

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Marina Katinić: *Tisuću i jedno more* / 3
Barbara Baždarić: *Pjesme* / 11
Dunja Detoni Dujmić: *Srce* / 16
Ivica Matičević: *U vrtu naranče* / 21
Lidija Deduš: *Cohenova pukotina* / 30
Ante Žužul: *Čuvati na tamnome mjestu* / 36
Joso Živković: *Pjesme* / 43
Mirko Ćurić: *Orden* / 47
Milko Valent: *Aura Zagreb – Oxford* / 52
Livija Reškovac: *Više nije u kutiji* / 75
Tomislav Jonjić: *Nepoznati Matoševi radovi* / 83
Damir Barbarić: *Izazov moderne. Matica hrvatska u „Sukobu starih i mladih“* / 94

TEMA DVOBROJA

- Ratko Cvetnić: *„Nulta tolerancija“ je lozinka našega vremena*
(razgovarala Lada Žigo) / 107

IN MEMORIAM

- Tin Lemac: *In memoriam Ireni Lukšić* / 129

NOVI PRIJEVODI

- Miguel Barnet: *Boca u moru* (antologija)
(odabrala i sa španjolskoga prevela Željka Lovrenčić) / 131

KRITIKA

- Davor Šalat: *Pitka i zanimljiva knjiga o hrvatskim povjesničarima književnosti i pjesnicima* (Ernest Fišer, *Korifeji i nastavljači*, Tonimir, Varaždinske toplice, 2018.) / 163
- Dunja Detoni Dujmić: *Kuda lete divlje guske* (Julijana Adamović, *Divlje guske*, Hena com, Zagreb, 2018.) / 165
- Ivica Matičević: *Ono što se nikada ne zaboravlja* (Julijana Adamović, *Divlje guske*, Hena com, Zagreb, 2018.) / 167
- Luko Paljetak: *Pokorni pokoravatelj nepokorenih želja* / 169
- Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe* (Marginalije uz *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja* (Školska knjiga, Zagreb, 2017.) / 171
- Sanja Franković: *Planina, pojedinac i obiteljska genealogija* (Paolo Cognetti, *Osam planina*, Fraktura, 2018.) / 173
- Franjo Nagulov: *Suptilni literarni ugriz* / (Barbara Baždarić, *Grizem*, Zagreb, Biakova, 2018.) / 174
- Livija Reškovic: *Oda prolaznosti i neuhvatljivoj biti riječi* (Danijel Dragojević, *Kasno ljeto*, Fraktura, Zagreb, 2018.) / 177
- Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 179

Marina Katinić

Tisuću i jedno more

Obruč za snove

Uzet ću mišić svog srca
dobro ga rastegnuti
izmijesiti
pa razvaljati.

Od njegova tijesta savit ću obruč za snove.

Rano ujutro
prikrast ću se luci
i spustiti ga na oznojeno čelo mōra.

S Diogenom na plaži

Čemu unajmljivati suncobrane
kad ima toliko krošanja –
Čemu plastične ležaljke
kad trava i šljunak pokrivaju tlo –
Čemu bazeni kad je more prostrto
slano niskokalorično duboko
bespolno besplatno bezimeno
beskralježno beskvasno bezglutensko
more more beskrajno
more more besano
Ne treba plivati ni najkraćim ni najduljim putom;
kad površinu zgade sluzave alge
treba zaroniti
Ne kao ovi debeloguzi gušteri

što samo stoje i leže
nego treba rukama opisati kružnicu
nogama trokut
a tijelom pridržati sunce
da ne potone
prebrzo

Otok, vesla

Otplivat ću do rubnika
ovog otoka
do oštrecrte
do šljučanog spruda što zasijeca
nabore gusta tirkiznog hlada

Ova dva vesla
što se šire
skupe, i ponovno šire
k'o peraje kornjače
moje su ruke

Ova dva vesla
moji su mačevi
za sječusazrelih valova
za žetvu pripitomljene
plave slutnje
za jematvu duboka
pradavnog sna

Kaprici

Štand uz lungomare:
prodavač žičanih maketa
dovukao bijelu plastičnu ležaljku
i zavalio se, u crnim kupaćim gaćama.
Žena sa šeširom
moru okrenuta leđima
jede neoguljen krastavac.
Omčemorskih trava
meko hvataju vratove korisnika
u novu brzu mrežu od deset megabita

s optičkim vodičem, jasno.
Na upravljač bicikla montiram krila
što će tek opernatiti
mladom galebu iz susjedova vrta.

Prijedlog

Kako bi bilo,
more,
da nekuda otputujemo?
Večeras ću ostaviti limenku
na obali
da možeš uskočiti u nj.
Hermetički zatvoreno
ponijet ću te
u ručnoj prtljazi
i nitko
ništa neće posumnjati.

Marama

Otok;
krasta na prastaroj koži zemlje.
More;
izgužvana tirkizna tkanina
ne dokraja isprana
pa osušena
da pokrije zemljino napučeno tijelo.
Gradovi;
sive pjege po njezinu vratu.
Jedra;
sol zostala među grudima.
Nebo;
marama što ju pokriva
kao rođeni povoji
kao veo bračne postelje
kao posmrtno platno.
Surječje; niti što vežu
i krastu, i sol, i grudi
i pjege, i tijelo i tirkiznu tkaninu
s maramom.

Perikopa

Leći točno duž linije ruba
betonskog mola izbrazdana lišajima
i kroz zatvorene kapke nazirati stazu
kuda zrelo karamel-sunce silazi pod morje
u dubokoj prostraciji, tijelom nijemo ispratiti
junaka koji kao svaki polubog mora sići
u podzemni svijet plava britkog mraka
umjesto na jastuk, glavu položiti na otvorenu knjigu
otvoriti oči tek kad zaprijeti grohot plime

Ritam

Čak i kad je mirno,
more šapće:
Umire se uvijek polako.

Naježda

Vitice jasmina progutale palmu.
na istoku oboljeli od ospica
a mene je progutalo
more

Knjige o moru

Knjige o moru
naprosto još nisi otkrio,
a ja sam možda prerano odustala
od slanja i uručivanja
što poštom, što ručno, što kroz dimnjak.
No kad bi knjige o moru
k'o šljunak iz vagoneta stale pljuštati po glavi,
zasipati prozore
i navirati preko praga,
ne bi imao druge
nego iznad kreveta prikucati policu
i posložiti ih u red.
I kad bi se ispružio u mutno popodne

iz knjiga bi stala prokapavati slana voda
pjena bi potekla u mlazovima
iskakale bi koprcave ribe i pljeskale repovima
po zidu, po jastuku i tvojim kopcima.
Tvoja bi postelja postala splav usred oceana
i ne bi imao druge
nego otvoriti koju knjigu
i prekinuti ljubomorni prkos mora.

Dode mi zapitati se

kako gore grane smokve
kad ih baciš u kamin
zimi
Znoje li se s mnogo dima
zbog kiše i soli ispijene naikap
zbog potopa mlijekom iz plodova
dok ose u njih polažu larve
te ne mogu više izići
i svaka smokva grob je jedne ose.
Potkraj ljeta pomisliš,
ova drva ovdje, grane smokve
netko je otpilio s debla
kad je neuredni, nesretni susjed umro.
Otpilio i ostavio
uz cestu naslagane
kao običan mrtvi ogrjev.
Dode mi zapitati se
potkraj ljeta
kako li samo gore
kad zima stegne nebo u čvor
misle li na izluđujuću stražu sunca
u plava popodneva meda što klizi
i teška slatka sluz sužava grlo
zjenice širi
i miris postaje omama.
Kako li samo gore
u krutoj rešetki zime,
dode mi zapitati se.

Zaboravljaju li krilati namjernici ljeta
usne kapke žmarke dah

kad uđu u zimu prisjećanja
Zaboravljaju li anđeli putnike na provama
i galebovi ljeskanje hrbata pod vodom
i grane smokve mekoću lišća njezina
i ruke i dojke i vlažno krilo sunca
Dode mi zapitati se
zaboravljaš li
mnemotehniku zelena ljeta
moja krila i ticala zaspala u krošnji
i kako gore grane smokve
kad ih baciš zimi
u kamin

Zamolit ću galebove

da me prime
pod svoje strehe i grede
i šćućurit ću se ondje s njima;
kriještati kad je red
i jutrom žmirkati prema tvom štekatu.

Skrivena, gledat ću te
kako koračaš s borom među obrvama
po betonskoj podnici rive.
Slijedit ću te pogledom dok budeš palio auto
ili kretao *pjehe* put Sustipana.

S vremenom, sol će me izbijeliti
izrast će mi kljun i krila
i kožeće među prstima.
Ipak neću poletjeti. Ostat ću ondje.

Poručit ću ti po subraći:
*Sjećaš li se da na Sustipanu obitavaju duše
i oblijeću noću
oko klupe na kojoj smo sjedili?*

Na kraju,
izbacit ću iz kljuna sva slova u odvod.
Od kišnih kapi,
od suza i od mora
isplest ću ljestve
i uspeti se na nebo.

Unajmit ću sobu

na kraju svijeta.
Uz prozor,
smjerokaz k moru,
u ladice stola pospremit ću
sve čega se sjećam.
Stat ću tada na sredinu
gdje rub svijeta dodiruje
Apeiron.
Rukama uhvatiti luster,
zaljuljat' se,
zaljuljat' se jače i jače - - -
Provalit će tada vjetar kroz vrata i prozore,
pansion Almayer zaljuljat će se
poput barke
polako snažno polako,
raširiti zidove kao krila
uzletjeti u nebo
k'o pernata piroga
k'o šator od svile
k'o raspeta ptica - - -
dok ga ne usiše
magleno mrežište Sunca.

Unajmit ću sobu na kraju svijeta.
Ne mislite
da ću se ikada vratiti.

Ondje Gdje Te Nema

T. Bajsiću

Putujem k Ondje Gdje Te Nema
i kad dođem onamo, neće te biti.
Kraljevstvo Kralja Ribara pomiče se
neprestano, uz rijeku
sve dalje na karti
na Istok ili Zapad
kamo god se uputim, svejedno
Jer moje je odredište Ondje Gdje Te Nema
i do njega nikad neću stići.
Brod nauljen čeka u luci

hambari su puni, jedra nestrpljiva.

Spremno isplovljujam
s posadom nevidljivih pokornika
s vijencem tajnih objava na pramcu
sa zvjezdanom kartom putujem
do crte gdje svijećnjaci rastu iz mora
do ruba, gdje izranja tanjur od žada
I kad budem morao pitati pitanje
zanijemjet ću, zaboraviti zašto sam došao
i dvor na moru otplovit će
u Ondje Gdje Te Nema.

I tako, more

već devedeset i više godina
dolazim k tebi
upitati te, more,
što si i tko si
već devedeset i više godina.
I jednom se probudim,
na pragu stote
i otvorim oči,
i gledam kroz more
i vidim bistro
I rastvorim usne
i slije se voda
I iz mog krila
prostruji silno prostruji slano
more s početkom
more bez kraja
I odgovor znam
K'o lutka od soli:
More je more
i more sam more
i ja sam more
i more sam ja.

Barbara Baždarić

Pjesme

BEZ KIŠOBRANA

otvorila sam Pachelbela
pustila nekoliko kapi
iz mokra šumskog vrta

mali rođeni znakovi tonova
bili su posloženi točno onako kako treba

skupili su tišinu
posjeli ju u naslonjač
ostavili ju
bez kišobrana u ruci
da zatrudni

*nasađena potreba ljudske vrste
je očuvati plodnost*

ULICA

spaja se ulica s ljudima
grabe se golubovi i zvrkasto nebo
provodi se žena u pogledu
provlači se šetnja kroz zamršene korake
gomilaju se titraji zraka
guguće dan

pa onda

nestaje jedan čovjek
za drugim
raznoseći živu ulicu
bez riječi

DORIA GRAY

Doria Gray se zaljubila
onda se prezaljubila
pa se odljubila
i ponovno ljubila ciklički
a samo bi promijenila položaj usana

kako bi ostala mlada odlučila je ošišati ljubav

njena ćelava zaludenost
izgledala je zagonetno
nikad ne znaš
kad ćeš se promijeniti
rekla je sebi

razni poremećaji tekućina
mogu inficirati imunološki sustav
i svakim danom
doživljavaš patološke promjene
čak i na duši

tek kad je započela čitati s usana
počela je stariti
shvatila je da prefiksi nose
jednoobrazno značenje

na kraju se pitala
može li ljubav uopće i biti mlada

KOLEBANJE

ako stanem iza sebe
postat ću vlastita sjena

ako stanem ispred sebe
prepast ću se sjene s leđa

hoću li morati stati točno u sebe
jer mlakost i lijenost
ne ubijaju
ni u leđa ni u prsa

BILA SAM TU

iz iskustva znam da postojim

ponovili su mi nebrojeno puta
da mi je udarac glasa
oštriji od sjekire
i da mi je dodir
pobjegao iz magunje

iz kugle u kuglu prelazi čovjek

sav onaj višak
što se izlije iz kalupa
zalijepi se za svijet
i ispod
i iza
i preko

u čaši se osjeti okus točevine
po zraku se zna tko je dolazio

NEBO

prosulo se nebo
u dijete
i zgrušalo se ono u njemu
glumeći grmlje

i krene dijete bježat' od uboda
jer dotakne dijete strah

i preraste strah dijete
i dijete posta čovjek
a strah planina

i pokuca planina na čovjeka
pa ga pozove k sebi

i krene čovjek kopati planinu
a s neba glas odzvanja

i osta nebo u čovjeku

NA ODJELU ZA RADIOLOGIJU

ti opako psuješ
ona potpuno gola
on u nekoj drugoj sobi
ono guta tablete
mi skupljamo kosu
vi smrvljeni na cesti
oni bacaju bombe

ljudi se javljaju dok uče biologiju
organi se često rastaju

iz otvorenih utroba
izlaze rendgenski nalazi

na odjelu za radiologiju
ja se opako bojim
dubinske slike

SAMO JEDNA MAŠNA

ovoga vam puta donosimo
dio razgovora

pronašao sam
svoju srodnu dušu
rekao je Veliki Princ

kada sam ju ugledao
imala je samo jednu mašnu u kosi
više od drugih
a činjenica da sam upravo ja to primijetio

malu je Princezu
učinila zaljubljenom

pogled je isporučena slika nas samih

svi se mi vraćamo onom
što počinjemo primjećivati
rekao je držeci mašnu u rukama
i samo otišao

Dunja Detoni Dujmić

Srce

ARHIPELAG GALEŠNJAK

glosa

1.

Galešnjak trči svoj grafitni maraton, trči
Od osame blizu ljubavi do mora, našega pisma,
Baš tamo gdje je srce postalo knjiga,
nepročitan otok,
Š posebnom tehnikom uzdisaja s kojima se listaju slova
Na ljubavnoj stranici, u proširenoj rečenici,
Među biljkama, među marginama,
U čitanju životinjskih slogova i vrsta,
sve ostalo je otok
Od koga je samo ljubav veća
a more ju motri
Kao i ono što cvate na Galešnjaku, i ono navrh jezika,
I gnijezdi se u nemirnome štivu, među naslagama slova,
Tamo gdje cvrčci ključaju retke i uče ih napamet
A zrna padaju na papir, među ljubavne čitače
Koji trče u izlizanim sprintericama, ukoso, višeznačno,
Onako kako trči glava kada kiša tanadi postane zec
Pa se srce zapali kao petrolejka, u sumrak, kakav mrak,
A Galešnjak brodari bez interpunkcija, neki spori izostavnik,
Prema svjetlu što se pali usred pretpučine,
Kao da je ljubav baš tamo, u dvotočki na kraju svoda;

2.

Kao da je ljubav baš tamo i kao da gleda
Te svjetionike u tmuni, te pojave navike stvari,

Sve što vide i ljudi na susjednoj etaži,
Tamo gdje trešti glazba komaraca čitavu noć
I gdje se mušice lijepe na svačiju tamu,
Tamo gdje ljubav postaje NLO, u tebi, u snima,
Pa svaki čas poleti u daljinu, u nepoznato pismo
Ili se baci u more ptica što izlijeću iz knjiga
Prema srcu u velikoj nepročitanoj žurbi
Kao da ih goni neka pravopisna greška
Koja skače na glavu ispružena poput morske lastavice
Prema nepoznatoj dimenziji u retku, s bakljom kao upitnikom,
Odakle pak izroni mokra – pravi kip ljubavi, pa ode sama
I uzbrdo i nizbrdo i ravno na stol među čitače
Je li to taj rulet koga smo se pišući bojali?
To znaju samo kalkuše – kaže nam srce, kaže a/more,
I metne ruku na uho i sluša kako ljubav šapće
Kao neki plavi pa malo bijeli otočni bog;

3.

Naš se otok zove bog i sin i nosi u sebi
Malo plavo pa malo bijelo nešto i bježi
Jer ni ono ne zna kamo s rukama
Pa urasta u naša rebra kao brod u pučinu,
A krilima lepeće na putu prema pustinjskoj plaži
I uvijek nas napusti bez pozdrava s bivšim
I korača palubom račjim koracima, ide prema sfingi,
U pratnji bubnjeva s pučine, iz lučke kapetanije,
Kao da stalno skače u nepoznato glagolsko vrijeme
Preko katarke do vesala i opet u daljinu, u zijeve,
Tamo gdje se ukazuju jarboli, skupljaju uputstva,
Gdje se dopunjuju svjetionici i njihove lađe,
Gdje se vrpolje plime šišmiši pravopisna tijela,
Dočim je trnje na Galešnjaku postalo meko
Prelilo ga more kao neku sipljivu plačljivu zbirku
I jugo je već stupilo na armaturu, u srce slova,
Među školjkaše i njihove lovce s ribarica, kopna, gdje li,
Nego, reci, drago srce naše, kako te prepisati u priču,
Kamo god krenuli – ne daju nam morski blogeri;

4.

Ipak, daleko su blogeri od ljubavna prekrajanja
Čak i od mreža od kojih je načinjeno more
U kojemu danonoćno slušamo govor falkuša,
Jasno, kao kada netko zida svijet od redaka i soli,

No katkada se još sramimo svoje srčane bolesti
Ali, gle, već dolazi hitna,
Ide kroz noćni hodnik
Sa zavojem na čelu,
Između golih laktova,
Preko leđa bolničkih čuvara,
Pa odjednom pod maskom imamo dva srca,
Jedno svijetli kao svemirska stanica
Drugo se ispire kao zlato pred očima kirurga
Koji pincetom hvata riječ po riječ
I hitno ih odlaže na palubu
A lice kao da govori svjedocima
Što nijemo kruže otočnim sustavima
I pitaju nas, umorni od traženja:
Što se to šulja ispod sivih ovojnica?

5.

Čim se podigne ovojnica kao neka siva pokrata,
Ispod nje je dno svijeta, u embriju već čeka izvedenica,
Oštra kao slika u tri De filmu,
Ona drži arhipelag na dlanu,
S njim i srce koje je još u nekome nevinom stanju
Samo uzdiše i smiješi se poput paralelnoga teksta
Koje s nama ne želi imati nikakva razgovora,
Sve dok dno ne podigne jato zamjenica
I pokupi sav morski sadržaj, znakove pismena, glagole
Ispunjene meduzama, pješčanim teretom i tajnom,
S osamljenim lovcima na spužve, sa stupcima i kopulama,
Pa svi sliježu ramenima i skupljaju prazne mreže
Jer otok je zaglavio u ljubavnome klinču
I nešto je umorno u toj zlatnoj spajalici
U kojoj više ne prepoznamo otok ni raspored stranica
O čemu je već napisana knjiga velikih likova
I tiskana hitnom intervencijom iz zraka
Baš u času kada je pjesma zakoračila u more,
Gladna kao ljubav ispred velikih psina;

6.

I stih kadšto bježi ispred velikih psina
Što guraju se u tminu pojmovnika
Samo se Galešnjak još drži čvrsto za riječ
Jer i on je šetač preko te putničke pješčare
I ne da se zamračiti nikakvim sadržajima

Mada se i na njemu skupljaju iskre, kapari u cvatu
A veliko se srce uvrće, sunce ga pari
Pa otok pliva sâm oko sebe u neku nevidljivu glosu
Govoreći – svi smo mi Galešnjak koji želi slavu,
Dok vježbamo u dubini svoj maratonski start,
A odozdo nam se bijele riblji trbusi
Stopala kose travu, skupljaju krljušt,
Oštre baklje tjeraju šetače
tamo-ammo po stihu
Do mjesta gdje fućkaju zvijezdače i plimne vode,
Ali nitko iz knjige ne može uzvratiti ljubav,
Jer otok je nepostojan kao da je uvijek netko drugi
Zato na njega slijeću komete, nebeska slova sklapaju oči,
Ribarice istresaju svoja spremišta,
Grafitne padaju sjene,
Rastu užadi, sidra i kratice,
Dolaze nam ususret stopala planina,
Otoče, moj otoče, osamljen si kao dijamant;

7.

I dijamant ima svoje rijeke i pritoke
A najveći su od svih ljubavni pregovori
Koji su došli na svijet mirno uživati u fabuli
Ali mi smo za njih imali drukčije planove
I zatvorili ih na otok kao u rupičastu kutiju
U veliki rječnik iz koga klikću nepoznate grafije
Okružene kitolovcima i gomilom odbačenih stupaca,
Na platformi gdje se izležavaju morževi s plivarica
Koje su nanijeli skupljači plastičnih oblaka i
Svakojaki štovatelj pod teretom uspomena,
A ljubav se trza u kašeti s ribama
I mrzne gola na ledenome tucaniku
Ne nagovaraju nas uzalud stari ribari:
Dodaj malo ljubavi, prstohvat soli
Umiješaj ih nizvodno u more
I ispij dvaput dnevno
Poput dijamantnoga praha natašte;

8.

Otok se budi natašte kao neki dijamantni prah
Dobar dan jutro na stranici blizu mora
Prije nego li ćeš skočiti na otok, zaroniti u štivo
I prije nego li išta napišeš na leđima ljeta,

U jutra koja padaju kroz more i mirno nas potkapaju,
Pa postajemo kamen usijan od lave u grotlu planktona,
Tako se glasa otok otkinut od tisuću godina,
Što nalikuje srcu, ni velik ni malen, kao u nekoj knjizi,
Odsakuje od dna i čini se sretan u krilu ljubitelja slova
Pa se vraća i pozdravlja čitače
Jednostavno kao da pregovara s pisaljkom
I kreće u knjigu s prastarim putem pod nogama
Igra se ljubavnika sâm sa sobom
Dočim mu glava viri iz pjesmarice, slična barci ili tuđici,
Pa straši neku nevidljivu riječ koja bježi u rupu,
I pada u već tisuću puta ponovljenu interpunkciju,
Jer kako drukčije, jer kako drukčije pročitati ljubav?

9.

Svi bismo htjeli pročitati ljubav
Ali pod morem nema popuštanja,
Sve je stiješnjeno u jedan redak,
Sam naspram puke perspektive,
Iako se i nje s vremena na vrijeme moramo sjetiti
Kako bismo ritmički obnovili svoje pravo stanje,
A otok se dotle prelijeva preko rubova stranica
I pušta nas da pužemo njihovim marginama
I gledamo kako se pridjevi tope u tisku, kao u kavi,
Kada veznik postaje naglasnik ljubavi,
Nepostojan gmaz u mreži riječi,
A i one se rasplinjuju poput pučinskoga remorkera,
Dok cvrčci iz knjige prisluškiju ali ništa ne čuju
Pa se skrivaju pod listinom, u mraku bademova ploda,
Na arhipelagu bez kormila, u glosi boje mora.

Ivica Matičević

U vrtu naranče

Molitva

Od svega najviše me boljela lakoća odlaska. Taj jedan klik i *delete*.
To me uvijek najviše razdiralo. Nestanak.
Kao da ništa nije bilo. A bilo je sve. I lovora i darova.
Koliko sam puta osjetio Boga u svojoj blizini.
Koliko mi je puta pomogao ustati, pokrenuti se.
Kako mi na ramenu sjedi i govori: Život je lijep.
Kako mi tepa da sam njegovo dijete.
Glas s ramena. Bog moj.

Jutarnja pjesma

Moja je ljubav duboka tisuću poljubaca.
To je put koji kroz središte Zemlje probija
do zlata i dragoga kamenja.
Koji izabrati za tebe: ametist, akvamarin, dijamant...?
Oči su ti zelene, duša čista.
Za tebe je plavo.

Plavo kamenje koje teče u more.

Blizina

Ne mogu brojiti sate, i okriviti milje,
I reći da me one udaljavaju od tvoga osmijeha,
Jer ti si ovdje, ovdje si ti.

Nema oceana između ruku moje drage
I mene. Umotan u sunčan dan, trpim
Zbilju i osjećam kako moj korak postaje
Čvrst, odlučan i miran.

Moje srce više nije stranac. Nije od leda,
nije od mjedi. Voljeno srce u kući slova.

Faraonska

Kaže radio da je danas u Zagrebu sunce.
Meni je sunce svako jutro otkako sam te sreo.
Sunce koje ljubim, sunce od kojega strepim.
Da me ne istopi kada sam najranjiviji,
Da me ne rani kada sam najjači.

Lakše bih podnio kišu i maglu,
Ali sunce, sunce...

Bog Ra u zenitu.

Umetnuto

U meni je slika prirode.
Pejzaži s portretima.
Živa plastika, osmijeh sa psom.
Nekoliko ptica u niskome letu.
Polje s potokom, mračna šuma.
Rub planine, strast cvijeća.
Dubina pokreta, nemir slonova.

U prirodi je moja slika.

More iznad mene

Što da kažem moru iznad mene?
Da me primi u svoje visine i da mi odreže dušu
Po mjeri čovjeka.
Zar to može napraviti more?
Ima li more ikakvu moć?

Počeo sam prilaziti svjetioniku iznad mene.
Da me zasvijetli sponama čudotvorne ljubavi.
Da ne postanem uznik, da ne postanem pas.
Može li to svjetionik?
Ima li snage u njegovu proročkome oku?

Bio je to čudan san.
Probudio sam se u čamcu što strelovito juri u bezdan.
Virovi, vrtlozi, pijavice.

Ja sam, eto, preživio brodolom, i sada gutam vruću juhu.
Slika oluje visi na plavome zidu.

San je u oku spavača

Kada ujutro siva kiša odnese noć
Ja nisam tužan.
Bit će ovo još jedan dan
Koji će završiti drukčije
Nego što je počeo.

Nekoliko minuta prije ponoći
Sunce moje drage
Dolazi sa snom.

Moje oči, dva sunca.
Moj krevet, vrt naranče.

Prolaznost

Misao na vječnost
Nije moja konstanta.
Tek stanje mira,
Dok me ne obuzme tuga.
A ona je poput ključeva
Prazna stana.

Svaki okret jedan strah.
Svaki okret jedan dah.

Strah i dah – ključevi moga raja.

Naranča u kutu moje sobe

Na raspukloj kori naranče
Rasplela se narančasta kosa
Griva vjetra, ridokosa djeva.

U narančastoj žarulji
Topi se narančasta krv
Misao svjetla, crvenkasta put.

Narančino drvo tvoje je tijelo
U kojemu počiva moja pjena
Venera pjeva, ružičasti kut.

Naranča grli naranču
Kada dozrijeva u grm
Svjetlo svijeta, grimizni trn.

Danas, opet, slušam Dragu Mlinarca...

Kada pitaju kako sam
I kako bez tebe živim
Ja skrušeno priznam:
Posve dobro.

O radosti i osmijehu što titra
Na mojim usnama uglavnom
Šutim.

Okrećem se suncu
Da u njega stupim.

I sva moja putovanja
Prepuštam toj zvijezdi
Što se ne gasi
I kada tone.

Kada pitaju kako sam
I kako bez tebe živim
Ja skrušeno priznam:
Danas je dobro.

Drugo ime

Kada sam danas hodao gradom
Vidio sam ljude koji su se smijali
I upirali prstom u mene

Htjeli su upozoriti druge
Da u ovome gradu živi
Osoba koja se ne skriva pred ljubavi
I kojoj je ljubav
Drugo ime za život

Hodajući tako zavezan
U svoje misli
Nisam niti primijetio
Jedno mlado lice koje mi je
Još od djetinjstva govorilo
Da ću biti sretan, zadovoljan i ispunjen
I da će se moji stalni nemiri
Zagubiti s prvim snijegom
Svake godine

Možda sam zato i zavolio snijeg
Gledajući kako kopni moja samoća
Na pamučnim poljima
Snježnih dolina.

Bez imena

Često se budim
S pretpostavkom da ima jedna
Zaboravljena ljubav kojoj moram
Pronaći ime i zaustaviti ju
U sjećanju da se više nikada ne
Zagubi u mnoštvu
Prolaznih stvari.

Drugo ime za taj
Pronađeni svijet otkriva
Geografiju
Tvoga lica.

Tvoje lice razlistano u
Blaženim borama godina
U kojima blistaju i
Moji tragovi.

Kontrast

Oštra polja, hladan zvuk
Gozba mira, zimski huk
Na obzoru tišina
Na nebu visina
U meni svjetlo svijeta
Misao na ljeta
Kada bijah ničiji

I svoj i tvoj

Putnik

U mračna zimska jutra
Kada žuta gradska svjetla
Zamjenjuju sunčan dan
Moje su misli s tobom.
Uređuju svoju dnevnu sobu
U naručju tvoga tijela.
Glasno šute i tiho šire buku.
Moje su misli ponizne
Žive u zajednici vjernika
I nadaju se vječnomu životu
U tvome zlatnom srcu.

Sunce

Volim gledati kako se budi grad.
Kada se u park dolaze igrati djeca.
Ona su male životinje sa
Srcima velikih ljudi.
Po pješčaniku crtaju svoj budući život.
Njih ne goni nemir, djeca su bolja slika svijeta.
Dječji smijeh trebao bi biti zarazan

Ali ih ljudi na cesti ne čuju:
Njihovi su koraci naglo usiljeni,
Prozori zatvoreni, oči tamne.

Jedno dijete donijelo je u pješčanik
Žuti balon.

Vodama vjeran

Kada u sunčano jutro
U sobi što gleda na jug
Pomislim na zimu
Ispovijedam svoju vjeru
I znam da sam ti blizu
Kao svih onih hladnih noći
Kada me grijala misao na
Život vječni.
Nikada nisam pomislio
Da bih mogao biti toliko
Odan zimi, Ja koji vapim
Užarene krugove Oriona.
Spoznah kako zapravo ne znam
Mnogo o ljudskome životu jer me
Sve naše zime redovito
Podsjetite kako je teorija jedno,
A praksa drugo.
Prepuštam se krivuljama tvoga tijela
Sanjam vrelu zimu,
Otapanje Sjevernoga pola,
Dolazak visoke vode.

Moja soba, naš akvarij.

U vrtu naranče

Sunce u vrtu naranče
Pušta korijenje.
Moja ruka na tvome ramenu
Pušta korijenje.
Tvoja kosa poput drveta
Pušta korijenje.

U vrtu naranče korijenje
Donosi život i sreću
Svojim stanovnicima.

Tvoja kuća od narančina drveta
Pustila je korijenje tamo
Odakle je najbolji pogled.

U korijenu moga srca kuca
Ključ tvoje kuće.

Što ostaje kada sve drugo zaboravimo

Pamučno svjetlo
Blijeda slika zbilje
Sklopivi stol na kiši
Ponešto rublja
Tragovi epidemije
Betonska ploha
Okviri bez slike
Sjena tvoga kaputa
Prijelom nadlaktice
Zapuštено polje
Slutnja beskraja.

I ranjeno srce
(Uvijek ostaje ranjeno srce)

I'm not tired

Kada me umor posve svlada
Pomislim kako bi bilo da smo
Sada negdje gdje pušu tropski vjetrovi.
Ta misao toliko me zaokupi da
Počinjem tražiti papir i olovku
Način da nacrtam svoju prozirnu maštu
U kojoj će ružni ljudi postati plave ptice
A kamenje progovoriti u ritmu čikaškoga *bluesa*
Želim probuditi uspavanu ljepoticu
Na milost i nemilost visokih bića koja
Dižu ruke prema nebu i žele uskrsnuti.

Ne bih to nazvao sjetom ili tugom
Ni bijegom od stvarnosti.
To se samo bude u meni mali ratnici
Kojima je dosta crne i sive boje
Moja nestašna djeca koja se rađaju
Svaki put kada pomislim na izgon iz prazne kutije.

Kada me umor posve svlada
A moje oči postanu vlažne
Pomislim na tvoje hrabro srce
Na tvoje čvrste ruke
I glavu koja mi se smije, koja me vidi
I koja znade slušati
Glas svoga kapetana duge plovidbe.
U svakome slučaju
(I to je posve izvjesno
Kao udarac gonga na početku starih američkih filmova)
Kada me umor posve svlada
Ja tek počinjem živjeti.

Lav

Moja se tuga prelijeva preko čaše. Sentimentalna budala bez sentimentalnoga odgoja. Bojim se što će i kako donijeti budućnost, bojim se samoće. Ja sam tipični objekt bjesomučne farmaceutske propagande, interneta i koječega drugog, loših gena, manjka vitamina... Najradije bih se rugao samomu sebi, ali i to bi me rasplakalo.

Stalno ponavljam da će ovo stanje proći i da će biti bolje. Stalno ponavljam da će ovo stanje proći i da će biti bolje. Stalno ponavljam da će ovo stanje proći i da će biti bolje.

Moj stan je moj kavez, u njemu sam poput lava. Onog lava koji traži srce hrabrosti kako bi se mogao suočiti sa zbiljom. Lav kukavica, na kraju dana...

Lidija Deduš

Cohenova pukotina

vrijeme opasnog življenja

postoje stvari koje su veće od svemira
i ljudi odjednom tako umru,
ljudi koje znamo,
svaki dan za doručak nova osmrtnica u novinama,
prvi u vjeri, peti iznenada,
dvadeset i sedmi nakon kraće bolesti,
na slikama svi izgledaju isto,
počešljani, umiveni, otišli fotografu,
napravili sliku za dokumente, nisu računali s tim,
smiješe se i u smrti.
prije nego se to desi nama, moram ti reći,
godinama me prati taj iracionalni strah od umiranja,
strah da će svi koje znam odjedanput samo nestati,
samoća je najgori oblik bivanja kad se nema s kim dijeliti.
svaku večer prije sna rastavljam se na dijelove,
uredno ih slažem na stolicu pokraj uzglavlja,
poravnavam rukom,
pa iz noći u noć sanjam tvoja leđa kako odlaze niz hodnik,
stojim u dovratku i gledam u mrak
još dugo nakon što ih više nema.
ujutro se budim tjeskobna,
dijelove sebe pronalazim razbacane posvuda po sobi,
sklapam se u cjelinu da dostajem za predstojeći dan,
češljam se, perem zube,
brzi pogled u ogledalo i izlazim iz stana,
možda se više nikad neću sresti,
ovo je vrijeme opasnog življenja.

bojim se da će jednom zazvoniti telefon
i glas će reći da te više nema,
a ništa nismo stigli reći
niti naučiti o ljubavi,
svemir je, navodno, najveći, ali
postoje stvari koje su veće od svemira;
tvoja leđa niz taj tamni hodnik
zauvijek će ostati
najtužniji prizor koji pamtim.

nulta točka

uvijek je lakše onom tko odlazi, mislila sam,
spremila stvari i knjige u kutije,
odjeću u kofere,
pronašla novo mjesto za život i opremila ga tričarijama,
ni po čem nisu sličile onima iz naših prethodnih života,
kupila sam novu budilicu,
ne bih nikako mogla podnijeti da me jutrom budi ista melodija na alarmu,
da gledam u iste slike, isti luster ili istu boju zidova,
sve sam ih ofarbala u bijelo,
uvijek treba biti par koraka ispred života,
samo se tako može izbjeći padanje u zamku sentimenta,
poslije sam besciljno tumarala gradom,
u subotnja poslijepodneva ništa nije ukazivalo na to
da se ovdje nešto dogodilo,
neka promjena od koje bi mi navodno trebalo biti bolje,
isti semafori, iste zgrade, isti konobari što me znaju,
sve isto kao i prije,
uzimaju trenutak reći nešto o svojoj novorođenoj djeci,
o općenarodnom nezadovoljstvu i besparici,
tako dakle izgleda samoća,
novi početak za koji si mi, na kraju svega,
poželio sreću između police s rižom i police s brašnom
kad smo u supermarketu birali hranu i stvari
s kojima ću ući u novi život
kao u novu godinu;
uvijek je lakše onom tko odlazi,
tako se ne treba suočiti ni sa čim,
krevet u kojem spavam nisam kupila s tobom,
ispod ovog sad spavaju neka nova čudovišta,
noću skrivam stopala pod dekom

i rukom više ne pišem po parketu da se uspavam,
ni ormar nisam kupila s tobom,
ovaj sam spajala sama,
upute su došle sa slikom, ali ništa nije sjedalo na svoje mjesto;
ništa od najavljivanog smaka svijeta, dakle,
nikakav potres, nikakva poplava, nikakav vulkan,
ništa,
jedino se ponekad, jutrom, dok kuham kavu i čekam da voda zavri
osjećam kao riba
uhvaćena na jeftin mamac,
s kojeg se želim otrgnuti i otići, ali svaki pokret
produbi ranu još malo više.

cohenova pukotina

povremeno odlazim do mjesta na kojem smo nekad živjeli
samo provjeriti postoji li ono još uvijek,
želim se uvjeriti kako nisam sve to izmislila,
nas i taj naš mirni kvart s posebno dizajniranim igralištem za djecu,
ne želim nikog sresti,
neću da me pitaju zašto nas ovdje više nema,
ne mogu nikom objašnjavati tišinu među nama,
nema te formule kojom se može tumačiti njezina beskonačnost,
skrivam se iza drveća, auta, zgrada prekoputa i čekam
da naiđeš s rukama zauzetim vrećicama od kupovine
ili bilo čime drugim, samo da me vidiš,
samo da si sam;
povremeno odlazim tamo,
u našem stanu žive neki drugi ljudi,
neki ne-mi,
ne prepoznajem ga više kao dom,
mi smo kuhinju bojili u žuto,
umjesto nje je sada velika dnevna soba s ogledalom,
navečer blješti odsjaj s prevelika televizijskog ekrana
i vidim sjene iza poluspuštenih roleta,
dekonstrukcija i integracija bile su temeljite,
ti su se ljudi stopili s tim mjestom,
eto, to mi je slomilo srce.
ponekad samo brzo prođem,
lažem si da sam ovdje tek usput,
želim pretvoriti svoje nemani u likove iz crtanih filmova,
ali ne mogu biti dio tuđe sreće,

takva simbioza ne postoji ni u prirodi ni u društvu,
krajničkom oka bacim pogled,
sve je tu, na istom mjestu, nisam sanjala;
ponekad odlazim noću kad svi spavaju,
gledam u prozore, mirno je, iza tog stakla ne dešava se ništa,
nikakva drama, nikakvo pucanje, nikakav strah,
sreća spava umotana u svilene plahte,
pitomost na uzici kraj kreveta miroljubivo čeka jutro,
u tom našem ne-domu,
u toj našoj pustinji od riječi koje smo jedno drugom prešutjeli,
sjedim na zidiću pokraj igrališta i čekam,
kroz jedva vidljivu pukotinu u nebu
polako se probija jutro.

strategija nemoći

ponekad se desi
živimo jedno uz drugo, rame uz rame,
budim se kraj tebe i pitam te
kako si spavao,
kuham kavu dok pereš zube,
zatim je red na mene,
naizmjenice ispiremo noćne tjelesne mirise
na koje smo već ionako oboje navikli,
živimo zajedno do kraja života i svemira,
stotinama tisuća milijardi godina u budućnost
čuvajući svoje unutrašnje neprijatelje sve dok ne zavolimo ono najgore u sebi,
hranimo ih šećerom i puštamo odmarati kraj naših nogu
dok mirno spavamo noću u postelji pokraj zida
koji smo obojili u plavo da liči na more
i udišemo iste molekule zraka,
život je ugodan, i ako treba,
skočit ćemo zajedno u to more,
udvoje je lakše biti sam.
ponekad se desi
prekine se niz sretnih okolnosti
i jedno od nas ode
a svemir se sklupča na krevetu i duboko diše
dok ne pojede sav kisik iz sobe,
stotinama tisuća milijardi godina ispočetka;
tad izlazim noću,
razgovaram sa sobom po parkovima,

svakom tko pita dajem cigaretu i sitno,
hoću se svima dodvoriti,
puna sam razumijevanja,
prodajem se jeftino,
s uličnim mačkama i šišmišima je lakše biti sam,
razrađujem strategiju povratka u bezračni prostor stana,
prebrojavam korake i mjerim duljinu ulice,
pitam za smjer kako bih odgodila frontalni sudar,
s tobom, sa sobom, s preostalim satima do jutra,
moram nabaviti čelična pluća,
krevet je postao veći od svemira,
i ekspandira.

divan dan za smak svijeta

danas je divan dan za smak svijeta,
rekla sam u praznu sobu
i soba je odjeknula, a mačke su me gledale
viseći naglavačke s prozora i čekale da ih nahranim
pa sam ustala, virnula kroz rupicu u roleti
i vidjela:
iz izloga marketa prekoputa izvlačili su auto i pijana vozača,
prodavačice su partvišima mele staklo,
policiju, vatrogasce, kola hitne pomoći,
ali granulo je sunce
nakon deset dana kiše
i bila je subota
nakon deset dana ponedjeljka,
grad je vrvio
i u novinama je pisalo: novi salon namještaja od danas u vašem gradu,
a narod k'o narod,
stao u redove i čeka
da mu otvore vrata,
besplatno će dobiti tabure i loptu za plažu,
puhali su u gumu i uzdisali: huh, huh,
a što se tiče smaka: kako ćemo? lako ćemo,
dočekat ćemo ga na ganc novim foteljama,
na kaučima s pepita uzorkom, s nogama dignutim
na plišane tabureiće, inače nas nerviraju i samo smetaju kod usisavanja
i spotičemo se o njih, i padamo na nos preko njih,
ali jednom će nas netko naći okamenjene, kao one u pompejima,
rekao je jedan,

a jeste li vidjeli, i na trgu vam je danas besplatno,
kaže drugi,
da, da, stavili su parkić i jabukovo stablo s *lounge* njihaljkama,
skupio se narod i stao u red,
zmija lijeno drijema ispod stabla dok se adam i eva
naginju dijeleći sok svima i netko je još rekao:
možda nam je zadnji jer danas je smak svijeta
i narod se počeo smijati, i neko je dijete počelo plakati
i njegova majka je na to rekla:
jezik pregriz'o dabogda
i zmija se na to protegnula i rekla:
baš vas briga, ako i udari,
barem znate da ste završili u raju.

Ante Žužul

Čuvati na tamnome mjestu

JA KLESAR

Klešem
Riječ po riječ
Isklešem rečenicu
Ja klesar
Pticu u letu
Zvijezdu padalicu
Slovo ljubavi
Klešem kamenicu
Za napoj
Ja klesar
Špicom
Macom
Odbijačem
Znojem i krvlju ispišem
Ja klesar
U živcu kamenu
Zamahnem macom
Komad sunca odlomim
Ja klesar
Špicom jutro išaram
Odbijačem misečinu oblikujem
I jednoga dana
Šćemerim ulaz u grob
Pa uđem polako
Ja klesar

JA KLESAR II.

I špicu
I macu
Odbijač
Muzama okrenut
Ja klesar
Kamenicu
Okruglicu
Za pojilište
Svoje slovo
Svoj znak
Jezik svoj
Ja klesar
Alat svoj oštrim
A nije vrijeme klesarsko

JA GANGAŠ

Kraljeviću

Iz krčevine
Iz besane noći
Zagangam
Pripivam
U kanete
I uravan
Odjekuje moj san
Moje gangaško slovo
Urezana pisma srca
Darovani cvit lipote
Za curu moju
Ja gangaš
S kamenita brda
Glasom zavijorim
Dolovima zagrmim
Da se čuje
I da odjekuje
Moja gangaška narav
U bili svit

JA VINAR

Pretačem
Preko duge
Preko dunje
Preko rijeke
Preko jezerske tišine
S planine
Na planinu
Ja vinar
Pretačem iz očiju žene
Ispod pazuha rašeljke
Ispod krila lastavice
Ispod jezične duše
Iz drevne okruglice
Iz kamenice
Ja vinar
Pretačem očevu suzu
Preko ljekovitih trava
Preko poezije ljubavi
Ja vinar
I tvrdac bijeli
I trnjak crni
Preko uvojka pjesme
Pretačem
Teče kroz ponore
Kroz brzace
Ja vinar
Podižem pehar radosti
Pjan izvorima
Za život začuđeni
Ja vinar

JA TEŽAK

Mašklinom probijam zoru
Otpaljam motikom
Rahlim nebesa
Grumen zemlje
Grumen zvijezde
Dugu iznad krčevine
I grumen pure

Zamiriše povjetarac
I pjev ptice
Ja težak
Posađen u zemlju
U sumrak nedovršen
Vlažnim stihom
Čekam svanuće
Šapćem nebu i zemlji
Da se prikloni
Mojoj sadnici

JA TEŽAK II.

Krčim zoru i mjesečinu
Okopavam zvijezde
Sadim lozu
Smokvu
I maslinu
U sijede vlasi
U očne duplje
U jeziku mi sadnice
Ja težak
Ispod rahle zemlje
Lubanje pradjedova
I znak
I slovo zakopavam
S rukama u krčevini
Ja težak

JA KOZAR

Tri koze
Tri litre mlijeka ljekovita
Tri kozlića
Tri roščića
I hrpu brabonjaka
Svaka brsti mjesečinu
Propinje se
I proteže vrat
Za mladicom stihova
Ja kozar

Ne kozer
Za mladom grabovinom
Za smokovinom
Koze moje
Preko suhozida preskaču
U oblacima ih prepoznajem
Iz tamna mjesta
Tri bijele koze
Papci im kameni put sanjaju
Preko guvna mekeću
Za kozličima
Brojim brabonjke crne
I nižem ih u kolajnu stihova
Ja kozar
Odjednom
Zamekećem

JA ŠAMAN

U noći okupim zvijezde
Šutnjom te oblijem
Za početak
Skidam ti breme s čela
Ja šaman
Otklonim zemne stvari
Pozivajući tamniju noć
Iščupam glas tajne
Uvodim glazbu prirode
Sjenu vječnosti
Pozivam buduću riječ
Ja šaman
Čujem daljinu

Velika ti je rana
I otrovna joj je zvijezda
Ja šaman
Unosim vitkost duše
Plamen lijeka
I vatru života
Rijeka će otkati san
Dok se ne oglasi izvorište
Meni šamanu

JA ŽETELAC

Probudim jutro
Urankom
Okrenut zlatnu klasu
Iz osmijeha mi prepelica prhne
Srpom
Klas po klas sortiram
žanjem
pšenicu ječam i raž
iz sna čupam vidljivu sreću
sadim u svako godišnje doba
(presađujem u poeziju)
Rukovet po rukovet
Slažem u snop životni
U ciklus sunčanih stihova
Ja žetelac
Zrno po zrno skupljam
I odvajam
Kupeći brabonjke
Za novu sadnju
Samonikla pjesma
Hrva se s kamenjarom
(Začudeni strojevi
Laju na mjesecinu)
Ruju
Riječi se u jeku pretvoriše
Ližući stopala i okrajke
Ja žetelac
Sunčan srp okrećem
Samo janjad
Papcima
Potpisuje moj izbor

JA TKALAC

Na krosnama tkam
Na ognjila i na kola
Zobnice i zovnice
Biljac i sukanac zasnujem
Za hladne dane
Radilom

Čunjak i nita
I brdo pomaknem
Pa opet snujem
Tkam svijeću treptavu
Ja tkalac
Kad sam otkao torbicu
Okićenu šiskama
Dočekala me noć
Tkao sam tkao
I otkao pijetlov glas
Pa pasji lavež
Podložnjem zasnovao sjenu
Ja tkalac
Popravim ritam
Selom i svemirom
Pjesma zanagli
Velika od samoće
Glasnija od tišine

Joso Živković

Pjesme

SUMNJA

Ne mogu više hodati šumom misli.
Sudaram se s njima,
pa skrenem s puta izubijana čela.

Sve mi je teže plesati po vrletima mozga.
Dodem do neba,
pa se vratim naglo na zemlju
u krilo sumnje.

Ima li Boga,
pitat ću se dok sam živ,
i vjerovati u njega.

SELIDBA

Iza okna ustajale sobe
i mutnih stakala
pusto korača kolona
pognutih glava.

Netko se seli u tišini
i molitvi lišća s grana.
Sve što je zrelija duša,
iza nje ide manje stopala.

SNOVI

Vidio sam u snu djevu
kako se trsi,
voćnih usana i mliječnih grudi
nekomu u svojinu žuri.

Gdje su moji snovi,
dok gledam u ruku njenu
koja me jedva grli.
Zaboli me jutro.

SVAGDANJA SAMOĆA

Nije teška svagdanja samoća,
ona koju čovjek smetne s uma,
čim netko pokuca na vrata.

Ona je u mozgu i u zalogaju,
žuljevima namicana
samotna u misli i u plodu.

Noć se otima od nje,
sklanja ju u snove.
Dani su sve dulji.

UZDIGNUĆE

Spustila se jesen u korake,
u očima sve su dublje sjene,
godine pune pomora i radosti
dolaze po svoje.

Sve sam tanji,
polako se pretvaram u dušu.
Sve dok se ne uzdignem, Bože,
neka ostanu u meni
ljudske misli moje.

NA UMORU

Gledao sam oči koje se gase,
vidio usta koja se koče
i ćutio damare na ušću.

Nikad upoznao nisam
puno srce
i mrtvu dušu.

SPOZNAJA

Svijeća, knjige i ja
zajedno u sobi.
Svijeću mori plamen,
knjiga žuti,
a ja kopnim
od žudnje
za svjetlom
i znanjem.

ČEKANJE U ŽUDNJI

Kad bih samo malo
u stranu pomaknuo mrak
i pustio svjetlo da mi okupa tijelo,
ne bih više bio samo žut.

Kad bih samo još jedanput
usnama posvetio tvoju put
i vidio kako mi se dušom naginješ,
ne bi mi bilo teško čekati u žudnji.

PLAVETNILO

Modre se oči u njoj
kao da je začeta u moru.
Duboko me gledaju,
a ja zanesen mislim samo jedno:
kako će toliko plavetnilo u mene stati?

NA KONCU

Gledam u lomne ruke,
kako mašu kad ostanu same.
Nečije ruke gube radost.

Više se ne mogu vratit',
na koncu rijeka ulazi u more.
Voda se ne pjeni u ravnici.

Mirko Ćurić

Orden

„Čovjek mora stalno određivati cilj kretanja, čak i beznačajnoj šetnji. U protivnom nedoumica i besmisao ovladaju“, zapisao je Petko Vojnić Purčar u svome romanu *Dom, sve dalje*, „ovjenčanim“ NIN-ovom nagradom.

Moj „cilj kretanja“ toga lipanjskog dana 2017. bilo je Novomajursko katoličko groblje na Petrovaradinu, lijepo i zapušteno groblje s nadgrobnim spomenicima na kojima su ispisana njemačka i hrvatska imena i prezimena. Skupili smo se sahraniti Petka Vojnića Purčara, velikoga hrvatskog pisca.

Malo ljudi oko malene mrtvačnice, uglavnom starijih, tek četvero nas iz Hrvatske. Prije sahrane razgovara se o pokojniku, o njegovim knjigama, filmovima, nagradama, o tome kako je 1991. dobio otkaz i životario sa suprugom na dvadesetome katu novosadskoga solitera, čekajući da ga odvedu, da s njim naprave ono što se već radi s onima koje smatraš neprijateljima, pogrešne krvi i pogrešnoga jezika. Razgovarali smo o desetljeću neobjavljivanja, kliničke smrti iz koje se probudio u novome tisućljeću, u jednome novom svijetu za koji Petko nije bio spreman. Zapravo, ne znam je li itko od nas na onome trošnom groblju, uz Petkov odar, bio spreman za ovo vrijeme koje je došlo i koje je sada?

Nikada nije lako povezati onaj drveni sanduk, koji većinu čeka, s osobom koju ste poznavali. S Petkom, visokim markantnim čovjekom lijepa glasa, s tekstovima koje je kazivao ili čitao, sa stihovima i rečenicama koje biste i sami rado potpisali. A sada osjećate nelagodu koja seže do onih vremena kada su ljudi poput opata Držihe urezivali u kamen hrvatske riječi, što se tako ispraćaju veliki, markantni, oni koji su s pomnjom oblikovali rečenice na tome jeziku Držihe, Martinca, Marulića, Gundulića, Kranjčevića, Ujevića, Matoša, Krleže, tamo gdje bi bilo najlakše i najprobitačnije da ga se odrekao. Da ga je zanijekao, pa makar sve ječilo od subotičkih, tavankutskih, plavnskih, somoborskih ili petrovaradinskih pijetlova.

Happiness is warm gun – pjevali su Beatlesi. A kakvo je oružje tuga? Toplo, hladno, mlako? Ona koja je obavila petrovaradinski brežuljak na kojemu se smjestilo Novomajursko groblje?

Sahranili su pjesnika u obiteljsku grobnicu njegove supruge Jasne, ali nisu skidali nadgrobnu ploču, već su iskopali zemlju ispred grobnice, načinili rov, sprijeda lijes ugurali unutra. Kao kriomice, da se i ne zna kako je itko ljeta 2017. položen u tu staru grobnicu, uz oproštajne riječi i Petkove stihove:

*Bože, zaustimo ponekad
Bože, jurimo li prema tebi...
Ostajemo nagi usred goleme zemlje
uhvaćeni užasom mogućnosti
ni naprijed ni nazad
nikada više naprijed
i nikada više nazad...*

[...]

A mi smo se još uvijek kretali naprijed, ovoga puta prema vatrogasnom domu u Petrovaradinu, na skromne karmine, tužne i svećane, kakve bi morale biti kada umiru pjesnici.

Na karminama se, osim tužnih, prisjećamo i vedrih događaja. Slušam Tomislavovu priču o Petkovu ordenu. Pravome ordenu, ne nekome knjiškom, već ordenu *Reda Danice hrvatske s likom Marka Marulića za osobite zasluge u očuvanju hrvatske kulture u Republici Srbiji* Jasni Melvinger, Lazaru Merkoviću, Petku Vojniću Purčaru i Tiboru Sekelju, koji im je u rujnu 2009. dodijelio tadašnji hrvatski predsjednik Stjepan Mesić.

Kakvo uzbuđenje i sreća: orden! Konačno priznati od vlastita naroda. Nisu zaboravljeni, nisu izgubljeni, nisu nepoznati ili neprepoznati: za njih se našao i orden, onaj koji nosi ime prvoga među hrvatskim piscima – Marula – što u „versih harcvacki“ složi Juditu.

Tako su i oni, „harvacki“, ričima i riječima, slagali svoje romane, pjesme, novinske članke, stručne radove, polemizirali, branili se, prkosili i otimali se struji koja ih je htjela ponijeti, koja je htjela da se utope i nestanu ili rode u drugome jeziku. A sada će u glavnome gradu svoga jezika dobiti priznanje, cijela će Hrvatska taj dan stati mirno i priznati im ono što su zaslužili. S takvim mislima je hrvatska ekspedicija krenula prema Zagrebu: činilo im se kako svatko usput zna po kojemu poslu idu toga toplog miholjskog dana i svi ih pozdravljaju i slave, i priroda i ljudi.

I bilo je svečano u Predsjedničkim dvorima: primili su svoja priznanja, nazdravilo se iz kristalnih čaša finim vinom, čulo se par kurtoaznih fraza, a onda su ostali sami. Predsjednik je otišao svojim poslom, a ljubazna ih je službenica bodro ispratila do vrata, možda je žurila kući, a oni su joj kvarili dnevni raspored. Našli su se izgubljeni u gradu koji im se odjednom učinio

duboko stran i, kako bi napisali srpski pisci, „neprijatan“. Sjeli su hrvatski pisci sa svojim ordenjem u kombi i krenuli prema Vojvodini. Putem ih je savladala glad, pa su gledali gdje bi stali i nešto pojeli. Kako dolaze s prostora gdje su danas Hrvati najsiromašniji, skromni su im prohtjevi: stali su na benzinskoj crpki Ježevo, na autocesti koja je nekada nosila gordi naziv bratstva i jedinstva, dok ga nisu pregazili tenkovi.

I onda su ti vrli nositelji hrvatskoga ordenja s likom Marula sjeli na trošne stolice, u gostionicu koja je podsjećala na neke prošle dane. Pod nogama iskrzane i polupane pločice od klinkera, limeni šank, izlizane mesingane stolice, sve otrcano i neuredno, s umornim i nemotiviranim konobaricama. Naručilo se neko jelo, vino i „kisela“, i odmah je sve bilo ugodnije. Možda ih je ambijent sjetio mladenačkih dana kada je većina lokala u bivšoj državi ovako izgledala, a većina konobarica bila ovako bezvoljna i neljubazna, pa su svi odjednom bili bolje volje. Skoro su zapjevali.

U jednome trenutku naš je Petko izvadio svoj orden i ponosno ga je pokazivao konobarici i svakomu tko ga je htio pogledati. Smijali smo se toj slici na petrovaradinskim karminama u vatrogasnome domu: veliki ponosni pjesnik, svečano odjeven, u lokalu koji, kako bi rekao Šop: „liči na stari napušteni brod“, s ordenom u ruci. I briga ga, onako gorda i visoka, što nikoga nije bilo da zabilježi taj trenutak ponosa, što nije bilo kamera ni novinara ni predsjednika književnih udruga ni predstavnika civilnih ni crkvenih vlasti. Da je brinuo o „svitu“, o svima njima, nikada ne bi ni retka napisao ili sjeo na brod koji plovi protiv struje. I dok je držao taj orden, kao da je iz njega zasjala ta zvijezda Danica po kojoj nosi ime, kao da se preobrazio taj zapušteni lokal, kao da je to postao dvor Riječi, one koju su sačuvali Petko, Vojislav, Jasna i Lazar, koju s mukom danas čuvaju drugi. Jednako neobični i neshvatljivi u svijetu u kojemu živimo, u ovoj maloj zemlji koja više ne poznaje i ne priznaje svoje pjesnike.

Kako ne bi „besmisao i nedoumica nadvladali“, krenuli smo dalje, preko Dunava, pa u Hrvatsku. A iza nas je ostao pjesnik na Majurskome groblju, koji više ne može „nikada više naprijed, nikada više nazad“. A ipak je putokaz.

ZA OBIĆI SVOJU ZVIJEZDU U LUKOVIŠĆU

Lukovišće nije „turistička destinacija“, nema znamenitosti koje bi privukle putnika namjernika. Selo vidljivo propada, posvuda su prazne kuće pocrnjele kao truli zubi, urušavaju se, guše u korovu i granju koje izbija iz zidova.

U Lukovišću gledam dječju predstavu o nastanku svijeta, kako je Bog stvorio svijet, Zemlju, Sunce, Mjesec i zvijezde: djeca jedva govore hrvatski pa njihov mađarski naglasak preobražava izgovorene riječi dajući im neku

čudnu drevnost i tajnovitost. Djeca donose plavo platno koje predstavlja nebo, nose veliku kuglu koja predstavlja zemlju, pojavljuju se u dječjim rukama Sunce, Mjesec i zvijezde. Vidimo stvaranje svijeta i kako se razlijevaju vode, kako nestaje tama i bude svjetlo, kako ptice lete plavim zrakom i kako će uskoro svojim dahom Bog dati život i čovjeku. I saznajemo: ako netko umre, onda mu padne zvijezda s neba. Zato kažu stari: nije dobro zvijezde brojiti jer „ako slučajno svoju zvijezdu izbrojiš – umrijet ćeš. Past će ti zvijezda“.

I zaista, čujemo dječje riječi koje je zapisao Đuro Franković, ali njegovu zvijezdu više ne vidimo. Jednoga je dana, sakupljajući mitove i legende, pjesme i priče, naišao na svoju zvijezdu. Prepoznali su se i on zvijezda, izgovorio je njezin broj i bilo mu je kasno okrenuti glavu i skloniti se. I zvijezda je pala.

Od sudbine ne možeš pobjeći, to je poslovice, zapisana, pa valjda i istinita.

S terase s koje se vidi cijeli Pečuh, njegove crkve i kapije i dio grada u kojemu su nekada živjeli Hrvati, gdje smo pod srpanjskim suncem pili pivo i jeli pečeno meso, otišao je u bolnicu. Prestali su stizati tekstovi, priče, legende, bajke, basne, sjećanja: sve je nestalo, samo vijest na lošem hrvatskom jeziku: Đuro je vidio svoju zvijezdu.

I sada smo u tome mađarskom i hrvatskom Lukovišću, selu uz duboku Dravu, u domu kulture; gledamo priče o stvaranju svijeta, slušamo djecu kako broje hrvatske brojalice, pjevaju hrvatske pjesmice, kako pokazuju slike na kojima vidimo Đuru; dijete je u Lukovišću punom života, učenik je, pa student, pa novinar, pa profesor, pa snima s magnetofonom na rame-nu neke starice i starce, po selima diljem Mađarske, i bilježi ono što je u njima zaostalo iz minulih stoljeća, a sada više ne postoji.

I sve je nestalo kada je umro Đuro, osim knjiga i rukopisa od kojih smo jedan složili u knjigu *Pučka Biblija* i sada o njoj divanimo Stjepan i ja, u tome tužnom Lukovišću, u kojemu su nedavno zatvorili posljednju trgovinu, pa nam ostaje samo krčma koja liči na nasukani dravski čamac i u njoj ljudi koji veselo dočekuju strance, kao svoje. Nude nas pićem i fišpaprikašem iz velike kotluše koja se puši nasred krčme. I tu vrijeme stoji, ili se vrti ukrug, ili ga uopće nema i sve se može dogoditi, sve će biti i sve je bilo. I tu negdje među nama sjedi Đuro, došetao je iz kućice na kraju sela; povirio je usput u dućan koji vodi „prodavačica Julija, vješta *dućandžijevka*, rodom is Suloka“, odmjerio *Pick* salamu, koliko su ovaj tjedan odsjekli za suprugu liječnika Geze Bozsokija, u narodu zvanu Bozsokijevka, a među djecom „doktor néni“. Čujem Đuru kako priča u krčmi da nije željan te salame jer ju prave od magarećega mesa, i kako je doktorica imala finoga cucka i u svojoj kući „hrvatsku sobu“ u kojoj je sakupljala rukotvorine od žena iz sela. U proljeće je mali Đuro nosio visibabe otmjenoj liječnikovoj ženi, a ona ga častila kolačima, ali ga nikada nije uvela u „hrvatsku sobu“. I možda

je zato cijeloga života sakupljao to lijepo staro i narodno, stvarao i punio svoju „hrvatsku sobu“, ljepšu od one supruge doktora Bozsokija, otimao vremenu, ne samo tkanine i predmete već i riječi, zvukove jednoga naroda koji polako nestaje, propada u zemlju, pa ostaju tek križevi na starim grobljima ili mala urna s prahom, onako kako su Đuru u Pečuhu sahranili.

Prolazimo pored groblja u Lukovišću i žalim što tamo nije sahranjen Đuro Franković. Tu mu je mjesto, blizu spomeniku Lukovišćanima koji su padali u tuđim ratovima – jer svi padaju u nekome ratu ili će tek pasti – mogao se protegnuti među svojim, među onima koji su mu kazivali svoje priče o vilama i čarobnjacima, o vješticama i vitezovima, o princezama i kraljevima, o majmunima i soldatima, o ljudskim i majmunskim orsagima, o tome kako je dečko postao zlatan, o šarkanju i djetetu, i konačno, o tome kako je stvoren svijet, od čega se sastoji i kuda to ide.

Na groblju u Lukovišću sve je jasno, bistro kao Drava u Đurinome djetinjstvu, a ne tijesno i tužno kao u onome saću s urnama na pečuškom groblju. Tamo se ništa ne vidi, ni prošlost i budućnost, samo zidovi, samo prah, samo bespomoćnost. Tamo se čini kako život nema smisla i da je svatko nevažan. Бесплодан prah u betonskome saću.

U dvorani kulturnoga doma odjekuju pjesme i priče iz davnine: kako su mali i siromašni ljudi bili sretni, mudri i hrabri: znali su tajne svijeta i on ih nije plašio i punio tjeskobom kao nas današnje. I rado su to prenosili Đuri na magnetnu vrpču, i svima onima koji su htjeli slušati: zašto se mučite, sve se tajne znaju, svijet je jasno i vedro mjesto: što ako se ne najedeš *Pick* salame, ionako ju ne možeš pojesti više od pola kilograma, usrećit će te i kora kruha, vedro nebo i sunčan dan. Nešto će se naći. Bog se za svoje uvijek pobrine.

Ovdje u Lukovišću sve znam, ali što me automobil bude dalje vozio iz ovoga sela, koje kao da će propasti u zemlju, moje misli će zamagliti stvarnost, svijet koji nema snage misliti o velikim stvarima, koji živi samo sitno, samo jadno, jalno. Obično.

I dobro znam, pazit ću da još ne sretnem svoju zvijezdu: doznao sam tajne koje moram prenijeti, tajne dječaka rođena u ratnome zbjezu obližnjega Dravafoka, koji sad ima brkove i šešir na čiviluku, s kojim pijemo Vlado i ja u zadnjoj krčmi u Lukovišću, odmjeravamo fiš koji nestaje iz kotluše i koji jedu smireni sretni ljudi što poznaju tajne svijeta.

One su zapisane u Lukovišću, baš kao pojedeni fiš u krčmaričinu teku.

Milko Valent

Aura Zagreb – Oxford

Jutarnji ritual – Gran Cereale i potvrda identiteta

Svakog jutra nakon buđenja, a prije lagane tjelovježbe, pojede jedan keks Gran Cereale i naglas izgovori šest uvijek istih, ali okrepljujućih realističnih rečenica: "Ti si Nina Horvat, studentica anglistike. Rođena si u Zagrebu. Imaš mamu, tatu i mlađe sestre Ivanu i Petru. One idu u osnovnu školu. Tvoja je obitelj siromašna. Bila bi manje siromašna da otac Marijan i majka Katica ne puše i ne piju, katkad umjereno, tata gorki pelinkovac, a mama kombinaciju rakije i piva". Otkad joj je prije dvije godine pala na pamet ideja o tajnom zauvijek-bijegu u Oxford, tih šest jutarnjih rečenica postale su njezina jutarnja opsesija, možda i zbog toga da njima potvrdi svoj, nakon sna, nesiguran identitet. Od početka ideje i, godinu dana kasnije, čvrste i neopozive odluke o bijegu te još godinu dana do realizacije odluke jedno je posve sigurno i lako provjerljivo: nikad tijekom tog stresnog, katkad ponižavajućeg i napornog ropskog perioda, u kojem je do krajnjih granica vibrantnom radnom disciplinom stavljala na kušnju svoju umnu i fizičku snagu, nije bila u Žutoj kući, kako skromno Zagrepčani zovu onu grandioznu žutu zgradu, zapravo palaču, Klinike za psihijatriju u Vrapču. Dakle, nikad nije bila u Versaju, kako ljudi, možda bivši i sadašnji pacijenti Versaja, još zovu to kulturno blago Zagreba, tu oazu slobodne misli, tu bolnicu koju su ljudi nekad zvali ludnica ili umobolnica, a već dugo zovu ju, jednostavno, Vrapče. Nejasno je, a ona će to istražiti, kako je došlo do toga da tu bolnicu za duševne bolesnike, to jest za mentalno oboljele, Zagrepčani nazovu po francuskom dvorcu Versailles. Ali sad je vrijeme za histeričan realizam koji je unatoč histeriji vrlo sustavan i racionalan. Sad će protežući se ustati, s gnušanjem pogledati ne baš čistu posteljinu, napraviti tjelovježbu, i započeti dan tako što će nastaviti završno brušenje "Operacije Oxford", odnosno završne pripreme za tajni bijeg iz Zagreba. Taj bijeg, nasmijala se naglas, ona bi čak mogla povezati

sa svojim kompliciranim, ali bistrim mozgom, to jest s odljevom mozgova iz Hrvatske, iako njezin slučaj istodobno i ima i nema izravne veze s tradicionalnom emigracijom. Ona u Oxfordu mora upoznati relativno imućna muškarca, to je njezin prvi uvjet, profesora na Oksfordskom sveučilištu, to je njezin drugi uvjet, pa makar on bio i muškarac od sedamdeset godina, čovjek koji joj može biti djed, ako ne i pradjed, zvesti ga, udati se za njega, otići s njim na medeni mjesec, a zatim studirati na Oksfordskom sveučilištu i kasnije na tom istom sveučilištu predavati englesku književnost. Ona, zar ne, Nina, ona već dugo, već od drugog razreda gimnazije, ne može, čak organski, podnositi siromaštvo. Mora što prije pobjeći iz te posivjele, neuradne, prašnjave trošne kuće, koja se raspada i po kojoj gmižu sve odvratnija, dlakavija i sve ružnija kafijska crna bića koja kao da su opsesivno čitala Kafkin *Preobražaj*. Mora pobjeći od iritantnog mirisa kiselog zela koji je prožeo cijelu kuću, mora pobjeći od mirisa i mirisa luka prženog na svinjskoj masti. Mora pobjeći od svih tih mirisa zdrave hrane koju inače, oh, da, voli u malim količinama. Mora pobjeći od tih mirisa koji svojim sudbinskim histeričnim realizmom predstavljaju siromaštvo, i, jasno, jesu siromaštvo, osobito ako je ta zdrava hrana, a jest, gotovo svakog dana, osim kad su blagdani i praznici, na jelovniku kuće. Neka su zauvijek proklete mizerne plaće suvremenih radničkih robova Hrvatske! Amen.

1.

Oxford, pub/restoran The Eagle and Child, petak, 8. kolovoza

Za vrijeme pauze između dvaju blokova od dvaju školskih satova, jedući sendvič koji je kupila prekoputa škole u dućanu Nine 2 Nine u North Parade Avenue, razmišljala je o svom budućem mužu i o savršenu ubojstvu, to jest o savršenom zločinu, dakle takvom čiji se počinitelj ili počiniteljica nikad ne mogu otkriti bez obzira na sve sofisticiraniju forenziku i sve moguće tehnologije suvremene kriminalistike. Postoji takvo ubojstvo, takav zločin, a savršen je upravo zbog toga jer se za njega uopće ne zna. Kako sada stoje stvari, misli ambiciozna Nina, mogla bi, iako to neće biti lako, postati još mrvicu bolja od Agathe Christie čije je romane čitala u drugom razredu gimnazije.

Svakog dana, danas je već, eto, peti dan, svakog dana poslije škole uputi se Banbury Roadom prema centru Oxforda. U St Giles Streetu, u širokoj ulici koja se na sjevernom dijelu račva na Woodstock Road lijevo i na Banbury Road desno, uđe u kulturni *pub* The Eagle & Child, otvoren 1650., koji su Tolkien, Lewis i ostali članovi neformalne literarne grupe The Inklings nazivali Bird and Baby. Na putu do *puba* u sebi razgovara sa sobom. Svakih nekoliko minuta začuje u mozgu pucanje narativnog ritma.

U tim trenutcima čini joj se da živi ne samo u često oblačnoj Engleskoj već i u informatičkom *oblaku* (*Cloud*). Kad je kod kuće, sa sobom razgovara naglas. Negdje je pročitala da to rade stari ljudi ili psihički bolesne osobe, čak i na javnim mjestima. Ona je taj običaj usvojila zbog praktičnog razloga. Naime, ni s kim nije mogla razgovarati dvije godine, a ne može ni sad, o onom što je moralo ostati tajna, čak i za njezinu najbolju prijateljicu Martu, dakle nije mogla razgovarati o "Operaciji Oxford", podnaslov: "Bijeg iz Zagreba". Cijelu je operaciju pripremala u potpunoj tajnosti, u, da se tako izrazi, intelektualnoj tišini. Slaže se da je rečenica Marguerite Duras istinita: "Samoća je ono bez čega se ništa ne može uraditi". Uz govorenje naglas, ili u sebi, dakle solilokvij, razvila je još dva postupka, unutrašnji dijalog i unutrašnji monolog, a sve zbog tog da se spasi od aure ludila koju izaziva strogo čuvanje tajne. To je posebno stresno, pogotovo ako se zna kako tu tajnu čuva mlada i živahna osoba sklona intenzivnoj komunikaciji.

Čim uđe u The Eagle and Child, pozdravi nekog od ljudi koji čine susretljiv *team* u pubu (Charlotte, Steve, Albert, Richard, Sean i Julie) i na šanku uzme pintu crnog Guinnessa i kavu Americano te sjedne za stol u stražnjoj prostoriji *puba*, u Rabbit Roomu, u kojoj su se svakog utorka okupljali Tolkien, Lewis i ostali članovi neformalne literarne grupe The Inklings. U toj prostoriji osjeća se fantastično. Nina je, kaže u sebi Nina, Nina je moderna Alisa (*Alice*) u čudnoj zemlji čudesu u kojoj je pušenje zabranjeno i u *pubovima*, čak i u "njezinom" *pubu* The Eagle and Child u kojem na zidovima vise portreti poznatih pisaca na kojima su prikazani s lulom u simpatičnoj literarnoj gubici. Svakih petnaest minuta mora izaći na St Giles ispred *puba* popušiti cigaretu, i to sumanuto kao da joj je zadnja. U dvorištu njezine Škole engleskog jezika, gdje je Caramba café, jedan je kutak u dvorištu predviđen za pušenje, a nad njim se na drvenoj tabli koči natpis: "Smoke House".

Čim stavi pivo i kavu na stol, strateški postavi scenu, za Njega, dakako, ako i kad naiđe. Točno uz rub stola stavi novine *The Oxford Times*, inače tjednik, novine koje ove godine slave 151. godinu postojanja, a na njih, ali tako da se vidi naziv novina, romane *Tess of the d'Urbervilles* i *Lolita* te tragediju *Macbeth*. Ona je nitroglicerina, ona je nitroglicerinska Lolita, rekla je Marti dok su ručale u Filozofiji, kombinaciji kafića i restorana na Zagrebačkom filozofskom fakultetu. Oko mene sja neka vrsta aure, zar ne, Nina? Bijeg iz Zagreba u Oxford. Dvije godine muke, prisilan rad, robija. Svoje muke može usporediti eventualno s mukama Isusa Krista i s mukama zagrebačkih grčkih vještica. Dvije godine posvetila je proučavanju Oxforda. Alati: Google Earth te brojni tekstovi na internetu i knjiga *Oxford* koju je kupila u knjižari Algoritam. Ne, ona još uvijek ne može vjerovati da je u Oxfordu, mjestu svojih snova i svojih nada. Već u Londonu, pri slijetanju na Heathrow mislila je da sanja. U tom trenutku zaboravila je Zagreb. Stigla je u svoju zemlju, u zemlju njoj brutalno dragog Shakespearea, stigla je

doma, a tako se i osjećala. Na izlazu Prvog terminala čekao ju je taksist koji će je odvesti u Oxford, visok, crnoskoki Pakistanac u elegantnom tamnom odijelu, možda nekoliko godina stariji od nje. Ispred sebe, u visini trbuha, držao je list bijelog A4 papira na kojemu se, crnim flomasterom ispisan, kočio natpis: "MS N HORVAT".

Gutljaj crnog Guinnessa, gutljaj kave Americano. Sjeti se djece s posebnim potrebama. Posebne potrebe, odlično rečeno. Politički je ipak vrlo nekorektno reći "invalidna djeca". Sjeti se da je i ona dijete, dijete-djevojka s posebnim potrebama. Njezina najveća potreba je odgovarajući muškarac, kojeg nije lako sresti u svijetu koji se raspada. Sjeti se i ljudi s intelektualnim poteškoćama. Taj je izraz politički korektan. Tim izrazom se misli, sigurna je u to, na ljude s mentalnim poremećajima odnosno duševnim bolestima. Što se pak nje tiče, nije imala nikakvih poteškoća u razvoju. Razvila se u lijepu zdravu djevojčicu, kasnije u lijepu djevojku. Na ovom mjestu riječ je o fizičkom statusu, o tijelu. No ima li i ona, Nina, neku intelektualnu poteškoću? Iskreno će sebi reći, nikom drugome, da ima takvu poteškoću, zapravo poremećaj. Ona je, čovječe, Nikta, Nýx, primordijalna božica noći. Stigla je prvom klasom iz primordijalnog kaosa. Na njezinim punim usnama vidi erotične pukotine i slomljene komadiće kolača, takozvane slatke mrvice. Struja svijesti. Voli taj literarni postupak. Joyce je to lijepo izveo s Molly do prave literarne boli. Šteta je što ljudi ne čitaju njegove knjige. Nego, Nina, gdje smo ono stali? Da, razgovara sa sobom, u sebi, ali i naglas kad je sama u sobi ili u nekom drugom prostoru bez ljudi. Sjeti se *Gospodara prstenova* i nevjerojatnih likova kao što su hobit Bilbo Baggins ili Frodo. Je li to doista moguće da se nalazi u prostoriji Rabbit Rooma, dakle na mjestu gdje je Tolkien naglas čitao dijelove narativa zvanog fantastičan roman ili *fantasy*? Jest, to je moguće. Nina je sve učinila da to postane moguće.

Već peti dan poslije škole dolazi u The Eagle and Child. Ona je Dijete. A kad će se pojaviti Orao da upozna Dijete koje se zove Nina Horvat? To Dijete je *crossover*-kurva, u slobodnom prijevodu "svestrana prostitutka", koja se 12 dana u srpnju ove godine prostituirala u blizini Glavnog kolodvora i Botaničkog vrta, jer joj je nedostajalo još deset tisuća kuna. Ostatak, veliki ostatak, zaradila je za godinu dana na poslovima koje joj je osigurao Student servis. Njeza čeka već peti dan. Pije pivo, nestrpljiva je, ima još 23 dana koliko je ostalo do kraja njezina plaćena boravka u Oxfordu, a toliko traje i Škola engleskog jezika u koju se upisala ne bi li i na takvom mjestu mogla sresti Njeza. Koncentracija popušta. Najbolji *fish & chips* nudi *pub* White Horse u Broad Streetu. Ispred ulaza u taj čuveni *pub* nalazi se stara drvena klupa na kojoj je sjedila u ponedjeljak popodne nakon što je u knjižari Blackwell's kupila nekoliko knjiga. Lagano se gubi. Gutljaj jakog Guinnessa i gutljaj slabe kave Americano. Zatim u njezinu mozgu digresija, koju za ovu priliku naziva *Goldberg varijacija u Oxfordu*,

a po uzoru na poznato Bachovo djelo u izvedbi ludog Glenna Goulda. Njezini neuronski krugovi, tako ona zove svoj mozak, hitno trebaju malo krepke poezije, može i one koju piše Emily Dickinson. Za nju, studenticu anglistike, ništa čudno. Sanjala je noćas uznemirujući san u kojem glavnu ulogu igra ružičasti svećenik. Svećenik je neprestano ponavljao: "Kontrast je majka bistrog pogleda na svijet". Što znači taj san? Na koju je vrstu kontrasta mislio svećenik? Prekjučer je sanjala nimalo uznemirujući san, naime, sanjala je da piše knjigu pjesama o svojim lijepim punim izazovnim usnama, o onima gore (glava) i o usnama koje su dolje (velike i male usne). U raznobojnim kvadratima, sličnim onima koji se koriste na Facebooku, pojavili su se čudni naslovi koji su se svidjeli Nini: "Integralne pune usne s rižom", "Erotske pukotine na bezobraznim usnama", "Stabilne boje na malim usnama", "Provokativni plikovi na usnama čiju je pojavu omogućilo divlje jutarnje ljubljenje u hladnom haustoru na minus deset", "Aura Zagreb – Oxford na gornjoj i donjoj usni", "Brzi i još uvijek vlažni akvareli na velikim usnama", "Kubik botoksa na donjoj usni i kubik botoksa na gornjoj usni", "Fina kvantna pjena u kutovima usana", "Pune su usne budućnost Europe", "Oholi narcisi na usnama", "Konfliktno Sunce na svakoj usni djevojčice, djevojke ili žene", "Centar za socijalnu skrb gornje usne i svih okolnih područja" i "Hormoni sreće u pukotini usne" te jedan zanimljiv naslov koji tek naizgled nema veze s usnama: "Kapljice za apsurd sastavljene su od kritičkog mišljenja". I tako, dok s njezinih trepavica još kaplje tiha noć, hranjiv mrak u prahu, ili prah u mraku, ili strah u prahu, tako meditira Nina, svijet se najednom budi. Odjednom je opet u *pubu* The Eagle and Child, u stražnjoj prostoriji Rabbit Rooma, baš kao mala Alisa koja se probudila. *By the way*, je li ta prostorija, Rabbit Room, u The Eagle and Childu dobila ime po Zečjoj jami ili, u drugom prijevodu, "rupi" (*rabbit-hole*), koja se spominje već u prvom poglavlju knjige *Alisa u zemlji čudesa* (*Alice in Wonderland*) Lewisa Carrolla, koji je također bio, kao što su to bili i Tolkien i Clive Staples Lewis, profesor na Oksfordskom sveučilištu? Još im je jedna stvar bila zajednička: svi oni pisali su *fantasy* priče i romane. Bilo kako bilo, i ona je, Nina, sad u toj čuvenoj fantastičnoj Zečjoj rupi. A to, je li autor *Alise u zemlji čudesa* bio pedofil i je li bio zaljubljen u stvarnu Alice Liddell ili ne, manje je važno, zapravo je nevažno. Ako je autor, zahvaljujući svojoj ljubavi prema toj djevojčici i svojoj spolnoj orijentaciji, napisao jednu od najljepših knjiga u povijesti svjetske književnosti, onda mu svi mali i veliki čitatelji moraju na tom velikom djelu biti zahvalni. No u redu, dobro, bio je pedofil, pa što onda? Eh, da je barem više takvih pedofila i, ne i najmanje važno, tako vrsnih fotografa! Njegove fotografije stvarne Alice, snimljene u Oxfordu, izazivaju burne estetske oluje u oku promatrača. Budimo precizni, kaže Nina u sebi, svijet se budi zahvaljujući mojem buđenju. Bez mog svjesnog stanja svijet ne postoji. Kako je lijepa ova prostorija Rabbit Room. Nego, draga Nina, što

ćemo danas za ručak dok čekamo Godota? Pročita jelovnik, ode do šanka i kaže Charlotte što će danas ručati. Vрати se za stol. Dok čeka ručak, pročitat će prvu od četiri "sličice" čiji je osnovni sadržaj snimila diktafonom na mobitelu i zatim snimljeno malo doradila i upisala u bilježnicu s tvrdim crvenim koricama. Prije definitivnog bijega u Oxford, a da nekako smanji suludu putnu groznicu, četiri dana zaredom, od srijede do subote predvečer, sat vremena prije središnjeg TV dnevnika, čim bi ju mama zamolila otići po već pripitog tatu Marijana u Sobicu, kvartovski kafić, uključila bi diktafon na mobitelu. To što ju je majka molila imalo je smisla. Ako bi tata ostao do fajrunta, znači do 11 navečer, njegovi su šamari prožeti gorkim pelinkovcem bili jači i brojniji, te bi majci iz nosa curila krv po plahti. To je već bilo pravo nasilje, a ne tek ono koje je povezano sa seksom. Ako bi ga, pak, ona, njegova ljubimica Nina, uspjela dovesti kući prije središnjeg TV dnevnika, tatini šamari bili su rjeđi i slabiji, baš onakvi kakve zbog svoje strasti, zbog svojih seksualnih čežnji voli njezina mama Katica.

***

1.

Zagreb, kuhinja, kafić Sobica, srijeda, 30. srpnja

Radi na "Operaciji Oxford". Još tri dana do leta za London: nedjelja, 3. kolovoza, 8 i 30 ujutro. I danas vježba tvrdoću duše, svoju čeličnu čipku. Ta tvrdoća trebat će joj i u Zagrebu, jer bez ijedne riječi roditeljima mora pobjeći iz kuće, ispariti, ali trebat će joj i u Oxfordu, osobito u tom gradu gdje će postati *crossover*-kurva, dakle svestrana prostitutka, neodoljiva, hladna, nemilosrdna, okrutna, britka, bezosjećajna zavodnica. Gleda na laptopu jedan ozbiljan doku-film o holokaustu, jačajući tako svoju bešćutnost i na taj način brišući u sebi one zadnje tragove empatije za ljudska bića. Hladnokrvno promatra "kost i koža" leševe nabacane na hrpe i sjeti se one teze da poslije Auschwitza nije moguće pisati poeziju. Kako nije, pa danas svi pišu poeziju?! Čak i njezin tata, dugokosi Marijan, automehaničar, filozof, Facebook-aktivist i pjesnik. On svake subote odlazi na tribinu *Jutro poezije* na Gornjem gradu, a njegovi ga fanovi mole da im recitira svoje, sada već kultne dvije pjesme: *Toksična muškost* i *Homeopatske doze nježnosti na Facebooku*. Da, činjenica je da milijuni ljudi pišu poeziju. Možda nisu čuli za Auschwitz i ostale nacističke koncentracijske logore. U tom trenutku prekine ju majčin uzvik iz kuhinje. Odmah uključi diktafon.

– Nina, otiđi, molim te, po starog u Sobicu prije dnevnika. Manje ću dobiti batina – rekla je Katica.

– OK, samo da obučem jaknu – vikne. Obuče tanku jaknu, navuče tenisice i pođe prema izlazu iz kuće. Prolazi pored kuhinje u kojoj mama

sprema večeru, vjerojatno opet neki napoj od kiselog zelja. Onjuši zrak. Po mirisu bi rekla da priprema restani krumpir na dinstanom kiselom zelju.

– Čuj, Nina, je li Zemlja ravna ploča kao što to sve više ljudi tvrdi? – pita ju Katica pokazujući laptop na kuhinjskom stolu, na čijem je monitoru bila otvorena stranica Googlea.

– Mama, već sam ti rekla da mi iz dana u dan postavljaš sve teža pitanja. Tu naviku si sigurno pokupila od tate i njegova prijatelja Zvonka. Mogla bi im se pridružiti u Sobici, uključiti se u njihov debatan klub i pitati njih za mišljenje o toj, za tebe nevažnoj temi. Ali, hajde, evo odgovora. Iskreno rečeno, ne znam je li Zemlja okrugla. Nisam se bavila tim područjem. Još od osnovne škole vjerujem da je Zemlja okrugla, ali ne znam je li doista jest, mislim, ne znam to sto posto. Vjerujem astronomima i fizičarima. Pa i kad na TV-u nakon dnevnika gledaš svakodnevnu meteorološku prognozu, možeš lijepo vidjeti da je Europa, a ona je na Zemlji, onako, malo svinuta, zaobljena, a ako na laptopu ideš na Google Earth također ćeš vidjeti da je Zemlja okrugla. Većina znanstvenika se slaže da je planet Zemlja okrugao, kao i ostali planeti, iako je malo spljošten na polovima. Gle, mama, moja draga Katty Blue, kad turistički letovi do Mjeseca pojeftine, onda ću sa sigurnošću znati pa ti odgovorim. Nego, mama, zar je to tebi važno, zar to tebi nije posve svejedno? Bila Zemlja ravna ili okrugla, ti moraš svaki dan u Kaufland za onu crkavicu od plaće, za onaj ponižavajući iznos od minimalca koji u Hrvatskoj daju radnicima, osobito radnicama, koji daju suvremenim robovima za ionako nesiguran, prekaran rad – rekla je Nina i izišla iz kuće. Na putu do kafića varirala je odgovore na pitanje je li njoj, Nini, svejedno kakav oblik ima Zemlja. Na kraju je zaključila da jest, iako je čudi kako se lažne vijesti (*fake news*) šire putem interneta brzinom svjetlosti i sve više ljudi tim vijestima vjeruje. Njoj je, eto, doista svejedno je li Zemlja ravna ili okrugla ili elipsoidna. Njoj je bitno da ne padne sa Zemlje u svemir koji se neprekidno i sve brže širi. Nju već dvije godine isključivo zanimaju Oxford, studij engleskog u Oxfordu, budući muž, Shakespeareov *Macbeth* i ostale tragedije. Za njezinu ljudsku veličinu taj će grad, Oxford, kao i svi gradovi, imati ravnu površinu bez obzira na pokoji brežuljak. To zna iz iskustva.

Bodro uđe u Sobicu, kvartovski kafić koji je od njihove kuće udaljen oko 70 metara. Pozdravi šankera Tomislava, tatu ga zove Tomiboy. Tomislav joj odzdravi. U njegovim očima zaljubljenost. Čim ju spazi, oči mu svijetle kao reflektori, sav se izgubi. Svi su u kvartu zaljubljeni u nju, ali i u Ivanu i Petru, iako one još idu u osnovnu školu. Ipak, najviše su zaljubljeni u nju. No nitko joj se, eto, ne usudi prići. Svi se boje njezine bizarno lijepe ljepote. Slično je i na faksu. To je malo smeta. Ne, nije lako biti ljepotica. Jedino se Vedran usudio, prelijep mladić, nazvala ga je Apoksiomen. No zbog priprema za Oxford prekinula je s njim. Zabranila je sebi dečka, prevođenje poezije Emily Dickinson, Facebook i ostale društvene mreže, aktivizam i

partijanje. Posvetila se samo studiju i pripremama za Oxford. Eh! Njezin dragi tata Marijan, i njegov stari kompanjon automehaničar Zvonko, koji radi u Marijanovoj radionici, sjede za okruglim stolicem blizu šanka, piju gorki pelinkovac i razgovaraju. Priđe stolicu i kaže: "Bok, dečki!", te zagrlj tatu i da mu pusu u bujnu kosu koju je svio u dugačak rep. "Hej, tata, idemo mi fino doma, dosta si pio", kaže tati. "Draga Nina, 'alkohol je plemenita slabost', kako kaže Hermann Hesse. OK, idemo, dušo, ali prvo trgni s nama jednu cugu i popuši pljugu. To ti je 7 do 8 minuta. Može jedan Jack D., znam da ga jako voliš. Hej, Tomiboy, za Ninu jedan Jack D., a za nas isto!" vikne Marijan. Nina zna da mora sjesti i popiti piće ako hoće tatu dovesti kući prije nego se Sobica zatvara. To je u 11 navečer, a ona danas ima mnogo posla. Mora još vježbati ravnodušnost i ukinuće empatije tako što će pogledati još nekoliko doku-filmova o holokaustu i jedan film o usponu i padu nacizma. Možda ode i na onaj *website* na kojem su užasne hiperrealističke fotografije raskomadanih tijela žrtava saobraćajnih nesreća. "Nego, ekipa, koja je danas tema?" pita ih Nina. "Ha, dušo, danas Zvonko i ja raspravljamo o temi o kojoj u današnje vrijeme ne bi uopće trebalo raspravljati, dakle o homoseksualizmu, i muškom i ženskom. Ta nam tema toliko diže živce da smo dosad popili četiri runde gorkog pelinkovca. Već od osamnaeste godine tvrdim da homoseksualizam nije bolest, s čim se složio i kolega Zvonko, dakle, suprotno onom što u zadnje vrijeme tvrde retardirani posjetitelji desničarskih portala i vjerski tucanik, kako Zvonko i ja nazivamo vjerski zatucane ljude. Budući da homoseksualizam nije bolest, ne može se liječiti. Nagoni nisu bolest, oni su integralni dijelovi ljudskog bića ili bilo kojeg drugog bića na planetu. Nagoni se, stoga, ne mogu liječiti ili zabraniti, a to vrijedi za sve seksualne orijentacije, dakle i za lezbe i za gejeve. To bi bilo isto kao kad bi zabranom htjela iskorijeniti ubijanje, dakle jedan od ljudskih nagona. Btw, i ja sam imao jedan homo-susret. Danas sam za vrijeme gableca, kad obično započinjemo diskusiju o temi dana, ispričao Zvonku svoju priču o Tomici, mojem kolegi iz osnovne škole. Ti znaš tu priču, Nina." "Da", ubacio se Zvonko, "ti si na tulum došao s curom, bilo je nekoliko parova. Pilo se, jasno, sve više, a i frule su se počele motati, i tako si zguza, misleći onako drogiran i pijan da krešeš svoju curu, zapravo kresao Tomicu". "Točno, Zvonko, ali to sam shvatio tek kad je Tomica okrenuo glavu, a ja vidio njegove brkove i bradu. On me preklinjao da nastavim. Marijane dragi, nemoj prekinuti, pliz, tako je lijepo. Samo nastavi, joj, nastavi, pa ipak smo mi kolege iz osnovne škole. I tako dalje, i tako dalje. A imaš li ti, Nina, lezbijskog iskustva?" "Ha, čuj, ma ništa ozbiljno. Jednom smo se Marta, moja najbolja prijateljica, znaš ju, jednom smo se ona i ja malo pohvatale na nekom tulumu. Obostrani *cunnilingus*. Bolja mi je hrvatska riječ za to: pičkoliz. Bilo mi je lijepo, priznajem, i slažem se s vama, dečki, da homoseksualizam nije ni blizu bolesti, naprotiv, on je vrlo zdrav kao, uostalom, i sve seksualne orijentacije. Nego, tata, idemo, uskoro će dnevnik, večera, malo

onih stvari s mamom, malo akcijskog filma." Marijan je platio, pozdravili su Zvonka i izišli iz Sobice zagrljeni, najviše zbog toga da Marijan bude sigurniji na nogama. Otac i kći zagrljeni na putu do kuće. Lijepa slika. Nina voli svog tatu. Žao joj je što će mu uskoro prirediti užas kad jednostavno ispari iz Zagreba. Zbog toga i trenira potpuni nedostatak empatije gledajući holokaust, veliku surovost nacista, banalnost svakodnevnog političkog zla, beskućnike na zagrebačkim ulicama i besprizorne u Kauflandu, Sparu, Lidlu i ostalim šoping-centrima te sluša o nasilnicima koji tuku svoje žene. Dobro, to čini i njezin otac, svakodnevno udjeljujući nekoliko šamara Katici, ali ona to traži, čula je na svoje vlastite uši, čule su i Petra i Ivana. Otac se pred kućom zaustavi. Pita ju smeta li joj, kad uči za ispite, kad mama i on rade hopa-cupa. "Ne smeta, tata, ali ipak upozori mamu da malo smanji ton. Kad svršava, čujemo svi u kući njezino kričanje, čuje ju pola ulice." "Nina, kunem ti se, sve sam pokušao. Ona je takva od mladosti, divlja je kao ustanička puška. Dao sam joj da čita Nietzschea, ali nije pomoglo. Probao sam i sa starim dobrim Schopenhauerom, on ima odličnih savjeta, ali ni to nije pomoglo. Ciničnog Ciorana joj se bojim dati jer kad sam joj dao Hegelovu *Fenomenologiju duha* bacila mi je knjigu u glavu rekavši da ona, za razliku od mene, nije studirala filozofiju dvije godine. Da, pozvala se čak na ljudska prava. Rekla mi je da ima ljudsko pravo na orgazam i da je to pravo zagarantirano Ustavom Republike Hrvatske i Općom deklaracijom o pravima čovjeka. Da, rekao sam, imaš pravo, ali tvoje pravo na orgazam ne smije ograničavati pravo tvojem susjedstvu na mir u noćnim satima, pravo na neuznemiravanje, što ti upravo činiš svoj divljim orgazmičkim kricima iz prašume. Kad si mene čula da svršavam kao Tarzan onim usklikom 'Ja Tarzan, ti Jane'? Nikad. Ja to onako fino, gospodski, no ipak strastveno, ne moram urlikati, samo duboko uzdišem i duboko dišem, što je, uostalom, jako dobro za srce. Da, a kad ju ošamarim i kažem tiho, tiho, Šarlota, ili takvo što, ona joj jače podivlja i moli me da ju i dalje tučem, ali ne baš prejako, nego taman toliko da ju malo boli, jer tako, kaže, još bolje svrši." "Čula sam ju, tata, čule su ju i Ivana i Petra, čula ju je i gospođa Prekatić prekoputa." "Ma, čuj, jebeš Katicu, Nina! Osjećaš li ovaj miris ljeta u nosnicama?" "Da, tata." "To znači da za tebe ima nade, o, Nina, kćeri razuzdana. Dobar je Jack D, ali nije loš ni gorki pelinkovac. Poeziju proizvodi Sunce pomoću kvantnih zračenja u čovjeku, ali tu jednostavnu ontološku istinu ne shvaćaju oni srce drapateljni pjesnici na Facebooku, a još manje gimnazijski profesori hrvatskog i književnosti. Nego, Nina, hvala ti što si mi preporučila *Muf*, onaj divan portal za feminističku kritiku popularne kulture. Gle, već smo kod naše kuće. Evo ti jedan haiku dok ne ugledamo tvoju nimfomanski strastvenu majku, koja će nam uskoro na tanjur staviti tipičnu radničku večeru iz staljinističke Rusije. Slušaj moj haiku *Pelin*: U krvi pelin, / miluje trombocite, / dok tuga vene. Šifra: 5-7-5. Recitirat ću taj haiku u subotu na *Jutru poezije*. Aleluja!"

***

2.

Oxford, pub/restoran The Eagle and Child, petak, 8. kolovoza

Ručak je bio ukusan i zasitan. Toliko o ručku koji itekako ima veze s metafizikom. Sad se može posvetiti svjetovnim stvarima. Da baš ne poludi od čekanja svojeg Muškarca, uz duge gutljaje crnog Guinnessa pravi banalne, iako za nju važne rekapitulacije, jer je taj u biti histerični realizam smiruje i čini njezino psihičko tkivo jačim. Već peti dan nakon škole dolazi u *pub* The Eagle and Child oko 2 popodne. Jedino je prvog radnog dana boravka u Oxfordu, u ponedjeljak, došla u 4 i pol popodne, nakon što je u šoping-centru Westgate kupila novi, veći ruksak te odjeću i obuću, a zatim se učlanila u Oxford Central Library, glavnu oksfordsku knjižnicu koja je tik do Westgatea, i posudila 12 knjiga (moguće je odjednom posuditi 22 knjige, a da se uopće ne plaća članarina, što je u Hrvatskoj nezamislivo), a na Broad Streetu u plavoj knjižari Blackwell's kupila je tri knjige na akciji "3 for 2". Zatim je otišla u *pub* White Horse, smješten između dviju plavih knjižara, i u WC-u se presvukla. Odabrala je jednu od prekrasnih haljina tako da naglasi svoju čednu pojavu i, zašto ne reći, njezinu prirodnu ljepotu koju ne narušava ni gram šminke. Već je u školi primijetila da se drastično razlikuje od studentica koje uglavnom nose majice, tanke jakne i traperice. Ponosna je na svoje tri čedne ljetne haljine osute cvjetovima i cvjetićima te malim geometrijskim likovima među kojima se ističu crno-crveni trokuti. Muškarca kojeg bi željela sresti, a da zadovoljava njezina dva osnovna uvjeta, da je relativno imućan i da je profesor Oksfordskog sveučilišta, zasad naziva Godot, jer se, eto, već 4 dana ne pojavljuje. Mutan je kao tamna Beckettova sintaksa, a nevidljiv kao Jahve i ponaša se kao pravi Bog: pušta ju da ga čeka bez kraja i konca usred ovog svemirskog lonca u kojem se, između ostalih, kao u Danteovu *Paklu*, kuhaju uglavnom beckettovski invalidi. Brak će biti iz računa. To ona želi i, koliko zna, nije ona jedina poštena žena, *crossover*-kurva, koja se udala ili će se udati iz interesa. Ona je sve učinila, sve je priredila, njezine su ledene ljetne haljine besprijekorne. Svakog dana sjeti se citata Henryja Jamesa: "Postoji samo jedan recept – posvetite punu pozornost kuhanju". Ta se duboka metaforička rečenica može primijeniti i na kulinarnost, i na književnost, i na svaku zamislivu ljudsku djelatnost, a najviše na njezin projekt "Operacija Oxford". Eh, stari, dobri James! Kad bi ti vidio moje oči, bejbi, tvoja bi izreka dobila dodatno i u svakom smislu nezaobilazno značenje. Pa gdje taj Godot? Nina te čeka već peti dan, idiote.

***

Zagreb, kuhinja, kafić Sobica, četvrtak, 31. srpnja

Radi na "Operaciji Oxford". Još tri dana do leta za London: nedjelja, 3. kolovoza, 8 i 30 ujutro, Zračna luka Zagreb, aerodrom na Plesu gdje će prije leta od radosti zaplesati ples koji je nazvala "pleso". To je jedna vrsta tanga. Bit će to njezin posljednji ples na Plesu. Posljednji ples u Zagrebu. U Parizu će plesati pravi tango s Njim – ako sve pođe po njezinu planu! Ples na Plesu. Putnici će ju u čudu gledati, a ona će im u sebi reći: Hej, 'ko vas jebe, *oh yeah!* Prije tog jutarnjeg slavlja na aerodromu, u subotu navečer, reći će roditeljima da ide na tulum k Marti koji je, lukavo, Nina, lukavo, već davno dogovorila s njom, iako, naravno, Marta o "Operaciji Oxford" ne zna ništa kao, uostalom, nitko osim nje, dakako, i one djevojke u turističkoj agenciji koja je za nju organizirala Školu engleskog jezika i uopće njezin boravak u Oxfordu, one djevojke bez kompasa, tako ju je ona, Nina, doživjela, koja noseći vrtoglavo visoke štikle radi u Kompas. Ponijet će, dakle, u subotu samo svoj studentski ruksak (s dokumentima, avionskom kartom, malo kozmetike, četkicu, pastu za zube i dva primjerka lijepo opremljene knjige *Croatia*, jedan primjerak kao dar za njezinu oksfordsku *homestay*-obitelj i, nada se, drugi primjerak kao dar za njezina budućeg muža). Ponijet će, dakle, samo taj ruksak tako da roditelji i sestre ne primijete ništa neuobičajeno. Može već sad zamisliti izraz lica Elle i Davida, kod kojih će živjeti mjesec dana, kad ispred njihove kuće u Oxfordu nehaljno iziđe iz taksija samo s jednim komadom prtljage, hej, samo s ruksakom i samo s odjećom i obućom koju ima na sebi. Njihovo zaprepaštenje bit će kratkog vijeka jer će im odmah reći da je ona već od osnovne škole žestoka anglofilka i da želi imati sve englesko, i odjeću i obuću, ma sve, što će njima biti itekako drago čuti. Ellu, svoju gazdaricu, svoju *landlady*, pitat će, tek toliko da joj se još više svidi, gdje se u Oxfordu po njezinu mišljenju mogu kupiti najbolje ljetne haljine. Ella će biti radosna što joj može pomoći, iako ona, božica noći Nina, sve to već odavno zna i ima zapisano na papiriću, evo ga skrivenog u novčaniku. Obuću, odjeću, kozmetiku i neke knjige kupit će nakon prvog dana škole u ponedjeljak 4. kolovoza u šoping-centru Westgate, *oh yeah!* Usput će se učlaniti u knjižnicu Oxford Central Library, koja je smještena uz Westgate šoping-centar, ili je čak dio njega, i posuditi brdo knjiga, a zatim otići u knjižaru Blackwell's u Broad Streetu i kupiti neke knjige. Potom će se malo odmoriti u obližnjem *pubu* White Horse uz pintu piva, a zatim će otići u čuveni *pub* The Eagle and Child, njezino glavno mjesto u Oxfordu, mjesto za vrebanje pravog muškarca. I danas vježba tvrdoću duše, svoju čeličnu čipku koja je ispletana od apsolutnog nedostatka empatije. Razvila je dosad svoj sebični gen do neslučenih razmjera, gotovo do savršenstva. Sjeti se Marijanova

stih "Ja sam sebična kuja, u meni divlji i sve življi kapitalizam buja". U tom trenutku prekine ju majčin uzvik iz kuhinje. Odmah uključi diktafon.

– Nina, otiđi po starog u Sobicu prije dnevnika. Manje ću dobiti batina – rekla je Katica.

– OK, samo da obučem jaknu – viknula je Nina. Obukla je tanku jaknu, navukla tenisice i pošla prema izlazu iz kuće. Prolazi pored kuhinje u kojoj mama sprema večeru, vjerojatno opet nešto od dosadnog zelja, iako je ljeto. Reći će joj da za promjenu napravi salatu od paradajza, ako uopće postoje rajčice u njihovoj kući, dok se ona i tata ne vrate iz birtije. Poslije će ispeći jaja na oko i narezati alpskog kruha, ako ga ima, a ako ne, onda ono bijelo krušno smeće koje se proizvodi za sirotinju.

– Čuj, Nina, znam da postoje udruge za zaštitu životinja i udruge udomitelja pasa, i udruge udomitelja djece, ali ne znam postoje li uopće udruge udomitelja beskućnika. Tražim na internetu, ali ništa ne nalazim. Znaš li ti možda? – upita ju Katica.

– Mislim da nema takvih udruga. Nikad nisam čula za udrugu udomitelja beskućnika. Mama, budi razumna. Nitko, o Katty Blue, ne želi udomiti beskućnike jer su preveliki. Ljudi su preveliki da bi mogli postati kućni ljubimci. I ne samo to. Ljudi ne vole svoje bližnje baš toliko da bi ih uzeli za kućne ljubimce. Više vole obične životinje – odgovori Nina, iziđe iz kuće i uputi se prema kafiću Sobica.

Uđe u Sobicu. Pozdravi šankera Tomislava. Tomiboy joj odzdravi s vatrom u očima, zaljubljeno, ali pristojno. U njegovim očima kvartovski vulkani, lava mu curi niz lice. Čim ju spazi, oči mu zasvijetle kao rudarske svjetiljke, sav se izgubi. Svi su u kvartu zaljubljeni u nju, no nitko joj se ne usudi prići. Slično je i na faksu. Jedino se Vedran usudio, prelijepi mladić, nazvala ga je Apoksiomen. No zbog priprema za Oxford prekinula je s njim prije godinu dana. Zabranila je sebi dečka, prevođenje poezije Emily Dickinson, Facebook i ostale društvene mreže, aktivizam i partijanje. Posvetila se isključivo studiju i pripremama za Oxford. I, da, čovječe, za šest mjeseci posve je promijenila imidž. Nema više lude pankerice Nine. Nema više partijanja. Nema više pirsinga. Nema više pramenova. Postala je prirodna, ali doslovce! Martensice i poderane traperice poklonila je Ivani i Petri. Poklonila im je i brdo kozmetike, osim nekoliko osnovnih stvari. Koristi samo jednu kremu, Niveu, i za lice i za ruke, zatim mlijeko Nivea za tijelo i dezodorans te, dakako, sapun i vodu. Roditelji su s radosti pratili njezinu metamorfozu u čednu djevojku. Ivana i Petra su se čudile. I Marta se čudila, svi na fakultetu koji ju znaju nisu mogli sakriti čudnje. Uputi se prema starim dečkima, kako ih od milja zove, koji se, to ne može pobjeći njezinu oku zavodnice, odlično drže, još su itekako poželjni muškarci. Marijan i Zvonko, automehaničari, filozofi, pjesnici i ljubitelji društvenih mreža, koji su čak na Instagramu objavili fotografije na kojima

su u radnim odijelima u radionici, sjede za okruglim stolicem blizu šanka, puše, piju gorki pelinkovac i strastveno razgovaraju. Priđe njihovu stolu, zagrli tatu, i kaže svoju već ritualnu rečenicu: "Hej, tata, idemo mi doma, mama se brine, dosta si već pio." "Draga Nina, 'alkohol je plemenita slabost', kako kaže Hermann Hesse. OK, idemo, dušo, ali prvo trgni s nama jednu cugu i popuši pljugu. To ti je 7 do 8 minuta. Može jedan Jack D., znam da ga jako voliš. Hej, Tomiboy, za Ninu jedan Jack D., a za nas isto!" vikne Marijan. Nina zna da mora sjesti i popiti piće ako hoće tatu dovesti kući prije nego se Sobica zatvara. Tomislav je brz kao munja u predvečerje. Nosi joj čašu s Jackom bez leda. Zna da Nina, kao i njezin otac, prezire led u viskiju. Nina sjedne za stolicu i zapali cigaretu te otpije gutljaj 'vode života'. "Koja je danas tema, ekipo?" pita Nina meškoljeći na stolcu svoje čedno bujno tijelo. "Danas su tema teorije zavjere, koje su samo drugo ime za istinite događaje. Zvonko i ja svakoga utorka još za vrijeme gableca počnemo razmatrati neku od teorija zavjere. Danas smo za vrijeme gableca raspravljali o teoriji zavjere vrhuške Vatikana. Ta teorija tvrdi da papa, naravno vrlo diskretno, potiče goleme financijske malverzacije u Vatikanu, toj bogatoj vjerskoj industriji pranja novca na globalnoj razini. Jasno je da papa dobiva proviziju, iako ju tobože odlučno odbija. Prema zadnjoj informaciji te teorije zavjere, to je oko deset posto. Njegov tajnik za financije prebacuje taj novac na *offshore* banke pod izmišljenim imenom i u jednu švicarsku banku u Ženevi čiji je vlasnik Židov, što sve ujedno, prema toj teoriji zavjere, dokazuje da je papa ne samo socijalno osjetljiv, jer sav novac od njegove provizije koji njemu, jasno, uopće ne treba, široke ruke i ravnomjerno raspoređuje članovima svoje uže i šire familije, već papa dokazuje i to da ima snažan osjećaj za ekumenizam. Priznaj, Nina, da je tip genijalan i iznimno simpatičan. A kako tek Sveti Otac odlično glumi zabrinuta oca milijardu i tristo milijuna vjernika i usput fino putuje kao pravi pastir brojnog stada, upoznavajući pritom svjetske turističke atrakcije. Dobar je ovaj gorki pelin. Živjeli! Btw, Zvonko i ja smo nedavno potpisali peticiju za raskid Vatikanskih ugovora s Hrvatskom. A jesi li ti, Nina, stara aktivistica?" "Nisam još, sutra ću to učiniti na faksu. Nego, tata, idemo doma, uskoro će ovo i ono, večera, dnevnik, hopa-cupa s mamom, a i ja moram još učiti, upravo radim na *Macbethu*." Marijan je platio račun Tomiboyu, pozdravili su Zvonka, koji je već na mobitelu tipkao supruzi poruku, i izišli iz Sobice zagrljeni, najviše zbog toga da Marijan bude sigurniji na nogama, ali i zbog toga što se vole. Otac i kći na putu do kuće zagrljeni. Lijepa slika. Zalazak Sunca. Prvi plašt sumraka spušta se na kraljevski grad Zagreb. Marijan analizira karakter Svetoga Oca i njegovu priču iz mladosti čija je poanta u tome da je papa bio jako zaljubljen, ali da ga je cura odbila. Nakon tog nemilog događaja, papa se, dakako, okrenuo vjeri i, kao što možemo vidjeti, daleko je dogurao. Marijan nastavlja i tvrdi da bi gorki pelinkovac napokon trebali uvesti kao službeni aperitiv u grimizne odaje

Vatikana. "Nego, Nina, čuj moj današnji haiku. Naslov: *Zagrebački ljetni sumrak*. Sumrak nad gradom. / Stišane sjene ljudi. / Začas pad u mrak. Šifra: 5-7-5. Hej, Ninice, recitirat ću taj sumračni haiku u subotu na *Jutru poezije*. Živjela japanska kultura!"

***

3.

Oxford, pub/restoran The Eagle and Child, petak, 8. kolovoza

Dok čeka Godota i pije već treće pivo nakon ručka, razmišlja o siromaštvu. Na početku "Operacije Oxford" pitala se postoji li, osim nje, na anglistici neka djevojka koja je iz siromašnije obitelji. Ciljano, ali diskretno, promatrala je na fakultetu odjeću i obuću kolegica. Uočila je dvije djevojke s njezine godine koje su bile vrlo skromno odjevene, djelovale su joj nekako zapušteno. I tako se namjerno, a naoko spontano, zbližila s Lucijom, koja u slobodno vrijeme svira flautu u blizini Trga bana Jelačića ne bi li nešto zaradila, i sa Sarom u čijoj kući nema grijanja, čak ni zimi, što je saznala kad ju je posjetila. Bila je doma i kod Lucije. Takvu bijedu još nije vidjela. Lucija ne živi u siromaštvu, ona živi u bijedi. Nema Godota. On se mora pojaviti, osjeća to, on se mora pojaviti unatoč Beckettovu osjećaju za uzaludan raspadajući svijet besprizornih. Opet joj puca narativna linija, njezina je psiha u terminalnom stanju žućkasto gnjilih metamorfoza truljenja. Hoće li i danas, kao i protekla četiri dana, čekati sve do 9 navečer da se Godot napokon pojavi?

***

3.

Zagreb, kuhinja, kafić Sobica, petak, 1. kolovoza

Radi marljivo na "Operaciji Oxford". Proučava sve detalje plana. Zatim mašta. Još dva dana do leta za London: nedjelja, 3. kolovoza, 8 i 30 ujutro. Jedva čeka zaplesati posljednji ples na Plesu. Mašta o medenom mjesecu. U Parizu će plesati pravi tango s Njim, svojim mužem – ako se ostvari njezin plan! Prvo će večerati u restoranu La Coupole na Montparnasseu, a onda se negdje opiti i do dugo u noć plesati tango. Opet na radne zadatke. "Operacija Oxford" mora biti precizna u svakom, pa i najmanjem detalju. Još jednom na laptopu gleda šokantan doku-film o holokaustu. Ništa. Hladna je kao led. Ne osjeća čak ni trun empatije za milijunske žrtve "Konačnog rješenja", za žrtve pedantnog nacističkog programa. To je

dobar znak. Znači da je stvarno postala čvrsta kao čelična čipka. Zatim još jednom čita, ovog puta pažljivo, onaj kritičko intonirani tekst o patrijarhatu i mizoginiji na *Mufu*, na tom uznemirujućem portalu za feminističku kritiku popularne kulture. Znanje o patrijarhatu možda će joj trebati ako počne vezu sa starijim profesorom u Oxfordu. Mora ući u patrijarhalnu mušku žudnju, mora izići ususret njegovoj eventualnoj želji da bude podložna, submisivna, što ona nikad nije bila, ali hoće biti ako je to jedini način da postigne ono što želi, a želi vrlo mnogo. Pogleda na sat. Mora još danas pogledati jedan nastavak TV serije *Girls*. U tom trenutku prekine ju majčin uzvik iz kuhinje. Odmah uključi diktafon.

– Nina, otiđi po starog u Sobicu prije dnevnika. Manje ću dobiti batina – rekla je Katica.

– OK, samo da obučem jaknu – vikne Nina. Obukla je tanku jaknu, navukla tenisice i pošla prema izlazu iz kuće. Prolazi pored kuhinje u kojoj mama nešto posluje. Na stolu je laptop. Na njemu svijetli stranica Googlea. Nina se moli Prirodi da za večeru budu palačinke s pekmezom ili žitarice na mlijeku, a ne opet nešto od kiselog zelja. Ta ljetu je, mogla bi mama napraviti neku ljetnu salatu.

– Nina, što je to, zapravo, seksualno uznemiravanje? – upita ju Katica.

– Mama, jesam li ti već sam rekla da mi iz dana u dan postavljáš sve teža pitanja? Jesam. Tu naviku si sigurno pokupila od tate i njegova prijatelja Zvonka, koji pod utjecajem bistrog mozga i opojnog pelinkovca svaki dan raspravljaju o svjetski važnim temama. Danas si sigurno već trgnula dvije rakije i dva piva, dakle dva jaka betona. Ali, hajde, evo ti ugrubo odgovora. Ne znam otkud početi. Tema je izrazito kompleksna. Možda da počnem od fizičkog dodira, iako je sad svjetski trend da je već čak i prijateljsko pitanje muškarca, recimo tvojeg kolege s posla, pitanje želiš li spavati s njim, seksualno uznemiravanje pa njega, koji te to pita, možeš tužiti i dobit ćeš novčanu odštetu. Tu nesmotrenost učinio je nedavno jedan pristojan i bezazlen mladić u Los Angelesu, Kalifornija. I što se zbilo? Za to "strašno" pitanje, a da izbjegne sudska natezanja, platio je toj kolegici 42 tisuće dolara. Ali da se vratimo dodirima. Ukratko, Katty Blue, među najčešća seksualna uznemiravanja računaju se takozvani neprimjereni ili neželjeni dodiri.

– Čuj, to baš sasvim ne razumijem. Dobro si ovo rekla, takozvani, jer ono što ne razumijem jest to kako ću, kvragu, znati da je dodir neprimjeren ili neželjen, ako me nitko ne dodiruje? Da bih to znala, mora me prvo netko dodirnuti. Recimo, u Kauflandu moj šef Mario, strašno zgodan tip, nešto stariji od tebe, tu i tamo mi pomiluje guzu svojim toplim čvrstim dlanom ili ju uštupne, i pritom kaže da sam jako zgodna, da sam popunjena na pravim mjestima i da sam uzorna djelatnica. Nisam se osjetila seksualno uznemirenom u negativnom smislu, baš naprotiv, osjetila sam se uznemirenom u pozitivnom smislu. Jednom kad me Mario uhvatio za guzu čak sam se i uzbudila i, nećeš vjerovati, ovlažila dolje, a i nekako mi

je bilo drago pri srcu. Možda i zbog toga što moju užasno mršavu kolegicu Anu, pričala sam ti o njoj, šef nikad nije dotaknuo pa je Ana ljubomorna na mene. Ona panično želi da ju neki muškarac dodirne, zapravo da ju dodiruje koliko želi. Jučer mi je u povjerenju rekla da nije imala odnos već tri godine. Hej, tri godine, Nina! To ja ne mogu shvatiti. Ja bih se već ubila. Časna riječ. Iz ove priče o Ani lako možeš zaključiti da ružne žene nikad neće doživjeti seksualno uznemiravanje, ni pozitivno ni negativno. Stvarno, na Aninu mjestu ja bih se već ubila. Mogu živjeti oskudno, siromašno, mogu i bez sočnog svinjskog pečenja, ali bez kurca ne mogu, i to je to!

– Znam, mama. To je zato što si nimfomanka ili, ljepše rečeno, nezajzljiva.

– Ma nemoj! Sad se prava javila – rekla je Katica. – Sjećam se dobro što si mi rekla kad si hodala s Vedranom i kad smo tu u kuhinji pijuckali rakiju i pričale o seksu. Ti si se hvalila svojim trostrukim orgazmima. Rekla si da ti nikad nije dosta. To znači da si na mene...

– Čuj, mama, pusti sad orgazme i prihvati se posla. Idem po tatu. A ako te ta tema zanima u svim mogućim aspektima, čak recimo i kao novi ženski biznis, samo u tražilicu upiši "seksualno uznemiravanje" ili, još bolje, "sexual harassment" – reka je Nina i izašla iz kuće.

Ulazi u Sobicu. Pozdravi šankera Tomislava i pride okruglom stolicu za kojim su sjedili njezin blago alkoholiziran tata i njegov kompanjon Zvonko, također u malo povišenom stanju. Prekida ih u strastvenom razgovoru svojom ritualnom rečenicom. "Hej, tata, idemo doma, mama se brine, dosta si već pio." "OK, idemo, dušo, ali prvo trgni s nama jednu cugu i popuši pljugu. Hej, Tomiboy, za Ninu jedan Jack D., a za Zvonka i mene isto!" vikne Marijan. Tomislav je inače brz, a kad je Nina u pitanju brz je kao Formula 1, i to zbog toga što je zaljubljen u nju. Nosi joj čašu s Jackom bez leda. Zna da ona, kao i njezin otac, prezire led u viskiju. "Onda, moji dragi pelinkovci, koja je danas tema?" pita Nina otpijajući gutljaj viskija i paleći ušljivi Chesterfield, jer si kvalitetnije cigarete ne može priuštiti. "Današnja je tema korupcija i politika te sukob interesa. Zvonko tvrdi da su svi ljudi u nekom sukobu interesa. Zanimljivo. Već smo od jutra u teškom *speedu* marksističke kritike svega postojećeg. U redu, to znaš, mi smo pomalo i antropolozi. Znaš da Zvonko i ja svaki slobodan trenutak čitamo. Dok naši kolege automehaničari i autolimari odlaze u ribolov nedjeljom, mi, kao što znaš, svake nedjelje čitamo važne knjige. Nas nitko ne može lako prevariti. Znamo da je korupcija integralan sastojak ljudskog bića, ali što je previše jest previše. Hrvatska vlada je potpuno korumpirana, i to od vrha do dna. Struktura je piramidalnog oblika. Oni na vrhu najviše se bogate. Sjeti se kad si protestirala na Cvjetnom trgu. Ti si kao osviještena aktivistica vodila taj prosvjed protiv izgradnje onog užasnog šoping-centra čija je imbecilna arhitektura nagrdila Cvjetni trg. Nisi uspjela. Nisi ni

mogla. Ne moraš sebi zamjerati. Korumpirani su jači, oni su neuništivi. Gradonačelnik Zagreba, korumpiran do svoje seljačke srži, i njegova ekipa omogućili su onom poduzetniku, mršavom elegantnom klipanu, onom muljatoru da izgradi to čudo i tako devastira Cvjetni trg. Tomiboy, daj nam još jednu rundu, ovo ne možemo na suho." "Odmah, gospodine Marijane, piće stiže." "I da nastavim, Nina. Kakve su posljedice? Nikakve. Otkrivaju se korupcijske afere, ali kriminalci ostaju na slobodi. Šeću kao slobodni ljudi i smiju nam se u lice. I obiteljski nasilnici šeću slobodno. Ludilo. A zbog čega? Pa zbog toga jer je i pravosuđe korumpirano od vrha do dna. U ovoj zemlji nema institucije koja nije korumpirana do temelja." "Hej, tata, nemoj se toliko uzrujavati, ti si već ipak u zrelim godinama, mogao bi te pogoditi infarkt. Daj, idemo fino doma, tata!" "Čekaj, zlato, samo da još nešto kažem. I mi, takozvani obični ljudi, koji upravo kritiziramo korupciju, i mi smo korumpirani, doduše sasvim malo, neznatno, ali ipak jesmo. Evo, i naš Zvonko je danas popravak auta susjedi koja mu se sviđa i rado bi ju, no znaš što, dakle, njoj je popravak naplatio manje od propisane cijene za taj rad, a našem Ciganu iz kvarta, znaš ga, onaj simpatičan lik Zoran koji skuplja staro željezo i vozi Škodu, njemu je moj dragi Zvonac naplatio isti popravak 10 kuna više od propisane cijene i još je od Zorana dobio napojnicu. Znači, i moj zaposlenik Zvonko je korumpiran. I ja također. Kao što znaš, i ja volim žene, ne samo Zvonko. Bila mi je nekidan lijepa i onako diskretno bucmasta studentica strojarstva, baš ono, moj tip, baš kao tvoja fascinantna mama, koja, ta studentica, mašta o tom da ostavi strojarstvo i postane pilotkinja. Popravio sam joj kvar na autu za neki mali iznos, ispod cijene sigurno. Budući da sam iskusan, radio sam takoreći napamet dok sam istovremeno gledao njezine uske bokove i zaobljenu guzu u onim do bola uskim trapericama kroz čije su poderotine virili komadići kože, to arhetipsko toplo svilenko tkivo. No guzica, ta obla ekspresija prirode, njezin je glavni adut. Najkraće, guzica i pol. Dobro, dobro, pustimo sad izražavanje. Drag mi je Platon, ali još mi je draža istina." "Idemo, tata, za petnaest minuta počinje dnevnik." "U redu, Nina, jedva čekam da dođem doma, strašno sam uzbuđen zbog one pilotkinje." Marijan je platio račun Tomiboyu, pozdravili su Zvonka, koji je već na mobitelu tipkao poruku supruzi ili ljubavnicu, i izišli iz Sobice zagrljeni tako da se otac može osloniti na Ninu, ali i zbog toga jer mu se, otkad ona više nije pankerica i nema pramenove, sviđa miris njezine prirodne kose. Otac i kći na putu do kuće zagrljeni. Lijepa slika. Ta slika na kojoj se vidi da se otac i kći vole. Marijan nešto mrmlja protiv premijera i ministra financija koji namještaju štetne projekte strancima te na taj način krađu novac poreznih obveznika, dakle, logično, ukradu malo i svojeg novca. Hm, čudno, ali istinito. Sunce zalazi. Marijan hvali gorki pelinkovac i samoubojstvo kao najbolja sredstva za ublažavanja posljedica korupcije. "Nego, Nina, čuj moj današnji haiku. Naslov: *Korupcija*. U korupciji / cvatu krupni zli crvi. / Smak svijeta. Šifra:

5-7-5. Hej, Ninočka, recitirat ću taj korumpirani haiku u subotu na *Jutru poezije*. Nek' nam živi, živi rad i korupcija!"

***

4.

Oxford, pub/restoran The Eagle and Child, petak, 8. kolovoza

Sedmi crni Guinness. Pokušava čitati *The Oxford Times*. Ne ide, ne može se koncentrirati. Nestrpljiva je i očajna. To stanje pojačava metabolizam, troši alkohol brzinom uragana. Potpuno je trijezna, alkohol ne djeluje. Hoće li i danas, kao i protekla četiri dana, čekati sve do 9 navečer da se Godot napokon pojavi?

***

4.

Zagreb, kuhinja, kafić Sobica, subota, 2. kolovoza

Radi na projektu "Operacije Oxford". Još malo, sasvim malo do leta za London. Putuje sutra, u nedjelju 3. kolovoza, u 8 i 30 ujutro. Koncentrirano, kao nekad Einstein, radi na projektu, proučava svaku, pa i najmanju sitnicu da slučajno ne napravi neku pogrešku, pogotovo takvu koja bi cijeli projekt, u koji je uložila sve svoje snage, mogla uništiti. Ipak je u konačnici riječ o savršenom zločinu u braku. Zatim mašta, što je također svojevrsan rad na projektu. Nakon Pariza, ona će Njemu, ako ga sretne i ako ga uspije, uh, kako mrzi tu riječ, ako ga, dakle, uspije "uhvatiti", ona će Njemu predložiti da medeni mjesec nastave u Veneciji, a zatim u Zadru gdje će slušati Morske orgulje i plesati usred one fantastično ostakljene kružnice, one svemirske instalacije, usred kruga koji se s pravom naziva Pozdrav Suncu. Simbolično, On će biti njezino veliko zaplesano Sunce. O tom će maštati u Oxfordu, a sad opet u stvarnu stvarnost: konkretan rad. Opet čita onaj tekst o patrijarhatu i mizoginiji na portalu hrabrog *Mufa*, najboljeg portala za feminističku kritiku popularne kulture na hrvatskom jeziku. Sluti da će joj znanje o patrijarhatu trebati u Oxfordu, osobito ako započne vezu sa starijim profesorom, s muškarcem koji je rođen i odgojen u klasno ustrojenoj Engleskoj i koji, čast iznimkama, teško može biti liberalan poput nje koja je, to je barem jasno, ludo biće slobode. Pogleda na sat. Danas još mora pogledati jedan nastavak TV serije *Girls*. U tom trenutku prekine ju majčin uzvik iz kuhinje. Odmah uključi diktafon.

– Nina, otiđi po starog u Sobicu prije dnevnika. Manje ću dobiti batina – rekla je Katica.

– OK, samo da obučem jaknu – viknula je Nina. Obukla je tanku jaknu, navukla tenisice i pošla prema izlazu iz kuće. Prolazi pored kuhinje u kojoj mama nešto posluje, kreće se amo-tamo, možda sprema večeru. Nina se usrdno moli Prirodi, jer ne vjeruje u Boga, da ta večera ne bude u vezi s kiselim zeljem, već da bude u skladu s godišnjim dobom, dakle s ljetom.

– Nina, je li po tvom mišljenju abortus ubojstvo? – upita ju Katica.

– Mama, ovo je najteže pitanje koje si mi dosad postavila. Nisam još posve sigurna u svoje mišljenje, još ga nisam potpuno kristalizirala, još se malo kolebam, stoga ću ti reći što moja prijateljica Marta misli o tom, jer smo, između ostalog, i o tome kao aktivistice razgovarale. Ta je tema u većini zemalja svijeta, osim u diktatorskim režimima, u uskoj vezi s velikim sukobom pristalica *pro-life*, koje su, dakle, protiv abortusa, i pristalica *pro-choice*, koje su za abortus odnosno pobačaj. Da skratim tu kompleksnu temu, Marta smatra da je, bez obzira na sva mišljenja, abortus, gledano strogo znanstveno s aspekta biologije i antropologije, zapravo, ubojstvo.

– Pa to i ja mislim. Ti znaš da sam nakon Petre abortirala. Dakle, što sam ja?

– Što se tiče Marte, ti si ubojica.

– Slažem se. Ja sam, to rado priznajem, ubojica. No zašto onda nisam u zatvoru?

– Zbog toga, tvrdi Marta, a sve što ću ti sad reći jest njezino mišljenje, zbog toga, misli Marta, jer je abortus, eto, civilizacijska demokratska tekovina, legalizirano ubojstvo, kao što je, primjerice, i rat na svojevrsan način legalizirano ubijanje. Ženevske su konvencije, smatra Marta, prilično gorka šala. One su uzaludno i na plemenitom humanizmu utemeljeno nastojanje da se propišu pravila u sprečavanju nepotrebnih ubijanja, prije svega civila. Tih pravila se ljudi, jasno, uglavnom ne drže, i to se može razumjeti, jer je ubijanje prirodni nagon, a nijedan nagon u sisavaca, a to smo mi, dakle ni onaj za prehranom, ni nagon za seksom, pa dakle ni nagon za ubijanjem ne može se zabraniti nijednim zakonom kao što se, recimo, može zabraniti pušenje ili, primjerice, parkiranje automobila na određenim mjestima u određene sate. Ukratko, nagoni se ne mogu zabraniti, mogu se samo kažnjavati. I tako, unatoč svim Ženevskim konvencijama, osobito kad je riječ o obrambenim ratovima, što više neprijatelja ubiješ, to si veći junak, kužiš! Slično je i s ratom koji je napadački, koji, dakle, nije obramben. U našoj civilizaciji povijest je puna uspješnih ubojica, kao što je i povijest demokratske legalizacije abortusa puna uspješnih ubojica. U ratovima se međusobno ubijaju uglavnom muškarci, a ubijanje nerođene djece rezervirano je za žene, dakako uz pomoć ginekologa i ginekologinja. To s abortusom, uz neke iznimke koje proizlaze iz medicinske nužnosti, jest festival hipokrizije, misli Marta. Ako smo stekle demokratsko pravo na slobodno raspolaganje vlastitim tijelom, kako se to eufemistički kaže,

a u većini svijeta jesmo, dakle, ako smo stekli demokratsko pravo na ubijanje, smatra Marta, i to posebno ističe, onda jednostavno, mi žene, a i muškarci, priznajmo da smo ubojice, i to javno ako je potrebno, i zatim normalno i uhodano nastavimo dalje s legalnim, a ne, ako je to moguće, s ilegalnim pobačajem, neopterećeno ubijati ili, politički korektno rečeno, nastavimo planirati obitelj odnosno provoditi kontrolu rađanja. Da, ali! Ali, rekla bi ti sad Marta, napravi ti, sestro, anketu u Kauflandu i pitaj kolegice jesu li ubojice ako su napravile abortus. Većina njih će ti reći da nisu, a Marta misli da ipak jesu, jer da biologija i antropologija to nepobitno znanstveno dokazuju. Kad smo već kod toga, da vidimo kako u svijetu stoje stvari s abortusom – rekla je Nina i otišla do laptopa na kuhinjskom stolu, ukucala u tražilicu Googlea riječ "Abortion" te pročitala mami što je našla: – "According to WHO", to ti je, mama, Svjetska zdravstvena organizacija, "every year in the world there are an estimated 40-50 million abortions. This corresponds to approximately 125,000 abortions per day." To jednostavno znači, moja Katty Blue, da će danas do ponoći biti ubijeno 125 tisuća nerođene djece, dakle 125 tisuća ljudi. I tako svakog dana do kraja godine. I opet sljedeće godine i svih godina koje slijede. I tako dalje. Nego, Katty Blue, majko, ljepotice, to mislim ozbiljno, stvarno si jako lijepa, dakle ljepotice moja, koju u Kauflandu za guzu pipka šef Mario, daj večeras, molim te, pliz, napravi normalnu večeru, ništa specijalno, recimo ljetnu salatu od rajčica, krastavaca, paprike, luka i češnjaka na običnom ulju, kad već nemamo maslinovo ulje – rekla je vedro Nina ostavljajući u kuhinji skamenjenu Katicu Horvat, rođ. Barbarić, koja se zamislila gledajući tekst na laptopu. Mislila je o abortusu, o izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije i o mišljenju Marte, najbolje prijateljice njezine kćeri.

Šeće se prema Sobici, misleći o tome hoće li i ona jednom iskusiti iskustvo ubojstva nerođenog djeteta. Čudno joj je što nije ostala trudna s Vedranom jer uopće nisu pazili na njezine plodne dane i nisu koristili kondome. *Those were the days!* Da, to su bili dani užitka i slave. Katkad od ponedjeljka do nedjelje. Jedne nedjelje radili su to za vrijeme drugog dana menstruacije. Onda su pjevali pjesmu *Sunday Bloody Sunday* i vikali "U2, U2". Često bi mu tih dana rekla: "Uvijek samo veselo i vedro, Vedrane!"

Veselo i vedro uđe u Sobicu. Pozdravi Tomislava i pride okruglom stoliću za kojim su sjedili njezin tata i njegov kompanjon Zvonko. Na stolu su bile servirane čaše s ljekovitim gorkim pelinkovcem. Prekine ih u burnom razgovoru ritualnom rečenicom: "Hej, tata, idemo doma, mama se brine, dosta si već pio." "OK, idemo, dušo, ali prvo trgni s nama jednu cugu i popuši pljugu. Hej, Tomiboy, za Ninu jedan Jack D., a Zvonku i meni isto!" vikne Marijan. Tomislav je inače uslužan i brz, a kada je riječ o Nini brz je kao poskok, i to zbog toga što je zaljubljen u nju. "Onda, dragi moji pelinkovci, koja je danas tema?" pita nehajno Nina, otpivši gutljaj viskija

i usput paleći ušljivi Chesterfield, jer si bolje, to jest kvalitetnije cigarete ne može priuštiti. "Danas su tema kućni ljubimci i praznina", rekao je Zvonko. "Marijanova je osnovna teza da kućne ljubimce većina ljudi drži samo zbog toga da na društveno prihvatljiv način ispune svoju prazninu i da ne treba zanemariti možda osnovane sumnje da neke žene koriste kućne ljubimce za seksualni užitek. Bilo kako bilo, večeras ću reći ženi da je totalno prazna, a ja više nikad neću izvesti u šetnju našeg psa. Ja odbijam biti prazan, ja znam da nisam prazan", rekao je odlučno Zvonko i strusio pelin. "Daj, pusti ženu, čovječe, ta nije ona kriva što ne voli čitati knjige koje obogaćuju puninu ljudskoga duha", rekao je Marijan. "Ako je itko tomu kriv, to je civilizacija od zore vremena do danas, a koja je, s vremenom, izazvala sve veću prazninu u ljudima. Tako, umjesto da se posvete sebi i svojoj psihi, što nužno zahtijeva čitanje knjiga, oni gube vrijeme na kućne ljubimce. Onaj tko čita knjige, mislim na onoga tko je doista posvećen čitanju knjiga, nema ni trenutka vremena za kućne ljubimce". Okrenuo se Nini. "Vi ste, eto, htjeli psa, mama, ti i tvoje sestre Ivana i Petra. Da, ali ja se s tim nisam složio zbog očitih pedagoških razloga. Mama ionako ima puno posla u Kauflandu i u kući, da ne spominjem njezinu zauzetost na Facebooku i brbljanje s frendicama na mobitelu. Za nju ionako više nema spasa, ali ima spasa za sestre i tebe, a to si ti, na moju sreću, već pokazala na mnogo načina. Najbolja si studentica svoje generacije, bavila si se aktivizmom, e, da bi unaprijedila ovaj grad koji rapidno tone u kapitalističko barbarstvo, a bavila si se i feminizmom, e, kako bi prosvjetlila socijalno i duhovno hendikepirane žene, stalno učiš za fakultet, stalno čitaš knjige, i fizičke i one koje su *online*, i još se, uza sve navedeno, što dokazuje tvoju iznimnu inteligenciju, uspijevaš zabaviti, imati dečka, gledati prave filmove, odlaziti na kulturna događanja i na tulum, biti pankerica i tako dalje, u jednu riječ uspijevaš se multidisciplinarno obrazovati i ujedno živjeti punim plućima. To znači samo jedno: ti, draga Nina, nisi prazna osoba. Ti si osoba puna duha, ti nikad nećeš imati kućne ljubimce i ja sam strašno ponosan na tebe i jako te puno volim. Živjeli!" viknuo je svečano Marijan i strusio pelin. "Hvala ti na komplimentu, tata. Potpuno si u pravu, ja doista nikad, ali nikad neću imati kućne ljubimce, ta jedva nađem vremena za sebe i svoje bogato psihičko tkivo. Nego, tata, Marijane, prijatelju, dosta si već pio, brate mili, i sad stvarno moramo ići doma. Znaš, večera, dnevnik, hopa-cupa i to. OK, Ninočka, znaš da tebi ništa ne mogu odbiti." Marijan je platio račun Tomiboyu, pozdravili su Zvonka, koji je već na mobitelu tipkao poruku ženi da je vrijeme da eutanaziraju psa, i izišli iz Sobice zagrljeni kao stari prijatelji, što su, uostalom, i bili. Osim toga, Marijan je, tako poduprijet Ninom, lakše hodao, naime, nije hodao nesigurno, iako je bio malo opijen pelinkovcem. Otac i kći na putu do kuće zagrljeni. Lijepa je ta slika. Susjedi ih gledaju i tko zna što misle, no Nina i Marijan su osobe koje ne zanima što će ljudi misliti ili reći o njima. "Oni su obuzeti puni-

nom duha, je li tako, Nina?" uzvikne temperamentno Marijan, "I nema-ju vremena za ljudske pizdarije i kućne ljubimce. Praznina u čovjeku jest veliko zlo", nastavlja Marijan misao koju je artikulirao danas za vrijeme gableca. Nije ni čudo što političari tako lako manipuliraju sa svjetinom punom praznine. Hm, ovaj pelinkovac bistro misli. Ljetni mirisi ubavog susjedstva u kojem je nekad bilo odlično kino Triglav. Sunce zalazi. "Nego, Nina, čuj moj novi haiku. Naslov: *Praznina u duhu*. Odjek praznine. / U njoj lijepa kuja. / Slom psihe buja. Šifra: 5-7-5. Hej, Ninočka, recitirat ću taj haiku u subotu na *Jutru poezije*. Da bi se uočilo bogatstvo duha, mora postojati i njegova suprotnost: siromaštvo duha. Gle, Katty Blue je već na ulazu! Kako me samo pohotljivo gleda, baš kao kujica kojom vlada vlažna bujica."

***

5.

Oxford, pub/restoran The Eagle and Child, petak, 8. kolovoza

Eureka! Odmah je znala, osjetila je to svim svojim bićem, sve od mozga do međunožja. Znala je da se napokon pojavio Jahve, Bog, samozatajan Godot u obličju profesora Nigela Hammera. Vitak, visok, šarmantan stariji muškarac. Ona depresivna puknuća narativnog ritma u njoj su zacijelila. Prilazeći svom stolu, koji se nalazi ispod portreta Tolkienu i Lewisa, kad ju je ugledao zastao je kao ukipljen s pintom piva u ruci. Pogledala je sat na mobitelu. Bilo je točno 2 sata i 16 minuta. Trgnuo se i kao mjesecar prišao njezinu stolu. Čuvena prostorija Rabbit Room iznenada je bljesnula u ozračju male čedne Alise u čudnoj zemlji i Nigela, moćnog gospodara svih prstenova, pa i vjenčanog prstena. Profesor engleske književnosti s Oksfordskog sveučilišta Nigel Hammer, koji je prije tri dana navršio 66 godina, prišao je njezinu stolu moleći ju za dopuštenje da sjedne uz nju i da tako, barem malo, bude u društvu "najljepše i najčednije djevojke, pretpostavlja studentice, koju je dosad vidio u životu". Priznao joj je kasnije da se pritom tresao od straha jer nijednoj djevojci nije prišao već dvije godine. Citirala mu je vragolasto prvu rečenicu iz romana *Ponos i predrasude* Jane Austen: "Općenito je poznata činjenica da je bogatu, neoženjenom čovjeku žena prijeko potrebna". "OK, profesore", dodala je, "ja sam Elizabeth Lizzy Bennet. Moja je sestra Jane možda ljepša, ali ja sam, kao što to možete primijetiti, inteligentnija od nje, a usput sam čedna do drskosti i globalno potpuno prihvatljiva". Nigel se nasmijao i otišao na šank po još dvije pinte piva. Nakon samo jedan sat razgovora bili su u području prisnosti, tolike da joj je Nigel predložio da se već danas, predvečer, odvezu njegovim crnim Bentleyjem do Stonehengea, pitajući ju ima li išta protiv

tvrdog obrednog povijesnog kamenja. "Naravno da nemam", rekla je stidljivo spuštajući kapke. Usput je Nigel dodao da je Stonehenge Hollywood za intelektualce. Nina je poludjela od sreće. Nije niti slutila da će sve ići tako brzo. U sebi je već varirala lijepe proste misli: "God, how many fantasies you awake in my head", "See on my juicy pussy" i "Come and get me!"

Livija Reškovac

Više nije u kutiji

Odlučih se pisati ovaj dnevnik iz jednostavnog razloga – bilježiti kako je to kad se počne živjeti izvan pravila: razuma, društva, očekivanja drugih, zacrtanih ciljeva... Odlučih se naglavačke baciti u život ili, newageovski rečeno, izići iz zone komfora, te predivne i sigurne kutije, i početi istraživati ono magično što ga jedininim čini vrijednim živjeti – život kao izazov, kao avanturu...

Uvod – pad u crnu rupu ili kako preživjeti s *bluesom* današnjice

Svibanj 2018.

Depresija je sve jača i jača, obuzima me toliko da ne mogu funkcionirati... Pokušavam pisati, stišću me rokovi, ali ne ide, nemam volje, koncentracije, naposljetku uspijem nešto skucati... Ne spavam cijelu noć, zaspim kada je već dobrano svanulo i spavam do 1, 2... Tada još dugo ostajem ležati u krevetu, nemoćna... Pokušavam se motivirati na tuširanje barem svaki treći dan... Ne javljam se na pozive, na poruke i elektronsku poštu jedva odgovaram... Kao da sam upala u crnu rupu i tonem, tonem, tonem... A kraja nema. Tko će mi pomoći, kad će ovom stanju kraj?

On se ljuti na mene, ne zna kako bi mi pomogao pa odustaje... A ja mu ne mogu reći kako mi je, ne mogu nikom... Tko bi me shvatio? Onda sam ljuta i plačem po cijele dane, ako ne spavam ili ne ležim. Nisam izišla iz kuće već deset dana. Bojim se ljudi, bojim se interakcije, na svaku pomisao guši me napadaj panike... Srce luđački lupa, kao pred infarkt, teško mi je disati, hvatam zrak, gušim se... Komu to objasniti?

Počela sam gledati dokumentarce o depresiji. Neke ju žene imaju godinama, samo leže u krevetu totalno pasivne. O, Bože, neću valjda i ja tako? Razmišljam otići kod psihologa, prijaviti se u bolnicu, bilo što... Ovo je neizdrživo. Polako prijateljima objašnjavam moj čudni nestanak. Ne razumiju me, a njihova me reakcija vrijeđa: neki indiferentno prelaze preko

toga kao da nije ništa (pakao, to sam ja!), neki mi govore da se trgnem (pobogu, mrdni se!), neki pričaju o svojim „sličnim“ iskustvima (čujem samo „ja, ja, ja“!)... Zašto me ne razumiju, zašto su takvi? Pa depresija je legitimna bolest, kao i visoki tlak ili aritmija. Bi li to rekli i čovjeku s astmom: pa, hajde, trgni se, nije to ništa?!

Bude mi lakše jedino uz alkohol, ali ni to nije rješenje. Nije to više pije-nje radi zabave ili izlaska, to je sada „niveliranje“, dolazak u poluljudsko stanje. Jedino se tada osjećam opušteno i „normalno“, ali sve često završi u pretjerivanju ili agresiji. U zadnje sam vrijeme i s tim prestala. Nisam to više ja, trijezna ili pijana. Postajem raslojena, *raz-seljena* osoba... Kao da mi se ličnost rascijepila na dvoje: jedna je ljuštura izgubljena identiteta koja treba hrpu energije za odvući se do kupatila i stara ja, bačena u crni bezdan, u iščekivanju spasa, začarana ljepotica u izokrenutu stoljetnom snu...

Poduzela bih nešto, ali ne mogu, nemoć, stid, krivnja, razbijeno samo-pouzdanje melju me u začaranom krugu, *the ring of no fire, no fire*...

Lipanj 2018.

On mi je donio neke travarske pripravke: valerijanu i vitamine. Sva-ku večer popijem (duplu) dozu valerijane i fino me umrtvi, ali spavati ne mogu... Naša veza svodi se na njegovo trpljenje moga stanja. Vidim kako me ne razumije, kako se niti ne trudi i krivim ga za to i budem još hlad-nija... Zajednički život sveo se na poluautomatske odgovore i najnužnije dogovore...

Odlučujem se nazvati liječnicu i ona me umiri (divna, blaga žena!) uvje-ravajući me kako je to sve normalno i da mnogo ljudi prolazi isto. Propi-suje mi blage antidepressive i sedative. Istražujem na internetu, antidepre-sivima treba dva do tri tjedna da prorade. Još toliko dugo trpjeti ovo?! Ali, nema mi druge... Drugima ne pričam ništa, neugodno mi je i sramim se, depresija još uvijek ima stigmatu...

Počela sam voziti njegov auto i to me jedino raduje. Pomalo vozim po kvartu i okolo, budem sretna kad vidim kako mi dobro ide, to je jedino što me veseli i diže mi samopouzdanje. Većina ljudi me zamara, teško mi je komunicirati s njima, povukla sam skoro do kraja... Treba mi mir...

Prvi dio – serotoninini na okupu, vožnja počinje

Lipanj 2018.

Antidepressive sam počela piti 12. lipnja i već nakon tjedan dana osje-ćam kako polako počinju djelovati. Počinjem imati malo više energije, malo više odlučnosti i strpljenja sa sobom i drugima... On ne shvaća koli-ki napor ulažem u to da mogu samo polunormalno funkcionirati i nastaje sve veći jaz... Budući da je imao dogovoren posao na moru i davno smo

odlučili tamo otići zajedno, trebalo se i na to pripremiti. Mene hvata panika pred tako velike promjene, ali se izvana držim hrabra, kao i mnogo puta do tada. Vjerojatno je to i dovelo do ovog stanja...

Nedugo prije puta gadno smo se posvađali, a onda i na sam dan putovanja. Možda zbog depresije, možda njegova ultimatumima tijekom svađe, ostala sam u Zagrebu kod prijatelja, preciznije rečeno – u pola noći ljutito sam otišla od njega, a on je s našim stvarima otišao za Rijeku. Naš inat trajao je nekoliko dana, ja sam zahtijevala neka mi pošalje stvari za Zagreb, a on da dođem tamo. Na kraju sam otišla jer nisam imala opcija... No stvari se nisu promijenile. Svađali smo se i u Rijeci, a i kada smo stigli u Červar Porat. Bilo je nepodnošljivo... Nitko nije htio popustiti, ego je divljalo na objema stranama, nježnosti ili seksa već dugo nije bilo... Iako mi je um gotovo unakažen depresijom (veliki manjak koncentracije, sporo razmišljanje) u meni se budi vrisak koji sve jače iznutra govori: Ne! Ne, neću popustiti, ne, neću ti dozvoliti, ne, ne želim biti s takvom osobom ni trenutak više... To je ono što me u biti najviše kopka i izluđuje. Kako nema empatije za moje stanje, zašto uvijek ja ispadam luda? Kako čovjek u svakoj svađi nikad ni za što nije kriv?! No ako je to narcisoidna ličnost psihopatskog profila (šarmantni manipulatori neizmjerena ega, emotivno i suosjećano nesposobni, vole izluđivati druge osobe) sve je moguće, kako će se kasnije uspostaviti...

Na kraju sam (vjerojatno su antidepresivi već počeli djelovati) poslušala ono što mi je cijelo biće vrištalo iznutra: Ne, odi odavde! Poslušala sam, napokon (!) svoju intuiciju i rekla mu da odlazim. Stvari mi nikako nisu išle na ruku – stan u Zagrebu smo otkazali, pola stvari mi je kod njegove mame u Rijeci, auto je njegov, čeka me posao preko njegovih prijatelja, nemam baš love... No poslušala sam taj, sada već urlajući glas u sebi, i spremila se na akciju. Nešto ću smisliti, bacam se u život, glas me tjera i govori mi kako će sve biti ok.

20. 6. 2018.

Našla sam rješenje, kad sam već tu, ostat ću odraditi sezonu na moru, konobariti znam, to je me je izdržavalo tijekom studiranja. Na Facebooku pronalazim oglas za šankericu u restoranu par kilometara dalje i odlazim na razgovor. Restoran je na cesti koja vodi u kamp, uokolo nema kuća, unutra je sve u stilu westerna, čak su i konobari tako odjeveni. Šef je odeblji, mlađi muškarac, Makedonac, i upravo ruča dok sa mnom vodi razgovor. Primljena sam, uz krkanske fore: brate, dogovoreno, može, brate! Posao je bio u šanku, radno vrijeme od 17 do 22 sata, plaća 6000 kn, smještaj i hrana osigurani. Odlično, pomislila sam i rekla da dolazim sutra!

21. 6. 2018.

Šutke spremamo moje stvari, mislila sam kako će sada malo popustiti i potaknuti razgovor, ispričati se, nešto... No ništa. Ok, ja sam ionako odlu-

čila. Odvezao me je do restorana i pomogao unijeti stvari u malo veću sobu koju ću dijeliti s curom koja radi na pizzama. Imam jedan kofer i mnogo onih šarenih, vulgarnih najlonskih vrećetina koje se dobiju u trgovinama kao vrećice za šoping i sve skupa izgleda dosta smiješno, bez stila, čak pomalo i ciganski. Ja, tako divna i uspješna dama, u svojim četrdesetima, dolazim sa osobnim stvarima u šoping-vrećetinama raditi u restoran na cesti, restoran nekog (po mom mišljenju) polumafijaša, ostavljam „sigurnog“ dečka i vezu, ali bar slušam svoj unutarnji glas!

Smještaj je, hm, prilično zanimljiv. Veću sobu s dvama krevetima, kutnom garniturom i ormarom dijelim, zasad s jednom cimericom, ali doznajem kako će ih kasnije biti i više. Privatnosti ima, dakle, vrlo malo. Soba je iza šanka restorana, tako da se sve od tamo čuje, a iza sobe je mali hodnik s nužnikom, zatim prolaz kroz skladište pa prostorija preuređena u malo kupatilo, prostoriju s tuš-kabinom, malim ormarom i umivaonikom. Sve je to u biti bilo u sklopu restorana, vidjelo se kako su neke prostorije bile preuređene u prostore za stanovanje. Noću se čuje svaki zvuk, posebno automobila jer smo doslovno na cesti! Na prvu je izgledalo strašno, ali poslije, kad se navikneš, nije bilo tako loše. Ljudi su se nekad navikavali i na logore, pa mogu i ja na ovo...

Nakon što sam rasporedila stvari po sobi (nije baš bila funkcionalna) i upoznala cimericu, isti dan sam počela probni rad. Nije bilo baš puno posla pa sam stigla upoznati i ostatak ekipe. Bilo ih je dosta, a neki su nastavili stizati i sljedećih dana, većinom iz država regije. Najviše je Makedonaca, nešto Srba, Bugara, ostalo Hrvati. Uspostavilo se kako na kraju imam dva šefa i da partnerski vode dva restorana, ovaj i jedan malo niže dolje, isto na cesti. Dobra stvar je, osim besplatnog ručka i večere, dva besplatna pića nakon posla jer se tako možemo opustiti i upoznati.

22. 6. – 6. 7.

Moja zamisao o trijumfalnom odlasku svakim se danom sve više raspršuje. On se ne javlja, ne javljam se ni ja. Toliko o velikoj ljubavi koju je trubio pred svima, lažovčina i manipulator!

Antidepressivi su sad već u punoj funkciji i počinjem slobodnije disati i živjeti, iako je još ostalo tragova *bluesa*. Posla je slabo, još nije bila počela sezona pa je to ponukalo šefove na poslovne križaljke u koje sam polako i ja ulazila. Prvo su me stavili u drugi restoran kod drugoga šefa. Ispočetka na šank, a onda na pranje suđa. To mi je bilo grozno, nije bilo perilice i sve se moralo prati ručno, a o mirisima da ne pričam, želudac mi se dizao skoro cijelo vrijeme. Oboružala sam se hrpom gumenih rukavica i radila, a što ću? Dobra stvar je što sam jedina cura među dečkima koji su stvarno odlični prema meni, pomažu mi, štite me, održavaju radnu atmosferu opuštenom i zabavnom. Skoro svaku večer popijemo nekoliko piva i pokušavamo upoznati veliki radni kolektiv.

U prvom restoranu poslovođa je polusijedi, namrgođeni Makedonac za kojeg se kasnije uspostavilo da je mlađi od mene. Težak život ponekad doslovno fizički izobličio čovjeka. Šef kuhinje je šarmantni tridesetinaestogodišnji dečko iz Zagreba, ali meni se nije svidio, nešto je podmuklo i pokvareno u njemu (osjećaj me nije varao, kako se kasnije uspostavilo!). Kuhari su preplašeni i ujedno bezobrazan stariji Bugarin i stariji Makedonac koji se nikad nije prao. Mlada djevojka iz Slavenskog Broda radi na pizzama i moja je cimerica. Iako mlada i vesela, velika je tračerica i mutikaša pa je se klonim. Konobari su mlađi par iz Zagreba, stalno napušeni i prilično drski, ali meni su ok i dobro se slažemo. S njima radi i simpatični muškarac srednjih godina iz Bjelovara, funkcionalni pijanac i dobrica.

U drugom restoranu šef je, i likom i riječju, pravi zege mafiozo, kao iz filmova. Visok, nabildan, glasan i opasan, ima vrlo snažan stav i agresivnu energiju koju pokušava upakirati u ljubazno ponašanje. Kasnije sam čula kako je *self-made* „poduzetnik“ koji je odležao priličan broj godina u njemačkom zatvoru. S njim komuniciram što manje mogu. U kuhinji radi super dečko iz Zagreba, uvijek spreman na šalu i jako dobar, zajedno s dečkom iz Novog Sada, mlađim i simpatičnim. Njegov „drug“ radi u istom restoranu kao konobar, ovo im je već drugi posao na sezoni, nedavno su otišli iz Medulina jer im se nije sviđalo. Ostali konobari su srednjovječni muškarac iz Bjelovara i mlađi dečko iz Zagreba, lud i nabrijan na izlaske i drogu, posebno kokain.

Ovo je tek početna postava jer je tijekom dvaju tjedana koja sam tamo provela bilo dosta izmjena i promjena. Npr. konobar iz mog restorana se jednu večer napio i nastavio piti sljedeće jutro pa se posvađao sa zege-mafiozo vlasnikom. Ovaj ga je našamarao i poslao kući. Jedna prilično starija žena došla je raditi na pranje suđa, ali kad je vidjela smještaj i ekipu, uzela je kofer i otišla (skoro pa pobjegla). Došla je jedna super cura iz Makedonije (s njom sam se najviše zbližila) i konobarila neko vrijeme dok ju šef, polumafijaš iz Makedonije, nije bespotrebno izvrijeđao, pa se i ona kupila i otišla. I bilo je još nekoliko takvih primjera, ljudi su dolazili i odlazili, ali nikog kao da nije bilo briga, broje se oni koji izdrže cijelu sezonu. Ako ništa drugo, bar je zanimljivo. No tko zna što me još čeka, možda sam otvorila Pandorinu kutiju?

Dani uglavnom teku tako da se budim prilično kasno, oko deset ili jedanaest prije podne (bilo je nemoguće zaspati ranije jer je uvijek netko bio u sobi, ili je bila buka vani, ili...), pijem kavu na terasi, ponekad pokušavam pisati na laptopu sa slušalicama u ušima (uvijek netko prolazi i priča, nikad nema mira i privatnosti). Već drugi dan kako sam došla Ljupče (prerano ostarjeli poslovođa) me je „zamolio“ oprati toalete za goste s izlikom kako nema tko dok ne dođe više ljudi. Nisam htjela ispasti lijena ili bezobrazna i odbiti, no nije mi se to sviđalo. Na kraju se uspostavilo da smo mi, cure, zadužene prati te toalete svaki dan. I uvijek se nađe još neki

posao (pranje podova, prozora, čišćenje terase), iako mi je radno vrijeme od 17 sati i radim u drugom restoranu. Ubrzo sam shvatila kako ne treba biti tamo, pa sam počela odlaziti na kavu u druge kafiće ili organizirati prijevoz u Poreč ili Tar. Ovdje smo doslovno odvojeni od svega, treba i do 20-ak minuta pješke po travi uz cestu (prave staze nema) do prvih naznaka civilizacije. Pod tim mislim na neki kafić, trgovinicu ili bankomat i druge ljude, dok su ostale stvari (pošta, restorani, veće trgovine) tek u Taru ili Poreču (desetak kilometara dalje). More je isto udaljeno pola sata hoda, tako da si ništa bez auta. To mi je uskoro postao vrlo važan cilj, kupiti auto i ne ovisiti ni o kome, a posebno ne obavljati razne „poslice“ koje ti uvale kad si tamo. Osim toga, većina ljudi nije mi odgovarala ni za druženje ni za priču, neki ne drže do higijene, neki se ponašaju hladno i odbojno, neki zavidno i sitničavo.

Ručak je obično oko četiri ili pola pet poslije podne, taman prije smjene, a večera između deset i jedanaest navečer, zavisi kad smjena završi. Hrana je svakakva, od podgrijanih jela koje bi ostajalo iza gostiju do pizze ili sarme. Količine su dovoljne i tu se stvarno ne možemo požaliti. Kao ni na dva besplatna pića nakon posla. Doručka nema (iako su se neki žalili), kavu si sami kuhamo u sobi, većinom „tursku“.

Alkohola i droge ima na svakom koraku. Uskoro sam primijetila kako većina starijih kuhara i konobara sasvim dobro funkcioniraju stalno pripiti, dok su mlađi većinom napušeni ili odlaze u obližnji Tar po kokain. I svi dobro tako funkcioniraju, posao ništa posebno ne trpi zbog tih „izleta“. Treba izdržati cijelu sezonu, tri ili četiri mjeseca bez ijednog slobodnog dana, s kolegama koji su bili svakakvi (česta su bila podmetanja, tužakanja, pa čak i krađe), šefovima kojima nikad nije dosta (stalno su se žalili kako nema dosta posla, izmišljali kazne i smanjivali ljudima plaću čak i do tisuću kuna). Najveći je „šampion“ ipak šef prvog restorana. U dva tjedna što sam ih tamo provela nekoliko puta mu je došla ekipa od troje ili četvero prijatelja s kojima je po nekoliko dana pio u kutu restorana. Čudila sam se kako ne padnu pod stol nakon dan ili dva dok nisam otkrila da koriste kokain. Nakon takvog „produženog“ tuluma šefa nije bilo po dva dana, bez obzira na hitne situacije, a kad bi se i pojavio, trebalo mu je nekoliko dana da dođe sebi. A onda sve ispočetka. Dobro to sve i funkcionira.

Ja se nekako držim po strani i većini sam simpatična. Komuniciram samo nužno, koliko treba, izbjegavam tračeve i podvale, razumijem Bugare i Makedonce (hvala staroslavenskom na fakultetu!) koji to cijene, čak su me i šefovi zavoljeli, oba mafijaša. Navečer popijem par piva, ponekad povučem par dimova jointa i odem spavati, ne želim pretjerivati, što zbog antidepresiva što zbog samoga društva. Posla nema mnogo tako da se pretjerano ne umaram, čak stignem i pomalo pisati i lektorirati ako mi uleti kakav „fuš“.

Ipak, nisam zadovoljna. Par dana radim na šanku, onda me prebace na pranje suđa u jedan restoran, zatim opet na šank, pa na pranje suđa u dru-

gi restoran. Nekoliko sam puta pričala s obojicom šefova tražeći da me se stavi na prvotni posao, kako je i bilo dogovoreno. Budući da im još nitko nije došao popuniti mjesto perača suđa, zamolili su me da se strpim još par dana. Pristala sam, ali samo na par dana. Postajem frustrirana i nervozna, čak i pomalo ljuta, razmišljam o odlasku. Znam gdje sam došla i koji ću posao raditi preko ljeta (bez obzira na sposobnost i razinu obrazovanja), ali, pobogu, prati smrdljive tanjure i lonce nikako mi se ne sviđa! Dečki me na poslu tješe i trude se da mi bude što lakše, dobar smo tim, boje se da ne odem...

Onaj glas koji me je „tjerao“ otići iz nezadovoljavajuće veze opet se javlja, svakim danom sve više. Odlučujem se prihvatiti izazov i poslušati ga, vidjeti što želi i nastaviti svoj „avanturistički“ put, put koji će me negdje odvesti, negdje gdje ću biti zadovoljna.

Tri dana prije mog odlaska događaji su se samo nanizali i doveli me do konačnog rješenja. Prvo je djevojka s kojom sam se najviše zbližila dala otkaz. Tu večer smo, osim uobičajenog piva, pili i dobru šljivovicu koju je donijela moja cimerica iz Slavonije. Jednu po jednu, uskoro se nekoliko nas prilično opilo i sve je završilo u smijehu, pjevanju i mom ljubljenu sa slatkim kuharom iz Novog Sada. Sutradan je konačno stigla žena za pranje suđa, no mamurluk me sprečavao potpuno uživati u toj činjenici. Kuhar i ja smo stidljivo prepričavali noćasnje događaje, vidjelo se kako se sviđamo jedno drugom, ali i da smo još uvijek stidljivi bez alkohola. Tu večer svi smo ranije otišli spavati.

Sutradan mi je šef drugog restorana, zege mafiozo, kratko i odsječno rekao kako uskoro dolazi dečko iz Zagreba koji će raditi na šanku, a ja ostajem u kuhinji. Na njegovo veliko iznenađenje ljubazno sam odgovorila kako mi se to ne sviđa i da ću razmisliti o tome. Nije znao kako reagirati jer mu se nitko nije obraćao na taj način niti dovodio njegove odluke u pitanje, a ja sam šutjela i pravila se kako imam puno posla samo da bih izbjegla raspravu. Ostali su me uvjerali da ostanem, da nije tako loše tu, dobra je ekipa i sl., ali mene je glas vodio van... Van iz priče kojom nisam zadovoljna. Nakon ovoga sam ga definitivno odlučila poslušati.

Sljedeće jutro otišla sam na frizuru u prvo dostupno mjesto civilizacije, obližnji veliki Tommy market (slično kao Lidl ili Kaufland, no dosta manji) koji je za ovdašnje prilike nešto poput šoping-centra. Iako udaljen dvadesetak minuta hoda (po travi i suncu), to je pravo osvježenje – velika trgovina, nekoliko bankomata, mnogo ljudi i turista, ugodan kafić i frizerski salon. Unutra radi samo jedna žena, privlačna crnka malo starija od mene, vesela i pričljiva. Tijekom šišanja oprezno joj govorim gdje radim (bez mnogo detalja) i kako razmišljam dati otkaz, a ona mi predloži da, ukoliko želim ostati raditi, odem odmah na razgovor tu u kafić jer hitno trebaju konobare. To sam i napravila, šefica je bila jako simpatična ženska tridesetih godina, a uskoro je došao i šef, njezin muž, baja iz Imotskog.

Plaća je slična, besplatan smještaj u kući (sama u kući!) tu blizu, bakšiš moj, ali i trošak hrane, smjena od 8 sati, posla ima dosta. Rekla sam kako ću ih nazvati navečer i reći pristajem li i dolazim li sutra na probni rad.

Glas je bio u pravu, može biti bolje! Tkogod ili štogod progovara kroz taj glas, sve me više i više otvara za slušanje i povjerenje, sve više i više motivira na „bacanje“ u život! Rizik je, da, ali nikad ne znaš... Tko zna hoće li mi biti bolje tamo, hoću li se snaći, hoću li pogriješiti? Glas mi govori neka idem... Došla sam dovde, mogu i dalje...

To poslije podne odradila sam, kako se uspostavilo, zadnju smjenu u drugom restoranu. Zege mafiozi rekla sam vrlo ljubazno i kratko kako ne želim raditi u kuhinji i da dajem otkaz. Podigao je ton glasa i pokušao me uvući u raspravu, očigledno ljutit, ali sam to taktično odbila govoreći kako to nije moj stil i da sam, u biti (moj najveći i neoborivi argument), došla raditi na sasvim drugu radnu poziciju. Bila sam mrtva hladna jer znam da imam izbora. A on nije imao i nije se nastavio raspravljati. I sve je prošlo u redu i bez većih trzavica.

Nikom ništa ne pričam jer me je sutra čeka probni rad i ne znam kako će to proći. Samo se svima zagonetno smješkam i govorim da ne budu tužni što odlazim, posebno slatkom kuharu. Nekoliko njih je čak shvatilo da imam drugu opciju, ali ja šutim. Očito je to normalno u sezoni, oni hrabriji idu dalje. Izgleda da i ja to postajem. Hrabrija. I idem dalje. Nazivam novu šeficu i dogovaram probni rad za sutra. Trebam se ustati u šest. Glas mi govori da je dobro. I da tako treba biti. Konačno je smiren, a i ja sam.

Tomislav Jonjić

Nepoznati Matoševi radovi

U obilnoj literaturi o hrvatskome književniku Antunu Gustavu Matošu (1873. – 1914.) znaju se spominjati njegovi kontakti s Mirkom Pisačićem, zlatarskim vlastelinom koji se obično predstavljao kao plemić i potpisivao kao Mirko pl. Pisačić-Hižanovečki¹. U tome je kontekstu najzanimljivija teza jednoga od Matoševih *učenika*, Krešimira Kovačića, koji je ustvrdio kako je Matoš s Pisačićem htio pokrenuti reviju *Radikal*. Prema toj više-kratno ponovljenoj Kovačićevoj tvrdnji ta je revija imala biti pokrenuta u travnju 1908. i trebala je „težiti prevladavanju raskola među pravašima, do kojega je upravo bilo došlo i obnovi jedinstva 'čiste' stranke“, ali se zamisao izjalovila jer da je Pisačić u posljednji tren uskratio novac. Uslijed toga, tvrdi Kovačić, već napola složeni prvi broj lista nije objavljen².

Kovačićeve su tvrdnje preuzeli i drugi autori koji su se bavili Matošem, uključujući Velibora Gligorića³, kao i priređivače Matoševih *Sabranih djela*⁴. Ponavlja ih i jedan od najboljih poznavatelja Matoševih spisa, akademik Dubravko Jelčić⁵, a preuzima ih i *Leksikon Antuna Gustava Matoša (LAGM)* u kojemu Vinko Brešić – pozivajući se na pismo koje je Matošu 10. travnja 1908. uputio Fran Galović i koje je uvršteno u Matoševa *Sabrana djela* – tvrdi kako je *Radikal* bio „složen i korigiran“, ali da – nije izišao⁶.

¹ Ovaj je tekst nastao u sklopu pripreme opširne studije o Matoševim političkim pogledima koja bi uskoro imala izići iz tiska.

² K. Kovačić, „Matoš i omladina“, *Narodni list*, 10/1954., br. 2661, Zagreb, 14. I. 1954., 5.; K. Kovačić, „'Radikal', nepoznati Matošev časopis“, *Vjesnik*, 16/1955., br. 3082, Zagreb, 30. I. 1955., 7.; K. Kovačić, „Matoš i njegovo vrijeme“, (3), *Borba*, 23/1959., br. 169, Zagreb, 21. VII. 1959., 12.

³ V. Gligorić, „A. G. Matoš“, (1), *Savremenik*, 6/1960., br. 1, Beograd, 1960., 20.

⁴ Davor Kapetanić, „Napomene o svesku devetnaestom“, *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, Zagreb, 1973. (dalje: *SD*), XIX., 429., 437.

⁵ D. Jelčić, *Matoš*, Zagreb, 1984., 330.

⁶ V. Brešić, „Časopisi“, *LAGM*. Ur. Igor Hofman i Tomislav Šakić, Zagreb, 2015., 57.

Davor Kapetanić tvrdio je, pak, kako je list bio djelomično tiskan, ali očito nije dotiskan i distribuiran⁷.

Međutim, u krivu su i prvi i drugi i treći i četvrti, skupa s Krešimirom Kovačićem, i inače slabo pouzdanim svjedokom Matoševa životopisa. Štoviše, njihove su tvrdnje zapravo neobjašnjive kada je lako vidjeti da Galović piše kako je na ogled dobio „jedan primjerak“ *Radikala*, domećući da je pozvan Matošu dostaviti prilog za uskršni broj toga lista⁸. Formulacija je posve jasna: nije Galović dobio ogledni primjerak netiskanoga lista, nego je na ogled dobio njegov tiskani primjerak. Valjalo je, dakle, samo zaviriti u bibliografiju periodike ili pogledati katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice, pa bi se lako našlo podatke o tim Pisačićevim novinama⁹.

Mirko Pisačić bio je razmjerno istaknuti član Čiste stranke prava. Pravaš je zacijelo bio i njegov otac Franjo, a izgleda i još neki članovi te loze čije je plemstvo vrlo upitno, kao i njihova tobožnja povezanost s obitelji Dragutina Pisačića, zlatarskoga zastupnika Stranke prava odnosno Čiste stranke prava¹⁰. Nakon prvoga pravaškog raskola (1895.) Mirko je već 1897. pristupio Čistoj stranci prava, a otac će ga slijediti nekoliko godina kasnije. Uz to će se Mirkova sestra Anka, poznata operna pjevačica, 1903. udati za starčevićanskoga političara i kasnijega predsjednika frankovačkih pravaša, Aleksandra Horvata¹¹. U Zagrebu je Pisačić 1903. objavio brošuru *Austro-Magjarija i naša ekonomska podređenost* (čije je prvo izdanje bilo zaplijenjeno, pa je on odmah tiskao drugo), a njegov spis *Politički skandal ili Nastićijada*, tiskan 1908. na hrvatskome i na njemačkome jeziku, imat će u ljeto 1909. važnu ulogu u Matoševu napuštanju Josipa Franka i Starčevićeve hrvatske stranke prava, što, međutim, izlazi izvan okvira ove rasprave.

Nije Pisačić u Čistoj, kasnije u Starčevićевой hrvatskoj stranci prava uživao prevelik ugled – Milan Ogrizović ga, primjerice, naziva *tulumanom* – ali se starčevićanci ipak nisu htjeli odreći njegove suradnje¹², tim više što je zarana pokazivao poseban interes za radnička pitanja – koja su Frankove pristaše trajno zanimala – te je upravo kao takav bio prepoznat u starčevićanskim redovima¹³. U Matoševu se životu Pisačić pojavljuje u prvoj polovici 1907., u vrijeme Matoševa drugoga emigrantskog boravka u Beogradu, kada je on zbog *afere Argus* iz 1905. (i ne samo zbog nje) već

⁷ D. Kapetanić, „Napomene o svesku devetnaestom“, *SD*, XIX., 429.

⁸ Galovićovo pismo Matošu, Peteranec, 10. IV. 1908., *SD*, XIX., 127.

⁹ Tu publikaciju, dakako, spominje i Ujevićeva *Grada za bibliografiju jugoslavenske periodike*, Zagreb, 1955., 249.

¹⁰ Opš. Mislav Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, neobjavljeni rukopis, 2.–3. I ovdje zahvaljujem dr. sc. M. Gabelici što mi je ustupio rukopis svoga neobjavljenog članka koji, doduše, Matoša spominje sasvim usputno, ali zato o Pisačiću donosi obilje nepoznatih podataka.

¹¹ M. Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, 4.–5.

¹² Usp. Ogrizovićovo pismo Matošu, Zagreb, kolovoz 1907., *SD*, XX., 56.

¹³ Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., 183., 232., 293.

poodavno bio praktično bojkotiran u beogradskome novinstvu, sarajevska *Nada* nije izlazila već godinama, a u Zagrebu su mu širom bila otvorena tek vrata starčevićanskih listova, budući da je godinama bio na zubu naprednjačkih krugova oko *Savremenika*, a zbog raznih razloga mu ni tradicionalisti u Matici hrvatskoj nisu bili skloni. No honorari koje je dobivao od starčevićanskoga *Hrvatskog prava* i *Hrvatske smotre* bili su mršavi i stizali su sa zakašnjenjem, pa je Matoš jedva životario.

Te je listove u velikoj mjeri vlastitim imetkom financirao upravo Frank koji je u to doba bio veliku bitku za stranačko vodstvo sa suparnicima oko Mile Starčevića, zubara Ante Pavelića i Kerubina Šegvića, koja će u travnju 1908. dovesti do stranačkoga raskola. Iako je pokazivao naglašene simpatije za umjetnike i inteligenciju, Frank se u tim okolnostima očito nije osobito bavio Matoševim položajem, ali je zato njegov bliski suradnik Isidor Kršnjavi početkom ožujka 1907. pisao tomu poznatom hrvatskom književniku kako su i *Hrvatsko pravo* i *Hrvatska smotra* u krizi, i kako će *Smotra* vjerojatno morati prestati izlaziti: Frank je prošle godine podmirio deficit od 5000 kruna, ali će on ove godine biti još veći zbog obnove slova i objavljivanja saborskih priloga. Za Franka to nije bio lagan pothvat, a uza sve to, sami ljudi u stranci kvare mu politički rad, pa je čudo, kaže Kršnjavi, da to tzv. „vodstvo“ stranke nije odavno bacio pod noge. Glavni su krivci za to stanje Šegvić i zubar Pavelić koji svojim ponašanjem „ljudima kvare volju, slabe energiju“. Zato se preko *Hrvatskog prava* i *Hrvatske smotre* Matošu ne može osigurati egzistencija, iako bi to bilo važno i korisno, pa Kršnjavi najavljuje da će tražiti druge mogućnosti¹⁴.

U kombinacijama je jamačno bio i varaždinski frankovački list *Hrvatske pravice*¹⁵, ali je u prvi plan izbila mogućnost da se problem riješi preko Mirka Pisačića iz Zlatara koji objavljuje list *Hrvatska Hrvatom*, za koji je Kršnjavi najavljivao kako će od 1. lipnja 1907. izlaziti kao dnevnik¹⁶. Matoš je, naime, bio uspostavio dodir s *Hrvatskim pravicama* koje su u srpnju 1907. objavile njegovo pismo:

„Primio sam Vaš list, 1. i 2. broj, i on me i više nego zadovoljio. Već sam fakat, da mi ga poslaste, je dokaz, da smo se mi, stekliši, toliko opametili, da smo najsložnija stranka u Hrvatskoj i da naše redakcije vode račune i o političkim diletantima, koji – kao ja – svoju nespremnost nastoje nadomjestiti dobrom voljom i onim, bez čega nema ni najsuptilnije politike: a to je energija, zanos i oduševljenje, posljedica iskrene ljubavi za svoj narod.

Kako rekoh, Vaš list je tako pun, tako inteligentan i tako dobro uredjen već u svom početku, toliko je u sigurnim rukama, da mu moje pomoći i ne treba. Ali tek što mi dopusti fizička snaga (pišem bo ljevicom, zbog grča i reume u desnici) i ugrabim malo vremena, ja ću Vam ma što poslati

¹⁴ Pismo I. Kršnjavoga Matošu, Zagreb, 10. III. 1907., *SD*, XIX., 219.

¹⁵ Usp. Matoševo pismo Milanu Ogrizoviću, Beograd, 25. X. 1907., *SD*, XX., 73.–74.

¹⁶ Pismo I. Kršnjavoga Matošu, Zagreb, 10. III. 1907., *SD*, XIX., 219.

– toliko tek da pokažem svoje amateurske simpatije Vama, koji ste prva naša tvrdjava proti Magjaru na Dravi, nadomak onom Medjumurju, koje moramo, tako nam mlijeka majčinoga, probuditi i našoj staroj hrvatskoj zadruzi povratiti!

Vaš list je dokaz, da hrvatski radikalizam i hrvatska energija raste i, ako se ne varam, Vi dobro shvaćate, da se mi momentano (kao stranka, ne kao pojedinci) ne možemo upuštati u svakakve kulturkampfe, jer svu našu narodnu snagu moramo čuvati za odsudan boj proti nagodbi, proti Magjaru. Židov, pop, hodža, kapitalist, proletarac – svi su nam oni dobro došli, samo ako su dobri Hrvati. Zato je sasvim prirodno, da moramo biti tolerantni, priznajući svaku vjeru i uvjerenje, koje se ne kosi sa našim političkim načelima.

Ali čemu dužiti? U djelima Staroga je temelj našem radu, a Vi ste dobri Starčevićanci. U vremenu kužne skepse i mlitavosti, sramotnih kompromisa i očijukanja recimo narodu, da je Hrvatskoj jedini spas u Hrvatu i da smo propali, ako sami u sebi ne nadjemo dosta sile za slobodniju egzistenciju. U to ime – Bog i Hrvati!¹⁷

Je li Matoš u *Hrvatskim pravicama* pored ovoga, dosad nepoznata pisma, objavio i koji drugi (nepotpisani ili pseudonimom potpisani) tekst, valja tek istražiti. A usporedno s time tekla su Kršnjavijeva nastojanja – do kojih, jamačno, nije došlo bez dosluha s Josipom Frankom – da mu se egzistencija osigura („da Vas uhljebimo“) preko Pisačićeva lista *Hrvatska Hrvatom*.

Taj je polumjesečnik izlazio u Zlataru od 1. siječnja 1907., a kasnije je postao tjednik, pa opet polumjesečnik i konačno se ugasio 1909. godine. U zaglavlju mu je stajalo kako je „glasilo hrvatskih radikala“, a kasnije je postao „novinama Hrvatske radničke stranke“¹⁸. Opisujući Matošu to lokalno frankovačko glasilo, Kršnjavi navodi kako je riječ o „organu radikalnih Hrvata“ koji izlazi dva puta mjesečno u 800 primjeraka, a ima 300 srpskih (!) pretplatnika u Srijemu i u okolici Slunja. Na Kršnjavijev je nagovor Pisačić pristao svaki Matošev prilog – a on bi se trebao ležernijim stilom baviti srpskim političkim i kulturnim temama – honorirati s 20 kruna¹⁹.

¹⁷ Anonimno, „Pohvalnice 'Hrvatskim pravicama'“, *Hrvatske pravice*, 1/1907., br. 10, 3. VIII. 1907., 4.–5.

¹⁸ Kao vlasnik i odgovorni urednik novina *Hrvatska Hrvatom: glasila hrvatskih radikala* naveden je Mirko pl. Pisačić, a kao mjesto izdanja naznačen je Zlatar – Zagreb. Pored toga su u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod istom signaturom (85.056) pohranjena i tri broja lista *Hrvatska Hrvatom* (br. 1, 30. XI.; br. 2, 15. XII. i br. 3, 30. XII. 1907.) tiskana na manjem formatu. Kao mjesto izdanja označen je Zlatar – Kaštel, a i ovdje je riječ o „Glasilu hrvatskih radikala“, i ovdje je nakladnik „Odbor hrvatskih radikala“, a kao odgovorni urednik također je naznačen Mirko Pisačić. Nije jasno zašto je u istoj godini udvojena numeracija, ali nema nikakve dvojbe kako je list u obama formatima bio čvrsto na Frankovoj strani, nasuprot Mili Starčeviću i zubaru Paveliću.

¹⁹ Pismo I. Kršnjavoga Matošu, Zagreb, 15. III. 1907., *SD*, XIX., 220.

U stvarnosti je list *Hrvatska Hrvatom*, kako je spomenuto, bio naglašen frankovački, a upravo 15. ožujka 1907. objavljen je njegov šesti broj. Nema u tome listu osobitih srpskih tema, pa Kršnjavijeve opaske nisu jasne, a ne čini se uvjerljivim ni njegov podatak o broju srpskih pretplatnika. No kada se ima na umu da je Pisačić uskoro počeo zagovarati postupno napuštanje politike nepriznavanja Srba u Hrvatskoj – što je donekle bilo podudarno s Matoševim stajalištima – ne treba odmah zaključivati kako se je Kršnjavi zabunio, da je Matoša htio zavarati ili da mu je slučajno spomenuo srpske teme. Ako, naime, buduća historiografska istraživanja potvrde utemeljenost milinovačkih napadaja na Pisačića pred kraj ljeta 1908., da je priznanje Srba zagovarao zapravo u dosluhu s Frankom²⁰ kao dio frankovačkoga zaokreta u politici prema Srbima, stvar će postati zanimljivija, a nesuđena Matoševa uloga i veća nego što se to na prvi pogled čini.

Josip Horvat, naime, tvrdi kako je upravo Frank početkom 1908. (!) „htio osnovati starčevićansku radikalnu stranku, 'prečistu stranku', kako veli [Milan] Grlović“, pri čemu je baš njezino glasilo imao biti list *Hrvatska Hrvatom*²¹. To bi sugeriralo kako je Frank stajao iza nagovještaja koji su se pojavili još u rujnu 1907., da predstoji osnivanje Hrvatske radikalne stranke²², što je vjerojatno bila jedna od Frankovih taktičkih varijanti u kontekstu žestokih unutarstranačkih previranja. *Hrvatske pravice* upravo su taj Pisačićev list opisivale kao „glasilo starčevićanskih radikala“²³, a u rujnu 1907. izvijestile su kako je „Gospodin Mirko Pisačić pokrenuo [...] novu stranačku grupu, kojoj je dao ime: hrvatski radikali. Iz programa te stranačke grupe vadimo, da će biti lijevo krilo Starčevićeve stranke, priznavat će Srbe (ali kao narodnost) te će biti radikalnija no starčevićanci. Uvjereni smo, da je sve to sasvim suvišno“²⁴.

U jugoslavenskoj komunističkoj historiografiji znalo se tvrditi kako je Pisačić pokretanjem svoga lista i najavom zasnivanja zasebne stranke htio stvoriti „novu varijantu Čiste stranke prava“ čiju bi ideologiju činila mješavina pravaštva, katolicizma i marksizma²⁵. Za to, međutim, zasada nema potvrde, a nije baš ni jasno kako bi se te ideje mogle kombinirati. No razumljivo je da stranačkomu vodstvu nije odgovaralo pojavljivanje još jedne struje: već su i postojeće razroznosti bile dostatne, ali svakako trebati razmotriti je li Frank na određeni način, mimo milinovačkoga krila, pa i

²⁰ Anonimno, „Pisačić – politički farizej“, *Starčevićanac*, 1/1908., br. 8, 2. IX. 1908., 3.

²¹ J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, Zagreb, 1962., 358.

²² Usp. M. Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, 16.–17.

²³ Od 20. VII. 1907. taj zlatarski list izlazi kao dnevnik, javljaju njihovi varaždinski stranački kolege („Hrvatska Hrvatom“, *Hrvatske pravice*, 1/1907., br. 10, 3. VIII. 1907., 5.)

²⁴ Anonimno, „Radikalci“, *Hrvatske pravice*, 1/1907., br. 16, 14. IX. 1907., 5.

²⁵ *Zlatar nekad i danas – Spomen knjiga u povodu 50. godišnjice dolaska druga Tita na čelo KPJ (SKJ), 50. obljetnice osnivanja KPH (SKH) i 110. obljetnice Dobrovoljnog vatrogasnog društva Zlatar*, Zlatar, 1987., 39.; M. Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, 9.–10.

protiv njega, poticao taj proces kako bi sebi ostavio više prostora u predstojećemu raščišćavanju odnosa u starčevićanskim redovima²⁶.

No Kršnjavijeva tadašnja zamisao o suradnji Pisačića i Matoša brzo se izjalovila. Matoš je za to krivio Zvonimira Vukelića, starčevićanskoga novinara, novinskoga urednika i književnika koji je svoje radove najčešće potpisivao pseudonimom Zyr Xapula. Matoš je s njim nekada prijateljevao, a nekada ga napadao. Sada je, pak, prema Matoševu sudu, Vukelić zabrljao nešto i u odnosima Matoš – Pisačić, pa je Matoša možda i nehotice doveo u neugodan položaj, a Pisačića naveo zaključiti kako je Matoš – nitkov²⁷. Pojediniosti o tome nesporazumu zasada su nepoznate, ali je vrlo vjerojatno da su mu pridonijeli unutarstranački prijevori koji su bili posljedica niza kompleksnih uzroka, a poticali su ih i izvanjski čimbenici, među kojima su bili i Hrvatsko-srpska koalicija i klerikalni krugovi oko dnevnika *Hrvatstvo*²⁸.

Sav taj koloplet uzroka doveo je do Frankova povlačenja iz predsjedništva i poslovnoga odbora stranke, a onda i iz uredništva *Hrvatskoga prava* u ožujku 1908²⁹. Stranačko je glasilo počelo pisati u duhu Starčević-Pavelićeve politike i pokazivati simpatije prema Hrvatsko-srpskoj koaliciji³⁰, no konačni je obračun time samo odgođen, pa će pred kraj travnja 1908. doći do raskola u Starčevićovoj hrvatskoj stranci prava³¹. Velika većina stranačkih organizacija, zastupnika i pristaša ostala je uz Franka³², a sâm je raskol praktično značio – kako je 1911. isticao Supilo – da su Frankovi protivnici okupljeni u milinovačkoj struji – koja je 1909. formalno ustrojena kao Starčevićeva stranka prava – počeli izravno podupirati politiku Hrvatsko-srpske koalicije³³.

²⁶ Zanimljiva je ocjena M. Gabelice, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, 8.–9. da bi se u ovome mogao promatrati zametak mladohrvatskoga pokreta.

²⁷ Usp. Matoševa pisma M. Ogrizoviću, Beograd, 11. VII. [VI.], 5. VIII. i 26. VIII. 1907., *SD*, XX., 45.–46., 58. Nejasno je odnosi li se na to Matoševa bilješka „Afera Hrvatske pravice u Varaždinu“, registrirana u „Bilježnici VIII.“, *SD*, XVIII., 90.

²⁸ I. Kršnjavi, „Die kritische Lage in Kroatien“, *Reichspost*, 15/1908., Nr. 144, Beč, 25. V. 1908., 1.–2.; I. Kršnjavi, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, knj. II., prir. Ivan Krtalić, Zagreb, 1986., 469., 490.–491.; Mirjana Gross, „Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine“, p. o. iz *ZR Istorija XX veka*, 3/1962., Beograd, 1962., 216.; M. Gabelica, *Pravaštvo u banskoj Hrvatskoj uoči Prvog svjetskog rata*, 41.

²⁹ Anonimno, „Frank se odriče“, *Pokret*, 5/1909., br. 59, 11. III. 1908., 4. Usp. I. Kršnjavi, *Zapisci*, II., 519. i dr. S. Matković, „Politički put dr. Ante Pavelića (1869.-1938.)“, 138.–139.; M. Gabelica, *Pravaštvo u banskoj Hrvatskoj uoči Prvog svjetskog rata*. Doktorska disertacija, Zagreb, 2011., 54.–55.

³⁰ M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 351.

³¹ M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, 352.–353. Usp. naprednijačke komentare: „Raskol u Starčevićovoj stranci prava“ u *Pokret*, 5/1909., br. 95, 24. IV. 1908., 5. i br. 96, 25. IV. 1908., 2.–3.

³² M. Gabelica, *Pravaštvo u banskoj Hrvatskoj uoči Prvog svjetskog rata*, 60.–61.

³³ F. Supilo, *Politika u Hrvatskoj. Članci iz „Riječkog Novog Lista“, prvi put sabrani u knjigu na Riječi godine 1911.* Uredio i uvod napisao Vaso Bogdanov, Zagreb, 1953., 295. Opš. M. Gross, „Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine“, 212.–214.; M. Gabelica, „Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvog svjetskog rata (1908.-1914.)“, *ZR Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, 294.–296.

Malo prije toga stranačkog raskola obnovljene su Matoševe veze s Mirkom Pisačićem. Kao što je spomenuto, on je od početka 1907. u Zlataru objavljivao list *Hrvatska Hrvatom*³⁴, a nekoliko mjeseci nakon svibanjskih izbora s nekolicinom suradnika osnovao je Hrvatsku radničku radikalnu organizaciju čiji je program objavljen koncem prosinca 1907., par tjedana prije Matoševa povratka iz emigracije³⁵. Približno u isto vrijeme Pisačić je u izborni fond Frankove stranke uplatio čak 1000 kruna³⁶, zacijelo zato da i time naglasi kako ne želi stranci okrenuti leđa. U skladu s njegovim davnim interesima, program njegove organizacije primarno se bavio radničkim i uopće ljudskim pravima. Iako se u njemu naglašavalo kako organizacija „ne odvisi od nikoje postojeće stranke“, program se i u državnopravnome pogledu oslanjao na starčevićanska načela, što će vrijediti i za Hrvatsku radničku stranku koju je Pisačić osnovao pred kraj 1909. godine³⁷.

Sredinom ožujka 1908., dakle, otprilike u vrijeme kada je Matoš bio u dodiru s njime oko *Radikala*, koalicionaški *Naše pravice* i *Pokret* ustvrdili su kako je Pisačić „nedavno istupio iz frankovačke stranke“³⁸. To se čini neobičnim kada se zna da je još u veljači 1908. u izlogu neke zlatarske papirnice izložio primjerak pravaškoga programa iz 1894., „da narod vidi podpise neumrlog Starčevića i njegovog najvjernijeg pobornika dra Josipa Franka“³⁹. Prividni zaokret do koga je došlo u ožujku zapravo nije bio zaokret, a Pisačić mu i nije tajio razloge: iz tekstova objavljenim u *Radikalu* jasno proizlazi kako je bio kivan na Franka zbog toga što je ovaj podnio ostavku na čelno mjesto u stranci. Smatrao je da su Mile Starčević i zubar Pavelić mlaki i podložni klerikalnomu utjecaju. Dok je Franka držao liberalnim, „radikalnim“ i spremnim na svaku žrtvu u interesu stranke – pa ga je *Radikal* nazivao „ocem i majkom“ stranke – dvojicu njegovih suparnika optuživao je kao koristoljubive i nesposobne⁴⁰.

Pisačić je, dakle, bio borbeni Frankov pristaša i vatreni protivnik Hrvatsko-srpske koalicije, pa je u tome raspoloženju – prije stranačkoga raskola,

³⁴ I. Kršnjavi, *Zapisci*, II., 488. spominje u proljeće 1907. kako se Kerubin Šegvić htio nametnuti Pisačiću za urednika nekoga lista – možda upravo *Hrvatske Hrvatom* – ali u tome nije uspio.

³⁵ Program Hrvatske radikalne radničke organizacije v. u: *Hrvatska Hrvatom*, 1/1907., br. 3, 30. XII. 1907., 1. te u: Tihomir Cipek, Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, Zagreb, 2006., 554.–555.

³⁶ Anonimno, „1000 K za starčevićanski izborni fond“ te „Za Starčevićev izborni fond“, *Hrvatsko pravo*, br. 3635, 31. XII., 1907., 2.

³⁷ Program Hrvatske radničke stranke v. u: *Hrvatska Hrvatom*, 3/1909., br. 36, 1. XII. 1909., 1.–3., te u: T. Cipek, S. Matković, *Programatski dokumenti*, 608.–614. U istome broju zlatarskih novina (str. 3., nepagin.) objavljena je i „Uputa u političku organizaciju članova 'Hrvatske radničke stranke' u pokrajini“.

³⁸ „Gnjusni uzorak frankovačkog pisanja“, *Naše pravice*, 5/1908., br. 13, Varaždin, 19. III. 1908., 5.; Anonimno, „Uzor frankovca“, *Pokret*, 5/1908., br. 68, 21. III. 1908., 4.

³⁹ Anonimno, „Zlatar“, *Hrvatske pravice. Posebno izdanje*, 2/1909., br. A, 25. II. 1908., 2.

⁴⁰ Usp. članke objavljene u *Radikalu* pod naslovom „Dr. Josip Frank i njegov odstup“ (br. 1), „Pismo dru M. Starčeviću“ (br. 1), „'Hrvatsko Pravo' i 'novo vodstvo'“ (br. 2), „Fehtanje“ (br. 7), „Hrvatskom Pravu“ (br. 7), „Cherubina stranka“ (br. 10), „Rezolucionaška taktika“ (br. 11) itd.

a ne nakon njega, kao što je tvrdio Kovačić – i pokrenuo dnevnik *Radikal* sa sjedištem u Zagrebu. No kada je konačno došlo do raskola i stvari se u stranci razbistrile, on se i formalno vratio Franku te nastavio žestoko napadati Starčevića, Pavelića, Peršića i družinu⁴¹. I nekoliko mjeseci kasnije, u svojoj brošuri *Politički škandal ili Nastičijada*, otvoreno se izjasnio kao „pristaša stranke dra. Josipa Franka“⁴², a iako su primjećivali njegovu svojevoljnost, milinovci su ga još dugo nazivali „jednim od najvećih obožavatelja dra. Franka“⁴³. Iz toga jasno proizlazi da je u vrijeme epizode s listom *Radikal* Pisačić bio izraziti Frankov simpatizer, pa njegova suradnja s Matošem u to doba jasno govori i o Matoševu odnosu prema raskolnicima, odnosno o njegovim naglašenim simpatijama za Franka⁴⁴. Kako je krug oko Pisačića otvoreno simpatizirao još i Isu Kršnjavoga, a Gabelica s pravom ukazuje na još neke omladince koji su mu bili bliski, trebat će istražiti je li se Matoš tomu krugu priključio i na Frankov, a osobito na Kršnjavijev poticaj. K tomu su ga na Pisačića upućivali i materijalni razlozi – jer Matoš je živio od honorara – a uz to je njih dvojicu povezivao protuklerikalizam i spremnost na priznavanje Srba u Hrvatskoj, makar ne kao „političkog naroda“⁴⁵. Sve su to elementi koji jačaju hipotezu o povezanosti Kršnjavoga, Pisačića i Matoša, a možda potkrepljuju i Gabeličinu pretpostavku kako je frankovačko vodstvo na taj način, preko Pisačića i kruga oko njega, zapravo ispijavalo raspoloženje za promjenu svoje politike prema Srbima⁴⁶, vjerojatno ne očekujući kako će se Pisačić oteti stranačkomu nadzoru.

Prvi, pak, broj *Radikala* objavljen je 23. ožujka, a posljednji, pedeseti, 21. svibnja 1908. godine. Kao nakladnik odnosno vlasnik bio je naznačen Odbor hrvatskih radikala, dok su kao odgovorni urednici figurirali Nikola Milašević (br. 1 – 7), Ivan Kremžar (br. 8 – 9) i Ante Mlinarić. Iz toga jasno proizlazi da su posve pogrešna nagađanja kako je prvi broj lista bio prelomljen i tek dijelom otisnut. Spomenuto Galovićevo pismo pokazuje da je mladi pjesnik znao kako je Matoš blisko povezan s uredništvom *Radikala*⁴⁷. To, uostalom, i nije bila osobita tajna, jer je i *Pokret* par dana ranije pisao kako uvodnike u *Radikal*u piše upravo – Matoš⁴⁸. Matoš, koji je inače reagirao i na najmanju provokaciju, ovdje je odšutio jer je *Pokret* bio nesumnjivo u pravu tvrdeći da je on pravi autor programatskoga član-

⁴¹ Usp. p. „Živio dr. Josip Frank!“, *Radikal*, 1/1908., br. 28, 25. IV. 1908., 2.

⁴² M. pl. Pisačić Hižanovečki, *Politički škandal ili Nastičijada*, Zagreb, 1908., 2.

⁴³ Anonimno, „Frankovci proti frankovštini“, *Starčevićanac*, 2/1909., br. 11, 9. IV. 1909., 1.–2.; „Pisačić proti Franku“, *Starčevićanac*, 2/1909., br. 14, 30. IV. 1909., 3.

⁴⁴ Jasno je da pri tome postrijedi nisu morali biti samo politički motivi. Pred kraj 1907. proglašena je amnestija na temelju koje se Matoš u siječnju 1908. vratio u Zagreb. No kako mu na teret nije stavljan samo bijeg iz vojske, do raščišćenja njegova pravnoga položaja proći će još nekoliko mjeseci. U tome je zacijelo najvažnija bila Frankova uloga.

⁴⁵ Anonimno, „Mi i srpsko pitanje“, *Radikal*, 1/1908., br. 11, 4. IV. 1908., 2.–3.

⁴⁶ M. Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikali“, 14.–15.

⁴⁷ Galovićevo pismo Matošu, Peteranec, 10. IV. 1908., *SD*, XIX., 127.

⁴⁸ Anonimno, „Hrvatska radikalija“, *Pokret*, 5/1908., br. 82, 8. IV. 1908., 4.

ka „Hrvatska radikalija“, objavljenoga 7. travnja i potpisanoga inicijalom „g“, a mogao bi lako biti autor i još nekih drugih nepotpisanih tekstova objavljenih u tome Pisačićevu listu, koji, uostalom, nije niti porekao njegovu suradnju, nego je – kada ga je *Pokret* prozvao – istaknuo da se njome ponosi⁴⁹.

A taj, dosada nepoznati Matošev članak „Hrvatska radikalija“, koji ovdje donosimo u cjelovitu obliku, pokazuje zašto on nije u svemu dijelio poglede starčevićanskoga vodstva. Neobično je, međutim, da je zacijelo pomislio kako s jednim Pisačićem – ako iza svega nije stajao Frank (ili Kršnjavi) – doista može organizirati „lijevo krilo“ stranke:

„U zemlji programčića, programa i programčina i mi bi, hrvatski radikali, morali iznijeti naš program, pa ako toga još ne učinismo, ne htjedismo se istrčavati programom, prije no što se okupismo i upoznasmo. Za programe lahko; za ljude je u Hrvatskoj teško. Mi ćemo najprije skupiti oko sebe hrvatske radikale i tek prije eventualnog rada iznijeti ćemo naše osnove za politički posao: naš program.

No već sada možemo reći [reći, T. J.], da mi radikali nismo nikakva tudja kopija. Sa radikalizmom inostranstva imamo zajedničko tek ime i radikalnu metodu političkog vojevanja, dok će naša taktika – po kojoj se stranke najviše razlikuju – biti sasvim prilagodjena našim specijalnim prilikama, društvenim i socijalnim. Pošto su te prilike dosta srodne prilikama u Češkoj i u Srbiji, naše djelovanje može vremenom biti slično radu kakvog Klofača, Taušanovića ili Prodanovića, ali to neće značiti, da smo mi ma koga oponašali. Mi se moramo najprije okupiti, pa onda pošteno organizovati i naš program neće – kao kod ostalih hrvatskih stranaka – biti uzrok, nego posljedica stranačkog grupiranja, neće biti nametnut i ishitren, nego će se organski sam razviti iz duha naših pristaša i iz odnošaja našega prama momentu, prama političkoj i društvenoj situaciji.

Mi smo prirodni ogranak, prirodna evolucija Starčevićeve stranke prava i njeno lijevo krilo, razumije se sasvim neodvisno od eventualnog vodstva Starčevićevih i Frankovih nasljednika. Mi smo dakle nacionaliste, radikalni nacionaliste, razlikujući se od naših starijih starčevićanskih drugova time, što smo izraziti protivnici klerikalizma.

Mi smo starčevićanski naprednjaci i od naših tako zvanih naprednjaka razlikujemo se time, što ne vjerujemo u politički – i ako vjerujemo u kulturni – jugoslavenizam, što na teritoriju hrvatstva ne priznajemo srpske narodnosti, nego samo srpsko pleme, i što smo zakleti neprijatelji one nagodbe s Ugarskom, koju naprednjaci smatraju (kao i magjaroni) zakonom, dok ju mi smatramo nezakonitošću, nasiljem, atentatom države na državu, naroda na narod, navalom na naše kese i na naše ljudsko, hrvatsko dostojanstvo.

⁴⁹ Anonimno, „I opet 'Pokret' blebeće o Miškecu“, *Radikal*, 1/1908., br. 17, 11. IV. 19108., 2.

Sa koalicijom slažemo se samo u toliko, u koliko je ona izraz našeg narodnog otpora proti nasiljima Ugarske. Proti njenom nagodbenjačkom, slavosrbskom i obzoraškom duhu, kao proti njenom nehrvatskom i sramotnom popuštanju u Bosni i u Dalmaciji, borit ćemo se svom energijom, pa ma i nas, kao i Franka, organi g. Nikolića i g. Kulmera nazivali austrijskim ljudima i Weckerleovim, upravo Rauchovim pomagačima. Nazove li nas Frančisko, beogradski hodkar, telićima i Argusima, mi ćemo Frančisku Supilu odgovoriti, da je on veleum i – čestita, poštena hrvatska dušica...

Kao radikalni nacionaliste, kao radikalni narodnjaci mi, naravno, ne možemo biti stranka stališka i ne možemo praviti stališke, klasne politike, pa kao što odsudjujemo stranku popovskih interesa, kao što odsudjujemo furtimaše, tako su nam crni pred očima crveni furtimaši pod vodstvom „Hrvata“ Koraća, kojima je papa Marx i Bebel, i koji su kao učenici švapskog internacionalizma najbolji most njemačkog kulturnog Dranga na istok.

Premda ne sjedimo na nagodbenoj strani koalicije kao spomenuti bivši srpski školnik Korać, car zagrebačke „hrvatske“ ulice, mi smo dobri demokrate i ne pojmimo, kako razni naši radnici ne uvidjaju, da je hrvatsko pravo, hrvatska državna samostalnost i svetinja slatkog materinjeg jezika isto tako sveta i velika stvar, kao i radničko pravo na što bolju egzistenciju i što slobodniji razvitak.

Dakako, kao hrvatski radikalni demokrate mi priliku Stipe Radića, modernog Stipe Gubeca, upravo Stipe Gupčeka možemo samo odsuditi sa sažalnim smiješkom. Individuum, koji kortešira svojom rođenom dječicom, noseći [noseći T. J.] ju kao kincmadla ili babica začudjenim ulicama, individuum, koji huli nagodbene koalicionaše, da među njima jednog lijepog jutra osvane, slobodumnjak [slobodoumnjak? slaboumnjak? T. J.], koji kao kakav jezuitski agent otvara svoje demokratske skupštine sa pozdravima crkvene prodikaonice, mudračina, koji uvjerava naše muže, da – će oni – seljaci – biti podžupani i župani po pedeset kruna mjesečno. Hrvat, koji pravi štamparske poslove i kšeftove štampanjem srpskog radikalnog lista, pobožnjak, koji za svoje svete brbljarije traži od svojih zalupanih pristaša ulazninu, kao da će seljaku pokazati zmiju, dvoglavog osla, gorilu ili zanimljivi podex čimpanze – takav politički komičar i panoramski vikač, mamac i vabac služiti će hrvatskoj radikaliji uvijek samo kao zabava, nikad kao pouka.

Mi smo evo u glavnome ocrnali skicu naše eventualne politike i našeg odnošaja prema domaćim [domaćim T. J.] strankama. A ako ne spomenismo g. Raucha, mi toga gospodina ne shvaćamo ni toliko ozbiljno, kao Stipu Gubčeka, pa bi ga mjesto na banskoj stolici voljeli vidjeti kod glasovira, da nam kao izvrstni pianista svira na korist naše redakcijske kase varijacije na pjesmu „O mein....“⁵⁰

⁵⁰ g [A. G. Matoš], „Hrvatska radikalija“, *Radikal*, 1/1908., br. 13, Zagreb, 7. IV. 1908., 2.

No upravo je tih dana došlo do prekida Matoševih veza s Pisačićem. Vjerojatno nikada ne ćemo doznati je li upravo *Pokretovo* otkriće njegove anonimne suradnje bilo svojevrsni *casus belli*. No Krešimir Kovačić, koji je Matošu također poslao suradnju očito za taj list, nakon skoro pola stoljeća pronašao je i objavio pismo kojim mu Matoš 12. travnja javlja kako ga Pisačić „nije samo dva puta prevario, da ide u Zlatar i da mu tamo eventualno pišem, već mi je i zakinuo obećani honorar, koji mi je tobože njegov momak trebao donijeti u moj stan. To dakle nije samo luckast i zabavan, nego i nepouzdan i lažljiv tip, sa kojim je bolje prekinuti sada no kasnije“⁵¹. Bio je, dakle, Matoš u Zlataru – pa, po svoj prilici i u Loboru i „oko Lobora“ – dva puta tijekom ožujka i početkom travnja 1908. (pa je tada, a ne u ožujku 1907. nastao njegov znameniti putopis!), ali je pritom ostao kratkih rukava, očito zaključivši kako Pisačić ima psihičkih problema⁵², što, po svemu sudeći, i nije bilo sasvim krivo⁵³.

Opisana Matoševa epizoda s Pisačićem i *Radikalom* nije važna samo po tome što otkriva jedno Matoševo nepoznato pismo i jedan njegov nepoznati feljton (pa već time ukazuje na potrebu istraživanja moguće Matoševe daljnje suradnje), nego i po tome što ona rječito potvrđuje kako je Matoš u unutarstranačkome prijekoru stajao čvrsto uz Franka, osuđujući Milu Starčevića i stranačke otpadnike. S druge strane, ona pokazuje kako neostvareni pokušaj pokretanja hrvatskoga lista ili časopisa u Sarajevu nakon aneksije BiH, s Matošem kao glavnim urednikom, možda nije jedini slučaj u kojemu je Matoš sa starčevićanskim vodstvom spremao dalekosežne političke pothvate.

⁵¹ Matoševo pismo K. Kovačiću, Zagreb, 12. IV. 1908., *SD*, XIX., 210. Kako je to sve bilo prije raskola u Starčevićевой hrvatskoj stranci prava, posve nekritički je u *LAGM* preuzeta Kovačićeva tvrdnja da je Matoš „nakon raskola Čiste stranke prava 1908, uz podršku 'mladohrvata' namjeravao pokrenuti list *Radikal*“ (T.[ea] Rogić Musa – T. Šakić, „Matoševci“, *LAGM*, 236.–237.). Stranka se tada uopće nije nazivala Čistom strankom prava, a kako smo vidjeli, *Radikal* nije ostao tek u planovima, nego se je i pojavio, ali se nije pojavio nakon, nego prije raskola Starčevićeve stranke prava. Nema, pak, nikakva dokaza za tvrdnju da je Matoš pri svemu tome imao „podršku 'mladohrvata'“.

⁵² K. Kovačić, „Matoš i njegovo vrijeme“, (3), *Borba*, 23/1959., br. 169, Zagreb, 21. VII. 1959., 12.; D. Jelčić, *Matoš*, 331.

⁵³ Pisačić je 1912. bio uhićen zbog sumnji da je umiješan u atentat na bana Cuvaja, pa je u zatvoru obolio i do smrti (1966.) proživio u duševnim bolnicama (M. Gabelica, „Mirko Pisačić i hrvatski radikal“, 27.–28.). K. Kovačić, „Matoš i njegovo vrijeme“, (3), *Borba*, 23/1959., br. 169, Zagreb, 21. VII. 1959., 12. također tvrdi da je Pisačić umro „u ludnici“, ali misli da je to bilo 1955. godine.

Damir Barbarić

Izazov moderne. Matica hrvatska u „Sukobu starih i mladih“*

Rađanje razdoblja moderne u Hrvatskoj se, kao i u drugim zemljama tadašnje Europe, zbilo prvenstveno na području književnosti i ostale umjetnosti. Kao i drugdje, bilo je bitno obilježeno onim što se uobičajilo nazivati sukobom starih i mladih. I sami izravni sudionici taj su sukob osjećali i poimali prvenstveno kao borbu dvaju suprotstavljenih naraštaja. Tako, primjerice, u „Proglasu“ mladih čujemo: „Od par godina amo razmahala se u Hrvatskoj borba između mladih i starih, između naprednih i natražnih elemenata. Temeljem joj je razlika duha i mišljenja dvaju suprotnih generacija, razlika između duha okorjele tradicionalnosti i duha slobodnog napredka“¹.

Premda se sukob mladih i starih, nazvan tako prema uzoru jednoga davnog francuskog primjera, u standardnim povijestima književnosti, pa i kulture, udomaćio i u povijesna razmatranja ušao pod tim imenom, htio bih odmah na početku istaknuti kako u njemu treba vidjeti mnogo dublji i povijesno sudbonosniji prijemor od onoga koji inače uobičajeno i po prirodnome tijeku stvari izbija između dvaju naraštaja. Uostalom, u međuvremenu je uočeno da takva dobna podjela ni činjenično ne odgovara stanju stvari, budući da je među pristalicama „mladih“ bilo i onih stvaralački zrelih i već etabliranih, kao što su bojnu zastavu „starih“ nerijetko s gorljivom strasti isticali oni još sasvim mlađahni. Kako je već

---

* Tekst izlaganja na znanstvenome skupu „Uloga Matičina nakladništva u oblikovanju hrvatskoga duhovno-kulturalnog identiteta“ održanoga 20. – 21. listopada 2017. u Palači Matice hrvatske u Zagrebu, u povodu 175. obljetnice postojanja Matice. Rad će u Matičinoj nakladi biti objavljen tijekom 2019. u zborniku skupa.

¹ Proglas „Mlada Hrvatska“, *Svjetlo* XV, br. 40, prilog, Karlovac – Zagreb, 7. X. 1900., u: Polemike u hrvatskoj književnosti, priredio Ivan Krtalić, sv. 1 – 8, Zagreb, 1983. (dalje se navodi kao PHK).

dobro uočeno, „i oni ,stari‘ postavljali [su] temelj novome, a mnogi ,mladi‘ povijesno pripaše minulim, starim vremenima“². U tumačenju koje ovdje kanim iznijeti trebalo bi se pokazati kako se sukob o kojemu je tu riječ ne smije smatrati ograničenim samo na područje književnosti ili općenito umjetnosti, kao i to da se njegova bit ne da shvatiti ostane li se unutar vidokruga određena samo biologijskim, psihologijskim, historiografsko-političkim ili ideologijskim pretpostavkama. Apstrahiramo li od mnogih tada doduše važnih, ali danas sporednih momenata osobne sujete, materijalnoga interesa, mnogostrukih nadmetanja oko čuvanja ili stjecanja moći i utjecaja, taj sukob danas možemo prepoznati kao temeljit i sveobuhvatan, naime takav kojeg bi se, ako su to uopće odgovarajuće odredbe, moglo nazvati svjetonazorskim, da ne kažem povijesno-metafizičkim. Ako je ta prosudba točna, to uz ostalo znači kako je taj sukob zapravo bio jedinstvena zgoda bitne rasprave unutar hrvatskoga naroda o osnovnim pravcima i smjerovima njegova povijesnoga hoda te da, kao takav, u svojoj biti nije bio povijesno jednokratno te stoga nije konačno razriješen, nego je kao stalno latentno prisutna i nikad posve uklonjiva mogućnost ostao ležati u temelju sve daljnje povijesti, pa tako i naše današnje.

Kako se to s obzirom na tadašnje okolnosti može i očekivati, upravo je Matica hrvatska bila najvažnije i središnje poprište toga sukoba. Svoju kristalizaciju, to znači oštro i odlučno izricanje osnovnih suprotstavljenih stavova i stajališta, sukob je dobio ponajprije u skupštinskim govorima tadašnjega predsjednika Matice Gjüre Arnolda godine 1902. i 1904. te u burnoj, nerijetko žestokom polemikom ispunjenoj raspravi koja je nakon njih uslijedila. Osnovnu orijentaciju o njezinu tijeku nalazimo u Ravličevoj povijesti Matice hrvatske³, gdje je ona, međutim, svedena tek na navođenje poneke markantnije činjenice te se, čega je očito i sâm autor svjestan⁴, zadržava samo u književno-historijskim okvirima, zbog čega u konačnici ipak ostaje tek na površini zbivanja.

Razumije se samo po sebi kako i Arnoldovi govori i njihova osporavanja svoje pravo značenje pokazuju tek na podlozi cjelokupnoga zbivanja nastanka hrvatske moderne. To zbivanje bih za ovu zgodu omedio koordinatama koje počinju nezaobilaznom Pilarovom programskom raspravom *Secesija* te višeglasnom kritičkom reakcijom na nju, prvenstveno onom Trešića Pavičića, zatim dvama navedenim Arnoldovim govorima i njiho-

² Zlatko Posavac, „Estetika Hrvata do sredine 20. stoljeća“, u: Zlatko Posavac (prir.), *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik iz 1968. godine*, Zagreb, 1992., str. 97–143, ovdje 131. Usp. Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika. Studije i eseji*, Zagreb, 1991., str. 152, gdje je stav radikaliziran do teze „da je dioba na ,stare‘ i ,mlade‘ kao ideologiziranje generacija čisti voluntarizam, te sasvim fiktivna i historiografski interpretativno samo uvjetno uporabiva, a u bitnom zapravo neupotrebljiva“.

³ Jakša Ravlić, *Matica hrvatska 1842 – 1963*, Zagreb, 1963., str. 132–140.

⁴ Isto, str. 140: „Obradismo malo podrobnije ovaj sukob u Matici hrvatskoj na kraju hrvatske moderne, jer je on i književnohistorijski važan.“

vom kritikom u Livadića i Gjalskog, te konačno Arnoldovim programskim tekstom „Jedinstvena hrvatska narodna kultura“, objavljenomu u Glasu Matice hrvatske 1909. Tomu, naravno, treba pribrojiti stavove cijeloga niza drugih više ili manje značajnih autora, koje ću u okvirima ovog izlaganja prigodice također navoditi. Naglašavam kako mi ovdje nije u prvome redu do prikaza mišljenja i stavova pojedinaca, već do neke vrste načelne rekonstrukcije glavnih pojmova i postavki na osnovama kojih se sukob odvijao.

Prije svega, pokušajmo sabrati ishodišne postavke zastupnika moderne. Protiv pokušaja protivnika da njihovu krilaticu „modernosti“ potkopaju i obesnaže pomalo sofističkom tvrdnjom kako se pod „modernim“ zapravo shvaća sve što je u bilo kojemu vremenu u skladu s u njemu vladajućom modom, pa to stoga ne može polagati pravo na osobitost i svojstvenost⁵, oni trijezno upućuju na razliku koja „Modernu“ kao ime za „najnovije struje u literaturi i umjetnosti“ oštro luči od pridjeva „moderan“ u smislu „svega onoga što nam nosi današnje vrijeme“⁶. Za njih je moderan onaj tko je doista suvremen, to znači „onaj, koji sudjeluje u duševnim pokretima suvremenoga društva. Ne onaj, tko ih samo *prati* i *pozna*, već onaj, tko ih zbilja duboko *osjeća*“⁷.

Pojam koji u sebi sabire i objedinjuje sve osnovne crte razdoblja moderne i koji ujedno svim njezinim pristašama služi kao krilatica i nezamjenjiv znak prepoznavanja pojam je slobode. Na njegovu temelju i u njegovu okružju svojim se središnjim značenjem prije svih drugih ističu dva daljnja pojma, onaj duše i onaj sadašnjosti, a na njihovoj osnovi onda i pojam punoga, pravog, to znači uistinu vlastitoga, individualnog – danas bismo rekli „autentičnoga“ – života. Dežman će, primjerice, programski ustvrditi: „Moderni pokret je borba individua za slobodu. [...] Moderna mrzi epigonstvo – ona hoće da ljudi žive u sadašnjosti, da se oslone na svoju dušu, da svojim djelima dadu pečat svoje osobe. Svaki neka živi svojim životom“⁸, dodajući tomu usklik: „Slobode nam se hoće; hoćemo da živimo u sadašnjosti, da prisluškujemo dugu vremena i da sami gradimo a ne da čuvamo samo stražu pred starim tvrgjavama“⁹. Isto će mladima s neskrivenim razumijevanjem i simpatijom poručiti Gjalski: „[Č]uvajte i

⁵ Usp. primjerice Đuro Arnold, „Jedinstvena hrvatska narodna kultura“, *Glas Matice hrvatske*, Zagreb, 1909., br. 10. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Zagreb, 2007., str. 240): „Naziv moderan bit će bez sumnje najnespretniji od svih što ih je umjetnička kritika izmislila. Moderan naime dolazi od moda, a moda, je nešto, što se vijećom mijenja – te s pravom umjetnosti nema zapravo nikakva posla.“

⁶ Ksaver Šandor Gjalski, „Književna pisma“, *Vienac* XXX, br. 12, 13, Zagreb, 1899., u: PHK 7, str. 682.

⁷ Milutin Cihlar Nehajev, „Moderno i narodno“, *Hrvatska misao* I, br. 1, 2, Zagreb, 1902., u: PHK 8, str. 389.

⁸ Milivoj Dežman (Ivanov), „Naše težnje“, *Hrvatski salon*, str. 8–9, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 436.

⁹ Isto, str. 437.

ljubite uvijek kao najveću svetinju slobodu – slobodu svoga uvjerenja, svoje misli i svoga ukusa. [...] Svak pojedinac neka si čuva svoju umjetničku individualnost“¹⁰.

Za mjerodavan sud, ne samo o tome kako je hrvatska moderna shvaćala samu sebe nego i o tome što je ona prema svojoj biti uistinu bila, potrebno je prethodno steći barem donekle jasan uvid u smisao i značenje slobode, štoviše „potpune slobode“ kao njezina ishodišta i vladajućega načela. Možda najmjerodavniji iskaz toga kako je sama moderna shvaćala slobodu nalazimo u Pilara: „Što znači ta potpuna sloboda? Ona znači da umjetnik stvarajući, t. j. nastojeći proizvesti nešto novo, originalno, mora da iznosi svoju dušu, sve ono, što osjeća, i baš onako, kako osjeća. Umjetnikova je duša kano zrcalo, u njoj se zrcali sva njegova okolina, na njegov posebni individualni način. Zato ima umjetnik i pravo prikazivati sve što osjeća, jer ono, što on osjeća, on mora osjećati, kano zrcalo što mora odrazivati slike svih predmeta, što mu ih donose zrake svjetla. Sve, što ono osjeća i pomišlja, misli su i osjećaji, što lebde u zraku oko njega; njih osjećaju i gdje koji drugi, manje ili više svijesno. I zato, jer njegovom osjećanje mora takovo biti, zato je ono dobro, i zato ima umjetnik pravo da ga prikazuje ...“¹¹

Nije teško razabrati da su u ovim formulacijama zapravo sabrani i objedinjeni osnovni motivi u Europi tada suvremenih umjetničkih, prije svega književnih strujanja realizma i naturalizma, a zatim i simbolizma i ekspresionizma kao daljnjih stupnjeva njihova razvitka i ujedno prevladavanja – pritom sve to na osnovi apsolutno shvaćene ljudske subjektivnosti, koja ovdje, ali i u hrvatskoj moderni uopće, nastupa pod tradicionalnim imenom „duše“. Pilar s tim u skladu umjetnost određuje kao „živi organizam, koji je izrastao iz ljudske duše“¹² te dalje obrazlaže kako joj je, nakon što je u prošlosti bila prvenstveno „prikazivanje ljudskog tijela, a onda cijele izvanje prirode“, danas kao osnovna zadaća ostalo prikazati ljudsku dušu i prije svega njezine „porive“¹³. Čovjek, njegova duša, i prije svega duševno čuvstvo najviši su i, tako reći, jedini pravi predmet bavljenja i zanimanja moderne. Kako ustvrđuje Livadić, „viših sfera nego je njegovo čuvstvo moderni čovjek ne poznaje“¹⁴.

¹⁰ Ksaver Šandor Gjalski, „Pismo ‚Hrvatskom salonu‘“, *Hrvatski salon*, str. 1–2, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 439.

¹¹ Ivo Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 459.

¹² Isto, str. 453.

¹³ Isto, str. 455.

¹⁴ Branimir Vizner Livadić, „Književnost i njezini ciljevi“, *Pokret I*, br. 30, Zagreb, 1904., u: PHK 8, str. 485. Livadića se u tome razdoblju zacijelo može smatrati najobrazovanijim i najmisaoanijim zagovornikom modernih ideja. Usp. Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga III: *Moderna*, Zagreb, 2005., 48: „Od svih pisaca modernističkih programa i manifesta Livadić je u svojoj generaciji nesumnjivo najdosljedniji u zahtjevima za autonomnošću književnosti, umjetnosti uopće, a i najzahtjevniji je u isticanju estetskog kao temeljne značajke umjetničkog djela. Njegova razmatranja fenomena umjetnosti i umjetničkog u tom su se smislu najviše približila suvremenoj estetskoj misli i teoriji na prijelazu stoljeća u Europi.,“

Prava zadaća umjetnosti prema tomu je shvaćanju puna otvorenost za cjelinu ljudskoga života u cijelome rasponu njegove širine i dubine, bez iznimaka, ispuštanja i zastiranja. Pilar naglašava kako moderna umjetnost svjesno ide za tim da sva čovjekova čuvstva, pa i ona najmračnija, prikaže „bez poljepšanja, bez sakrivanja“¹⁵. Rečeno Livadićevim riječima: „I život ljudski prikazan sa svim svojim mračnim stranama, i on je veličajan. Tko toga ne vidi, ne stoji dosta visoko, nešto zastire njegov vidik...“¹⁶ Umjetnik mora biti poput zrcala koje, prepuštajući se bez ikakve zadržke i otpora stvarnosti života kakav on jest, tu stvarnost odražava i izvlači ju iz njezinih, inače skrivenih i mračnih dubina na svjetlo pojave. Na tome je tragu za Livadića „ideal sve umjetnosti [...] prikazati snagom umjetničkog shvaćanja život ljudske duše, proniknuti dubine, mrak ljudskog bivstva, osvijetliti slabim plamečkom ljudske spoznaje“¹⁷. Njegovo strastveno zalaganje za bezuvjetnu i punu slobodu umjetničkoga stvaranja vrhunac će dostići u gotovo himničkome slavljenju neizmjereno uzvišene i ujedno nedokučivo duboke ljudske duše: „Ljudska duša, taj najsilniji misterij svega bivstva, to najuzvišenije, najbolje i najsvetije što nam je dala priroda, ljudska duša neka bude predmet svega našega umjetničkog rada. [...] Svugdje gdje god se javlja, budi prigušeno tajnim čuvstvom, budi glasno u povcima sreće i blaženstva, svagdje neka je traži umjetnikovo oko. Dok god bude njegovo opažanje ispravno, njegovo prikazivanje iskreno, istinito, istini dolično, bit će i njegov uspjeh siguran. To je bez sumnje najdublja tajna ljepote“¹⁸.

Potpuna sloboda prikazivanja cjeline života u njegovoj punoj, ničim ograničenoj zbilji kao najviši zahtjev moderne¹⁹ izazvao je žestoku osudu u njezinih kritičara, takozvanih „starih“. Najveći dio svojih snaga oni su, često ne birajući riječi i ne ustežući se ni od najtežih izravnih objeda i osuda, usmjerili na bezuvjetno i beskompromisno odbijanje tako shvaćene slobode, naglašavajući njezinu neograničenost i apsolutnost te nalazeći u njoj tek slabo prikriveni anarhizam, egoizam, amoralizam, materijalizam i ateizam, a kao njezin neizbježan konačni ishod označujući pesimizam i „internacionalistički kult apatičke sadašnjosti“²⁰. Osobito žestoko reagirao je Franjo Ksaver Kuhač, pripisujući slobodi za koju se zalaže moderna težnju „koja hoće sve postojeće uništiti i stvoriti chaos, ne priznav ni kakav autoritet, ni

¹⁵ Ivo Pilar, *Secesija: Studija o modernoj umjetnosti*, u: PHK 7, str. 465.

¹⁶ Branimir Livadić, „Za slobodu stvaranja“, *Život*, Zagreb, 1900., u: PHK 8, 258.

¹⁷ Isto, str. 254.

¹⁸ Isto, str. 260.

¹⁹ Usp. Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika*, str. 155: „Uz ‘čuvstvo’ i ‘ljepotu’ pripada ‘život’ središnjim, bitnim kategorijama razmeđa stoljeća, pa nije slučajno što se reprezentativni časopis hrvatske Moderne zvao ‘Život’. U optičaju su neke ideologije vitalizma, te će uz psihologizam (s antitezama!) u filozofskom pogledu različite verzije tzv. ‘Lebensphilosophie’ (filozofije života) biti možda jedna između najdominantnijih podloga ili pozadina razmeđa stoljeća, kako u europskim i svjetskim razmjerima, tako i za hrvatski kulturni obzor.“

²⁰ Đuro Arnold. „Matica hrvatska“, *Obzor*, god. 43, br. 160, Zagreb, 1903. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, str. 160.)

steičevine dosadašnje civilizacije, ni tradiciju morala, ni svetost prirode²¹. Prema njegovu sudu „[n]eograničena sloboda u ma kojim prilikama života, pa i u umjetnostima, vodi do mahnitosti, do absurduma, do zločina, t. j. do anarkije“²². U njoj on vidi tek „divljačko nastojanje [...] koje vodi do istog konačnog rezultata, do očajnosti, do poživinčenja, do chaosa“²³.

Arnold je u kritici moderne bio izrazom nešto odmjereniji i suptilniji, ali u biti jednako oštar i nepomirljiv. Na mnogo načina on varira svoj osnovni prigovor da neograničena sloboda kakvu zahtijeva moderna svjesno ili nesvjesno počiva na pretpostavkama materijalizma i ateizma, dok za svoju metafizičku osnovu ima apsolutni egoizam te stoga nužno vodi u posvemašnji pesimizam i društvenu apatiju. Sama osnova na kojoj počiva tako shvaćena sloboda prema Arnoldu je „onaj strašni moral, po kojemu borba za život nije samo svjetski nego i evolucijski zakon“. Prihvati li se taj nazor, mora se prihvatiti i temeljni stav kako nema ničega do stvari i sile te, dakle, nema ni Boga ni duše ni vječnoga života, No onda „nema ni vjere, ni čudoređa, ni prava“, tako da je jedini princip života egoizam, a čovjekova jedina svrha zemaljsko blaženstvo. Prema Arnoldovu uvjerenju, kobni prevrat naše novije povijesti „u kojoj materijalizam i ateizam postaju popularni [...] trese jur velikim narodima, a ima ga i kod nas, koliko ga god nijekati htjeli“²⁴. O konačnu ishodu povijesnoga razvitka koji bi bio vođen takvim nazorom on nimalo ne dvoji: „Ako je sve u svijetu samo stvar i sila, a Boga i duše, neumrlosti i slobodne volje nema – onda, kako rekoh, nema ni vjere ni čudoređa. A nema li vjere i čudoređa, onda motivom mišljenja i djelovanja ljudskog postaje zvjerski egoizam, koji život nužno rastvara, jer ga čini ropski podlim i prostim“²⁵. Kao i većina drugih kritičara moderne, i Arnold za umjetnosti koje prihvaćaju njezina načela nalazi samo opore riječi najteže osude: „Zakučasti problemi, uzajmljeni prirodnim i sociološkim znanostima, brutalna anatomija moralnih lješina, bezdušna psihologija perversnih individua i ciničko izrugivanje vjerskih svetinja, učiniše od njih neku vrstu statistike za ljudsku zvjerad“²⁶.

Viđena iz gledišta koje još stoji u odnosu spram „onostranoga“ metafizičkog počela, moderna i njezino osnovno načelo neograničene slobode zapravo su najizravnije očitovanje sudbonosnoga povijesnoga prevrata, kojime se ljudski život uspostavlja kao puka „privezanost uz ovozemstvo“

²¹ Franjo Ksaver Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. I. Pilaru*, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 470.

²² Isto, str. 483.

²³ Isto, str. 481.

²⁴ Đuro Arnold, „Filozofija, prirodne nauke i socijologija“, u: *Govori izrečeni dne 19. listopada 1899. kod instalacije rektora za školsku godinu 1899./1900. u Kraljevskom hrvatskom sveučilištu Franje Josipa I.*, Zagreb, 1899. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, str. 136 i d.)

²⁵ Isto, str. 146.

²⁶ Đuro Arnold, „Jedinstvena hrvatska narodna kultura“, *Glas Matice hrvatske*, Zagreb, 1909., br. 10. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, str. 236.)

odnosno kao „obožavanje kulture i apsolutno cijenjenje zemaljskih stvari“. Upravo zbog svoje odriješenosti od onostranoga i apsolutne usmjerenosti na „ovozemstvo“ moderna kultura se, prema Arnoldovu nazoru, „unutar-njom nuždom [prometne] u pesimizam“²⁷.

Općenito su filozofi u Matici hrvatskoj, prije svega Arnold, ali jednako i njegov predšasnik Marković i nasljednik Bazala, svoje priklanjanje takozvanim „starima“ obrazlagali uvjerenjem kako je moderna prema svojem filozofijskom značenju i domašaju sudbonosno napuštanje kozmičkoga reda i sklada bića, utemeljenoga u onostranoj božjoj savršenosti. Marković će u prvi plan svoje kritike staviti dvije osnovne zablude moderne. Prva je sadržana u tome što moderna smatra kako se područje ljepote i umjetničkoga stvaranja može i smije izdvojiti iz cjeline u kojoj je ona organski srasla s istinom i dobrotom te ju time učiniti slobodnom i o njima neovisnom, takvom koja će svoju svrhu imati i nalaziti još samo u sebi. Marković tomu stavu žustro oponira: „Ali ipak mnogi umni estetičari svjetskih raznih viekova sve do danas – sve do secesionista [...] – svezuju ljepotu s dobrotom i s istinom tako, da ljepotu drže, po duševnom *bivstvu* njezinu, pojavnim *simbolom* dobrote i istine, ter prema tomu misle, da je ono, što je protueitično i protuistino, takodjer protuestetično“²⁸.

Drugu, još značajniju i dalekosežniju, nalazi u zahtjevu moderne za slobodnom individualnošću, kojim se ona zapravo odvraća od općih, univerzalnih zakona te time zapada u pogubnu egocentričnost: „Zar vaša teorija secesije određuje umjetniku *središte*, oko kojega ima voditi svoj umjetnički put, *izvan* njega, u uzvišenom skupnom centralnom suncu? Ne, nego ona ga svjetuje, neka pravilo i zakon svome umjetničkome radu traži napokon samo u svojoj individualnosti, a nigdje u nječemu universalnom, dakle ona ga potiskuje u *egocentričnost*, a to će reći u *excentričnost*...“²⁹ Općenito će Matičini filozofi kao najveću opasnost moderne i razlog za duboku podozrivost spram svih njezinih očitovanja uvijek iznova navoditi njome prouzročeni gubitak središta i čvrsta uporišta u onostranome i vječnom te njezino kobno istupanje iz reda i poretka stvari koji iz toga središta proizlazi. Tako će, na primjer, Arnold Markovićeve kritičke stavove dopuniti izričitim zahtjevom za vjerom u onostrano dostižan konačni sklad i savršenstvo, koji po njegovu sudu modernom duhu posve nedostaje: „Tko čvrstoga uporišta nema, [...] taj ne samo da se trajno spotiče i ljuti, nego i u svemu nazrijeva nered. A posljedica? Žučljiva kritika svega,

²⁷ Đuro Arnold, „Monizam i kršćanstvo“, *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 178, Zagreb, 1909. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Zagreb, 2007., str. 228.)

²⁸ Franjo Marković, „Predavanje u izložbi „Društva hrvatskih umjetnika“, *Vienac* XXX. Br. 7, 8, 9, Zagreb, 1899., u: PHK 7, str. 677. Isto uz mnoge druge tvrdi Franjo Ksaver Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. I. Pilaru*, u: PHK 7, str. 476: „Mi stariji umjetnici želimo, da svako umjetničko djelo bude jasno, istinito i etički dobro.“

²⁹ Franjo Marković, isto, str. 677.

nepriznavanje tuđih vrлина, nijekanje sviju plemenština [...] Tko obrnuto, u vrhovnom principu svoje stajalište imade, tomu je sve u svijetu lijepo zakaričeno i skladno sredjeno. A ne vidi li baš naravno svih horizonata, on s vidljiva reći bi stalno sluti nevidljive i dolazi do uvjerenja da će se tamo u neizmjernosti konačno sve izglatiti i zaokružiti³⁰. Nošena tom vjerom, umjetnost kakvu on jedinu hoće prihvaćati i dopuštati u Matici hrvatskoj neće „faktografskom vjernosti crtati prostu zazbilnost, a još manje imade podati sliku patoloških abnormiteta, jer ćudoredno ružno i ogavno ne smije biti predmetom umjetničkoga prikazivanja“³¹. Njezina će najviša zadaća, naprotiv, biti uzdizanje ćovjeka spram idealno lijepoga, naime takvoga lijepog koje je ujedno i istinito i dobro: „U kratko umjetnost, koja hoće da nadje mjesta u ‚Matici hrvatskoj‘, neka nas podiže nad razine svagdanjega života, neka u nama užije zvijezde lijepa i dobra, koje za dnevna svjetla poblijede i neka prikazuje ono što je po ćovjeku najbitnije, a što tako često u životnoj borbi nastrada“³².

Sa stajališta „starih“ sve je, dakle, na tome da se otkloni opasnost gubitka spasonosna uporišta u onostranome i sprijeći mogućnost time prouzročena nadiranja bezobzirnoga egoizma, ateizma, anarhizma i kaosa, a potom i pesimizma i apatije, do ćega, prema njihovu mišljenju, dovodi načelo neogranićene slobode za kojim se moderna povodi. Da bi se to postiglo, oni nude u osnovi samo jedno rješenje, naime ćvrsto i neraskidivo vezivanje kako umjetnosti tako i ćjelokupnoga života uz načelo narodnosti i njihovo bezuvjetno stavljanje u službu naroda. Kao i inaće, i tu je Franjo Ksaver Kuhać u svojem izrićaju izravniji od onih misaonijih među „starima“: „Narodni smjer u umjetnosti nije danas suvišan, nego potrebniji nego ikada prije, osobito za one manje narode, koji imadu razloga bojati se, da im se narodni njihov individualitet uništi“³³. Kada bi pripustili načela moderne u našu umjetnost i općenito u naš život „izgubili bismo naš narodni identitet“ i „naš narodni obilježaj“³⁴.

Nešto promišljenije, ali u biti jednako rezolutno, isto to predlaže i Marković, prema komu bi „obćinstvo hrvatsko“ našoj kiparskoj i slikarskoj umjetnosti trebalo davati „narodne zadatke“, kao što bi se opet „umjetnost domaća“ trebala odazivati „narodnoj duši“ tako da bi se naposljetku „hrvatska misao, hrvatska duša, dakako skladna s univerzalnom, s obćeljudskom, ogleda[la] u tvorevinah hrvatskih umjetnika“³⁵. Arnold je u tome mnogo

³⁰ Đuro Arnold, „Može li umjetnost zamijeniti vjeru (II)“, *Glas matice hrvatske*, god. III, br. 7, Zagreb, 1908. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i ćlanci*, str. 205 i d.)

³¹ Đuro Arnold, „Matica hrvatska“, *Obzor*, god. 43, br. 160, Zagreb, 1903. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i ćlanci*, str. 152.)

³² Isto, str. 153.

³³ Franjo Ksaver Kuhać, *O secesiji. Odgovor gosp. I. Pilaru*, u: PHK 7, str. 480.

³⁴ Isto, str. 471.

³⁵ Franjo Marković, „Predavanje u izloži bi ‚Društva hrvatskih umjetnika“, *Vienac* XXX. Br. 7, 8, 9, Zagreb, 1899., u: PHK 7, str. 679.

radikalniji, gotovo bi se moglo reći posve dogmatičan. Bez ikakva daljnje-
ga obrazlaganja, oslonjen o svoj ishodišni stav da je „[n]arodna duša [...] jedini do Boga suveren“³⁶, on bez ikakva kolebanja i u potpunosti otklanja modernu te odlučno zahtijeva da se „povratimo izvoru koji sve nadahnjuje – a to je narod“. Vođen neupitnom vodećom misli naroda može se onda nespunito prepustiti zanosu rodoljublja: „Pustimo blato, neka leži daleko od nas, u dubinama narodnje duše imade zlata, koje do vijeka ne iznesemo na svjetlo božje. Trgnimo se iz pandža sebičnosti, mržnje i jala, i kako se sve te bolesti zovu, koje nas čine apatičnima – samo ljubav prema narodu može nad nama razapeti čarobnu dugu sreće i zadovoljstva i stvoriti literaturu dostojnu slavnog tisućljetnog patnika“³⁷. Goetheovu prosudbu jedinstvenosti grčkoga narodnog duha, prema kojoj bi taj duh krasilo „obilježje veličine, valjanosti, zdravlja, ljudskog savršenstva, životne mudrosti, uzvišenog mišljenja im kako se sva ta svojstva zovu“ – koja prosudba je, kažimo usput, u međuvremenu, baš kao i njezina osnova, naime Winckelmannovo naučavanje o navodnoj mirnoj jednostavnosti klasične grčke umjetnosti, odavno napuštena u korist mnogo uvjerljivijega nazora o bitnoj složenosti i napetošću prožetoj višeslojnosti grčkoga opstanka – Arnold nekritički i bez ikakva obrazloženja prenosi na povijesno posve drukčiju zbilju hrvatskoga narodnog duha. Na toj osnovi onda tvrdi kako su i u Hrvata „u samom narodu živi još i svi uvjeti potrebni za jedinstvenost kulture“³⁸. Narodnoga pjesnika Arnold zamišlja obdarenim „visokim, rekao bih vaselenskim stajalištem“, na kojemu „uzima da su bolest, nevolja, smrt i mnoga druga neugoda nužne sastojine zemskog života, pa ne dopušta da pomute sklad njegove duše“, već ostaje „sâm spokojan i sretan“ te „ide samo za tim da i druge učini sretnima“³⁹, što mu je dovoljna potvrda njegova čvrsta uvjerenja kako narodna poezija „nije *geocentrična*, nego je *heliocentrična*“⁴⁰. Zato bi u obrani pred izvanjskim rušilačkim nasrtajem moderne spasonosnim trebalo biti priznanje kako se „umjetna poezija naša“, udaljujući se pod tuđinskim utjecajima moderne od narodne, „ogriješila o narodnu dušu i taj grijeh može oprati samo time da skrene opet u narodnu kolotečinu“⁴¹. To bi konkretno značilo da „na svim područjima izlučujemo tuđe, čuvamo i usavršujemo svoje i uzgajamo muževnu samostalnost u pravcu narodnog osjećanja“, dakle „[d]omovinski ponos, čuvstvo zajedništva i narodno shvaćanje života“. Tek time mogao bi biti postavljen dovoljno čvrst temelj tražene jedinstvene narodne kulture, jer do nje, „koje u zbilji nemamo, pak

³⁶ Đuro Arnold, „Jedinstvena hrvatska narodna kultura“, *Glas Matice hrvatske*, Zagreb, 1909., br. 10. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Zagreb, 2007., str. 244.)

³⁷ Isto, str. 243.

³⁸ Isto, str. 236.

³⁹ Isto, str. 238.

⁴⁰ Isto, str. 239.

⁴¹ Isto.

po tom do pravoga narodnog preporoda možemo doći samo tako da se u svom životu i radu stavimo sasvim na hrvatski narodni princip⁴².

Nije teško shvatiti kako su Arnoldovi izljevi tvrdokorna i isključiva rodoljublja koje ne preže ni pred zahtjevima za posvemašnjim izolacionizmom – koje, primjerice, Tresić Pavičić dopunja stavom da „[a]narkističke pojave inozemstva i ne treba da hrvatski narod pozna, jer ne odgovaraju onomu, što vidimo i čutimo u našoj otačbini i u našem narodu“⁴³ – u krugovima „mladih“ izazvali snažno negodovanje i neprikriveno zgražanje. Njihova početna plahost i pretežno obrambeni stav postupno su ojačali do oštroumne i pronicljive kritike slabih točaka u općemu temeljnom držanju „starih“, prije svega njihova nedomišljena i anakrono idealističkoga pojma „naroda“, sve do zaključne karakterizacije samoga tog držanja. Dok, na primjer, Marjanović razmjerno suzdržano primjećuje kako se „[n]arodni duh, u nas tako mistično svaćan, a toliko naglasivan, ne može [...] tako lako definirati, a najmanje ga je pako moguće diktirati literaturi“⁴⁴, Nehajev već odlučnije upozorava kako izraz „narod“ ne označava fiksnu i nepovijesnu, jednom zauvijek gotovu činjenicu, već pojavu zahvaćenu vremenom, poviješću i razvitkom: „No narod napreduje, njegova se općenita dispozicija mijenja, vanjske prilike djeluju na njegov nutarnji razvoj. Krug njegovih misli proširuje se, fantazija njegova dobiva određene oblike. Narod dolazi do onoga, što zovemo umjetnom poezijom, umjetnom književnošću uopće. S razvitkom općenite narodne prosvjete razvija se i umjetnička dispozicija naroda ...“⁴⁵

U istome će duhu Livadić najprije ustvrditi da se mlada hrvatska književnost, suprotno od onoga što joj prigovaraju tradicionalisti, uopće „ne stavlja u opoziciju narodnom duhu, nego daje tom duhu smjeliji polet“, dodajući tomu efektanu žaoku kako je ona u opoziciji samo „protiv mediokriteta i epigona ilirizma“⁴⁶. Ne upuštajući se u delikatno pitanje u kojoj mjeri „stari“, dakle njihovi konkretni protivnici u sporu, i sami pripadaju takvu epigonstvu, Marjanović će oštricu kritike „starih“ preuzeti i ujedno ju upraviti protiv njih samih, ustvrđujući kako ranija književnost nije griješila u tome što je sebe dovodila „u savez sa narodnim idealima, niti u tome, što je ona te ideale htjela da podupire, nego u tome, što se literatura nije dovoljno *realno* svezala sa narodnim životom“, već je „radila za neki apstraktni pojam naroda, za idealni ,narod““⁴⁷.

⁴² Isto, str. 243.

⁴³ Franjo Ksaver Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. I. Pilaru*, u: PHK 7, str. 471.

⁴⁴ Milan Marjanović, „Naša književna izolacija“, *Hrvatska misao* I, br. 10, Zagreb, 1902., u: PHK 8, str. 396.

⁴⁵ Milutin Cihlar Nehajev, „Moderno i narodno“, *Hrvatska misao* I, br. 1, 2, Zagreb, 1902., u: PHK 8, str. 392.

⁴⁶ Branimir Vizner Livadić, „Književnost i njezini ciljevi“, *Pokret* I, br. 30, Zagreb, 6. 11. 1904., u: PHK 8, str. 493.

⁴⁷ Milan Marjanović, „Naša književna izolacija“, *Hrvatska misao* I, br. 10, Zagreb, 1902., u: PHK 8, str. 392.

To kvalificiranje pojma „naroda“, na koji se kao na svoju glavnu uporišnu točku oslanjanju sve kritičke primjedbe „starih“, kao puko „apstraktnog“ i „idealnog“ vodit će onda dalje do karakteriziranja ukupnoga temeljnog držanja „starih“. Mikov će njihovu „duševnu dispoziciju“ odrediti kao „mirnu idiliku“, objašnjavajući to na sljedeći način: „U idilici se čovjek oduševljava, recimo za prirodu, rad, ljubav. Živi u momentu tronuća, uzbuđenja. Ili je veseo ili sentimentalno žalostan. U takvoj dispoziciji stvorila je naša starija generacija politiku svečanosti, rad za postavljanje spomenika narodnim prvacima, sabiranje peticija, stvaranje manifestacija“⁴⁸. Livadić čini korak dalje, ustvrđujući da se to što Mikov prozire kao „strančarsku idiliku“ koja se „izvrgla u izolaciju od kulturnih pokreta drugih naroda“⁴⁹ već u Arnolda u svojoj najdubljoj istini očitovalo kao temeljni stav vjere: „Ako ogledamo taj njegov nazor, vidjet ćemo da nije niti nov niti narodan, nego je naprosto vjerski nazor o svijetu. Po njemu je život radionica, u kojoj se trud i odmor, bol i slast smjenjuju, on je baštinjena dužnost svakoga pojedinca spram naroda, koju nam je svima vršiti, ma kakove nas borbe to stajalo, nadom u konačnu pobjedu“⁵⁰.

Uostalom, ni sâm Arnold nije skrivao svoje najdublje uvjerenje kako „[p]ravo značenje može kulturi dati samo kršćanstvo, jer je ono smatra životnim radom takih duševnih sila koje pute na vječnost“⁵¹. Njegov ideal narodnoga pjesnika zapravo je fiktivno utjelovljenje ideala iskonskoga i nepatvorenoga kršćanina, za kojega je „čitav pojavni svijet konačno nešto sporedno“ i kojemu „je glavna stvar njegovo vedro i preobraženo biće“⁵². Snagom vjere usidren u nadu vječnoga života, Arnold je bio čvrsto uvjeren u to da „[v]rijeme nema uopće nikakva duha, jer je ovaj po iskustvu i znanosti skopčan samo s prostorom, to jest s narodom“⁵³. Neporeciva nepovijesnost, apstraktnost, idiličnost i idealističnost njegova nazora na svijet, kao uostalom i svih „starih“ s kojima je dijelio nekolebljivu vjeru u vječne vrednote idealnoga sklada i poretka, svoje najdublje ishodište imaju upravo u tome uvjerenju. Moglo bi se reći kako su zagledani u vječnost previdjeli duh svojega vremena, kao što su i zagledani u sklad sveopćega reda previdjeli jednokratani i neponovljiv značaj pojedinačne osobe i njezine sadašnjosti.

⁴⁸ Ivan Skok Mikov, „Mladi i stari“, *Svjetlo* XV, br. 21, 22, 23, 24, Zagreb – Karlovac, 1900., u: PHK 8, str. 62.

⁴⁹ Isto, str. 65.

⁵⁰ Branimir Vizner Livadić, „Književnost i njezini ciljevi“, *Pokret* I, br. 30, Zagreb, 1904., u: PHK 8, str. 492.

⁵¹ Đuro Arnold, „Monizam i kršćanstvo“, *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 178, Zagreb, 1909. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Zagreb, 2007., str. 228.)

⁵² Đuro Arnold, „Može li umjetnost zamijeniti vjeru (II)“, *Glas matice hrvatske*, god. III, br. 7, Zagreb, 1908. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, str. 206.)

⁵³ Đuro Arnold, „Jedinstvena hrvatska narodna kultura“, *Glas Matice hrvatske*, Zagreb, 1909., br. 10. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, Zagreb, 2007., str. 241.)

Matica hrvatska u tome je sukobu ostala uz svojega predsjednika i stala je na stranu „starih“, pritom ipak mudro ostavljajući „mladima“ otvorena vrata suradnje⁵⁴. Klerikalnim pritiscima za prekidom svakoga odnosa s njima, srećom, nije podlegla⁵⁵. Da jest, ostala bi obilježena stigmom odbacivanja autora kao što su, primjerice, Domjanić, Nehajev, Dežman, Gjalski, Livadić, Kozarac, Kosor, Kranjčević, Car Emin, Leskovar, Matoš, Nazor, Šurmin, Begović, Vojnović, Vidrić, bez kojih bi povijest hrvatske književnosti jamačno bila više nego krnja i oskudna.

Kako bismo se spram toga sukoba postavili danas? Koliko god poštovanja osjećali spram plemenitih nastojanja „starih“, moramo priznati da je povijest dala za pravo „mladima“. Uza svu zadršku spram nepromišljena fetišiziranja povijesnoga napretka i aktualne današnjice moramo se i danas složiti s Pilarovim sudom kako škole i nazori „starih“ naprosto „ne odgovaraju duhu našega vremena, jer ima u njima konzervativni, retardirajući element, koji je skrivio da je umjetnost“ – dodajemo: i ne samo umjetnost – „toliko zaostala za ostalim napretkom našega vremena“⁵⁶.

⁵⁴ O položaju i ulozi Matičina *Vienca* u tome turbulentnom vremenu usp. Šicel, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga III: *Moderna*, 54: „Od tradicionalnih časopisa najistaknutiji je, dakako, *Vienac* koji – na samom početku pokreta moderne – još uvijek predstavlja središnji književni časopis, iako ni izdaleka više tako kvalitetan kao što je bio u vrijeme Šenoina urednikovanja. Prve najave pokreta ‚mladih‘ *Vienac* pod uredništvom Josipa Pasarića (do 1896) prima s velikom rezervom, ograđujući se od bilo kakva pokušaja razbijanja tradicionalno-konzervativnih shvaćanja umjetnosti, kakva je, u biti, propovijedao sam Pasarić. Nešto je bolja situacija u listu nastala u vrijeme kada je urednikom postao Bartol Inhof (1896-1899), koji nije bio tako krut u odnosu prema mladima kao njegov predšasnik, pa se to očitovalo i u sadržaju časopisa tih godina. Međutim, od 1900. do 1902. kada časopis uređuju Jovan Hranilović, pa Đuro Arnold, Stjepan Bosanac i Milan Šenoa, *Vienac* više ne igra nikakvu značajnu ulogu: on je časopis bez određene fizionomije, bez kriterija i njegova vrijednost nije nikada pala na tako nisku razinu kao u to vrijeme. Živnuo je *Vienac* 1905. kada ga pomirenjem ‚starih‘ i ‚mladih‘ preuzimaju kao urednici Ksaver Šandor Gjalski i Milivoj Dežman Ivanov i tada u njemu surađuju gotovo svi poznatiji predstavnici moderne – Matoš, Vidrić, Nehajev, Nazor, Nikolić, Begović – no te iste godine, nakon punih trideset i pet godina kontinuiranog izlazenja (od toga pod Šenoinim vodstvom sedam godina) – prestaje izlaziti.„

⁵⁵ Usp. Zlatko Posavac, „Estetika Hrvata do sredine 20. stoljeća“, 133. i d.: „U sukobu s Modernom znamenit je polemički spis *Nekoliko misli k našem umjetno literarnom pokretu*, što ga za ‚Katolički list‘ piše Stjepan Korenić (kao brošura: Zagreb, 1899.); žestina njegova djeluje danas uglavnom – humoristički! Kad je na Krku počeo izlaziti filozofijsko-teološki časopis ‚Hrvatska straža‘, katolička estetika nastavlja polemički ton i postaje neobično militantna pokrenuvši u tom smislu glomaznu teorijsku i dogmatsku aparaturu. Zastupa uglavnom tradicionalne tomističke pozicije, koncentrirajući se oko teze nerazdruživog jedinstva istine, dobrote i ljepote, poznatim stavom: *esse et verum, esse et bonum, esse et pulchrum convertuntur*, idući često *in extremis* do teze ‚Nema umjetnosti vjernije od asceze‘; protustav kontroverze s Livadićem, a i većim dijelom Moderne. [...] Ta je struja, naročito u početku polemikom nažalost ekstremistički pretjerivala, pa da je bilo na njemu [sic!], bila bi proglašena umjetnički bezvrijednim ili bar etički sumnjivim većina hrvatskih značajnih umjetnika s kraja 19. i početka 20. stoljeća: u literaturi npr. od Kranjčevića i Kumičića do Vidrića i Matoša, a u likovnoj umjetnosti svaki onaj, tko bi se usudio izložiti kakav akt: naročito ženski. [...] Bila je to neke vrsti ‚čistka‘ u okvirima publicistike, kojoj su kasnije po žestini bile jednake jedino još ‚lijeva hajka na Krležu‘ prije, te inkvizicijski ‚kulturni‘ masakr R. Zogovića i M. Franičevića poslije drugog svjetskog rata.„

⁵⁶ Ivo Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 451.

Usnule duhove časnih starina treba štovati. Ta tko ne bi dubokim poštovanjem poslušao, na primjer, Arnolda kada kao nama današnjima iz duše govori: „Ja neznam doba koje bi bilo manje u prilog harmoničkom razvoju čovječje nutrinje nego li je baš današnje jer se na svakom koraku možemo sastati s dokazima da dublje nutarnje potrebe sve više zahiruju i ginu. Dusi široka pogleda i sućuti povlače se s javnoga poprišta, jer ih mnogo nečisto i odvratno odbija i ogorčuje, a duševni i čudoredni mališi, s kosmatom savjesti, stupaju u arenu. Naravna posljedica toga jest neka opća ravnodušnost i potištenost. Ljudi su se pod brigama svakdanjeg mukotrpnog života reć bi odvikli baviti se daljnim i višim zadaćama naroda, da ih jedared potomstvu u amanet ostave“⁵⁷.

Ali buditi ih i prizivati danas bilo bi pogrešno. Jer mi još bolje nego tadašnji „mladi“ znamo kako nikoga „[d]avorijama i romantično-idealnim glorifikacijama ne ćemo potaći na rad“⁵⁸. Našu naklonost danas bi mnogo prije trebali privući jasno i neuvijeno izrečeni stavovi stvaralaca uvjerenjem i nazorom „mladih“, a ipak iskustvom i mudrošću zrelih, poput Gjalskoga ili Livadića, kada prvi uzvikuje: „[L]jubim sve, što nosi biljeg evropštine i što nas veže sa zapadom [...]“. Odanle vjekove i vjekove dolazi gotovo sva svijetlost kulture. I mi smo samo onda kulturni, ako uvijek budemo nastojali da smo u svezi sa zapadom“⁵⁹, a drugi mu se poput jeke odaziva riječima: „Ne ćemo mi da izbjegavamo mjerila tudja, nego ćemo nasuprot nastojati, da o najbolja omjerimo svoju duševnu snagu. Samo uspjesi na tom polju hrabrit će i jačat narodne pobornike u njihovu mukotrpnom radu. S ponosom gledat će narod utakmicu svojih najboljih duhova s onim velikih tudjih naroda. Ne će li narod nastojati, da dosegne njihovu visinu onda mu i onako nema bitka u novom životu“⁶⁰.

⁵⁷ Đuro Arnold, „Matica hrvatska“, *Obzor*, god. 43, br. 160, Zagreb, 1903. (Navod prema: Đuro Arnold, *Vjera, filozofija i umjetnost. Govori i članci*, str. 159 i d.)

⁵⁸ Milivoj Dežman (Ivanov), „Naše težnje“, *Hrvatski salon*, Zagreb, 1898., u: PHK 7, str. 435 i d.

⁵⁹ Ksaver Šandor Gjalski, „Književna pisma“, *Vienac* XXX, br. 12, 13, Zagreb, 1899., u: PHK 7, str. 683.

⁶⁰ Branimir Vizner Livadić, „Književnost i njezini ciljevi“, *Pokret I*, br. 30, Zagreb, 1904., u: PHK 8, str. 482.

TEMA DVOBROJA – Ratko Cvetnić

Razgovor s Ratkom Cvetnićem

„Nulta tolerancija“ je lozinka našega vremena

Ratko Cvetnić autor je četiriju proznih hitova: „Kratki izlet“, „Polusan“, „Povijest instituta“ i „Blato u dvorištu“, što mu je posljednja knjiga. Njegova glavna preokupacija jest detektiranje socijalizma i tranzicije te uklapanje složenih ljudskih sudbina u društveni i sociološki kontekst. Dva puta je za svoj književni rad dobio nagradu DHK-a „Ksaver Šandor Ćalski“. Djela su mu prevedena na slovenski, poljski, njemački, engleski i nizozemski. U ovom intervjuu s autorom razgovaramo o njegovim knjigama, društvu, književnosti, povijesti, obitelji, mladima, položaju domaćega pisca u sociokulturnome kontekstu i još o mnogočemu.

Poslije hitova „Kratki izlet“, „Polusan“ i „Povijest instituta“ objavili ste knjigu „Blato u dvorištu“. Sve su knjige pisane u prvome licu i svima je tema povijest, od socijalizma do tranzicije. Zašto vam je povijest u literaturi nezaobilazna tema?

Vjerojatno stoga što je pisanje, onako kako ga ja doživljavam, na određeni način ispisivanje vlastite povijesti. Pri tome ne mislim samo na „autobiografiju“ nego i na sve ono što se dokotrljalo do točke u kojoj pišete: na one koji su vas *radili*, na pretke, na uvjete u kojima su živjeli, zatim na povijest vlastitih iskustava, koja nužno uključuje i sjećanje na to kako se putem mijenjao vaš pogled na svijet. To je vrlo važan dio svačijega odrastanja, ali i starenja. Osim toga, moram priznati kako me fasciniraju ideologije, taj opijum za narod. Osobito način na koji se dohranjuju, proistječu jedna iz druge. Odrastao sam u katoličkoj obitelji koja je krajnosti smatrala područjem u kojem se čovjek oteo Bogu, a ideologije su upravo to. Redukcija ljudskoga društva, redukcija ljudske supstancije, svodenje čovjeka na funkciju, ovu ili onu. Sve što viri ispod pokrivača ideologije, a ti su pokrivači doista oskudni, mora biti uklonjeno. Zato ideologije – mada u povijesnim protežnostima gledano, ne žive dugo – uvijek stignu napraviti

ogromnu štetu, a mi danas u Hrvatskoj, bojim se, živimo usred te štete i još ne znamo kojim bi se putem iskobeljali.

Pripovijedanje u prvome licu daje posebnu čar vašim knjigama. Naravno, i zbog autobiografskoga materijala (barem nam se tako čini), a i stoga što u prvome licu i pripovjedač (a vjerojatno i osoba autora) iznosi misli, emocije, zaranja u čar introspekcije iz koje se radaju vaše lijepe literarne i misaone rečenice. Doista, oslobađa li vas ich-forma kao pisca?

Da, moram priznati da bi mi romanesknu formu bilo teško popuniti sadržajem iza kojega ne bi stajalo Ja („ta teška riječ“, kako kaže Andrić). To „ja“ mi osigurava položaj u središtu pripovjedačke svijesti, mjesto u samome oku tajfuna: svuda oko vas kovitlaju se likovi, događaji, riječi, neki da ostanu, neki da odlete, ali u centru ipak postoji određena ravnoteža, određena zajamčena tišina.

Vaša nova knjiga „Blato u dvorištu“ jest priča glavnoga junaka o njegovoj obitelji koja je poslije rata iz Zagreba otjerana u Brestovec (djed je bio radićevac i hrvatski nacionalist), no i u malome mjestu nastoje sačuvati građanski identitet. Pripovjedač gleda fotografije i klizi u sjećanja, vjerno dočaravajući sve svoje obiteljske likove, njihove sudbine u vrijeme socijalizma. Glavni junak je bogalj, pokušava složiti obiteljsku slagalicu kako bi u njoj pronašao smisao vlastita života. Bismo li mogli zaključiti: čovjek nema identiteta ako ne ovlada svojom prošlosti?

Možda „ovladati prošlošću“ nije najpreciznija fraza, ali bih se složio s time da prošlost znači identitet. Htio bih to ilustrirati primjerom koji me prati od najmanjih nogu. Prije nekoliko godina u mom Mraclinu radili smo jedan amaterski dokumentarac vezan uz tzv. „igence“. Etimologija je složena, a priča je, dakako, još mnogo složenija. Izraz *igenec* je lokalni idiom i teško ćete ga naći izvan Mraclina: razvio se iz fraze *djeca iz Higijenskog zavoda, higijenska djeca, higijenci*, a potom je u mjesnome kajkavskom filteru ostao kao *igenci*, noseći uvijek u sebi mogućnost da bude primijenjen – ili shvaćen – u pejorativnome smislu. Naime, film se bavi uspomenom na Državnu dječju koloniju Mraclin, veliki udomiteljski projekt zagrebačkoga Higijenskog zavoda koji je kroz nekoliko desetljeća u znatnoj mjeri oblikovao život mnogih stanovnika „plemenite sučije Mraclin“, i starosjedilaca, i onih koje je sudbina dovela pod taj šljivarski krov. Kolonija je osnovana 1930. godine sa zadaćom brinuti se za djecu koja nisu imala „odgovarajuću roditeljsku skrb“, mislim da se to tako i službeno nazivalo, a čovjek ne mora biti naročito dosjetljiv kako bi si predočio što sve može pokriti ta oprezna fraza. Prema dostupnim podacima, kroz Mraclin je u okviru ovoga projekta prošlo oko 1300 malih pitomaca, a program se protegao sve do početka šezdesetih. Ta su djeca pod nadzorom tadašnje zdravstvene i socijalne službe – a tu treba spomenuti dr. Andriju Štam-

para, oca svekolike naše socijalne medicine, jednu od onih figura iz naše povijesti na čiji bismo spomen naprosto svi morali ustati – živjela u svojim udomiteljskim obiteljima, odgajala se, školovala i kretala u život. Neki od njih ostali su u Mraclinu i zasnovali vlastite obitelji, neki su posvojeni, ostali su se razišli po svijetu, ali ih je znatan broj zadržao stalni kontakt s udomiteljskom sredinom i samim Mraclinom. Kroz moju obitelj prošlo ih je dvadesetak, a dvoje je čitav život ostalo u vrlo tijesnoj vezi i mi, djeca, doživljavali smo ih kao svoje prve rođake. Takvo nekrvno srodstvo, da ga tako nazovem, u Mraclinu nije bilo nimalo usamljen slučaj. Dakle, u tome filmu skupili smo nekadašnje štićenike Kolonije, danas već umirovljenike, one koji su pristali prisjetiti se toga vremena pred kamerom (a pristali su gotovo svi) i progovoriti o svojim životnim iskustvima. Kada smo malo podvukli crtu ispod njihovih sudbina, ustanovili smo da je većina tih ljudi imala vrlo uredne biografije – dakle škola, posao, obitelj... – što nas je čak pomalo zateklo. Tu okolnost mogu pripisati tomu da su, s jedne strane, odrastali u zajednici koja i danas ima refleks stisnuti se oko pojedinca (sa svim dobrim i manje dobrim posljedicama, ali to jest zajednica), a s druge je strane presudna bila njihova vlastita želja, ponegdje upravo silna motivacija kompenzirati lošu startnu poziciju, naprosto se otresti stigme, te ružne naljepnice s kojom su gurnuti u svijet. Ali, ono pomalo dramatično, u čemu leži odgovor na vaše pitanje, jest fenomen zajednički gotovo svim *igencima*: najprije stalna želja za spoznajom tko su im biološki roditelji – u pravilu se to odnosi na majke – a zatim (također u pravilu) razočaranje kada do otkrića dođe. Kada nemate povijest, onda ju idealizirate. Tu moram istaći jedan od slučajeva iz Kolonije koji ima donekle zaseban scenarij: visokoobrazovana žena iz centra Zagreba odahnula je od te potrage tek sa četrdeset i nešto kada je saznala da joj je mati umrla godinu-dvije po njezinu rođenju. Tek se tada prestala mučiti pitanjem: kakva je osoba ta moja majka kada se čitavoga života nije potrudila saznati ništa o svo- me vlastitom djetetu? Htio bih se ovom prilikom sjetiti još dvoje djece iz Higijenskoga zavoda: brata i sestre Roka i Ite Duda. Njihova udomiteljica Katica Kos već dugo leži na vukovinskome groblju, odmah do moje bake. Roko Duda nije se, za razliku od sestre, dugo zadržao u Mraclinu jer su ga brzo preuzeli franjevci, među kojima je uzeo redovničko ime Bonaventura. Dalje znamo.

Ovih dana putujem u Split pogledati predstavu „Domaši“ mlade vinkovačke autorice, inače nagrađivane glumice (i *igence*) Ane Marije Veselčić, koja se bavi upravo time: odrastanjem napuštene djece po domovima. Ideja mi je tu autobiografsku monodramu prikazati u Mraclinu, a teško da bi se u Hrvatskoj našla publika koja bi katarzični potencijal „Domaša“, o kojemu govore prve kritike, mogla osjetiti bolje od nas.

Što danas, po vama, najviše narušava instituciju obitelji?

Ideja nulte tolerancije prema drugim ljudskim bićima, a čini mi se kako prema tome srljamo. Nesposobnost da život podijelimo s drugim. Kaže sv. Pavao u poslanici Galaćanima – pomognite nositi križ jedni drugima. Ako nije pretenciozno, dodao bih jedno vlastito iskustvo: tuđi križ je obično lakši. Ali, ta se nesposobnost u Europi njeguje već generacijama. Je li to posljedica opće relativizacije, katastrofe dvaju velikih ratova, smjera u kojem smo otišli još davno?... Nedavno sam negdje pročitao inteligentnu, premda ciničnu *opazku*: generacija šezdesetosmaša izborila se za legalni abortus, a djeca su im za taj poklon uzvratila legalnom eutanazijom. Povijest kao progres. S tim paralelno idu još neke praznovjerice: vjera da je moguće proživjeti više života, da ćemo vječno ostati u predadolescentnoj dobi. O tome također mogu iz vlastita iskustva. Prohodaо sam u maloj zajednici, selu od tisuću stanovnika, u dvorištu u kojemu moji žive već generacijama, i tu sam živio do škole. Premda za djetinjstvo u Trnskom, potom i za klasičnu osmoljetku u Križanićevoj vežem doista lijepa sjećanja, ideja povratka u dvorište – najprije sasvim intuitivna, emocionalna, poslije već racionalna – nije me napuštala sve dok ju nisam ostvario. Ali, ne radi se samo o ustupku jednoj privatnoj i sentimentalnoj priči nego i o nečemu što će, čini mi se, postati temeljac buduće Hrvatske i buduće Europe, barem onoga što ostane i od jednoga i od drugoga. Male zajednice koje se opiru „dekonstrukciji“ i koje bi u rječnik naših progresista mogle vratiti pojam održivosti. Ako taj pojam u njihovu rječniku uopće postoji. Nedavno je Boris Beck u svojoj kolumni u Večernjem napisao odličan tekst na tu temu, a svima zainteresiranim za opširniji odgovor preporučio bih uznemirujuću, ali briljantnu knjigu britanskog publicista Douglasa Murraya „Čudna smrt Europe“.

Zašto mladi danas gube interes za prošlost, za povijest? Je li samo zbog interneta koji im stvara osjećaj sveprisutnosti?

Ne znam, mislim kako postoje generacijske predrasude prema mladima. Nisam ni ja imun od toga, pogotovo kada se vozim tramvajem. Ali, kada se sjetim sebe kao mlada čovjeka, ne znam je li mi išta bilo manje važno od pitanja povijesti i identiteta. Ali, kako znamo, djeca rastu, a ironični Arsen nije bez vraga primijetio da mlade treba kočiti. Nedavno sam bio na promociji „Povijesti Golog otoka“, mladog povjesničara (i donedavna profesionalnoga sportaša), Martina Previšića. Nikada u Novinarskome domu – poprištu vjerojatno najdosadnijih *ivenata* na gradskoj kulturnoj sceni – nisam vidio toliko ljudi, nije bilo mjesta ni za stajanje, a velik dio te publike bili su mladi ljudi. Dodao bih još nešto: prije dvije-tri godine bio sam na Golome otoku u organizaciji udruge Magis koja je provodila jedan memorijalni, edukacijski, ali i radni projekt vezan uz Goli. Ideja magisovaca je spriječiti, ili barem otežati, pokušaje da se memorijalni značaj otoka nadsloji kvaziturističkim projektima ili naprosto zatre organiziranim

zaboravom: osim patera Ivice Muse i mene nitko stariji od dvadeset pet! Bilo je čak i srednjoškolaca koji su se prošvercali u projekt. To su stvari koje ohrabruju. Jer očekivati da će po tome pitanju nešto odraditi naš establišment, koji još uvijek funkcionira kao da mu Stevo Krajačić iz groba rješava kadrovske križaljke, doista je iluzorno.

Obitelj seže do u 80-e 19. stoljeća kada se sprema stoljeće razornih ratova, kada će, kako zapisujete, Nietzsche uzviknuti da nema Boga, kada će se početi razvijati liberalizam u kojemu Drugi ne postoji. Ako nema Boga i ako Drugi nije važan, onda je sve dopušteno. Može li se ova misao primijeniti na današnje vrijeme?

Devetnaesto stoljeće bilo je stoljeće ideja, a dvadeseto stoljeće ideologija. Još malo o povijesti kao napretku. Ipak, nadam se da proces nije došao baš do te točke, ali bojim se, kako sam već i maloprije rekao, da Drugi nestaje s horizonta. „Nulta tolerancija“ je lozinka našega vremena. Tamo gdje je nekada bila ona ljubav, taj vrhovni zakon o kojemu sv. Pavle propovijeda Korinćanima i Kološanima, sada je na djelu „nulta tolerancija“. Svaki put kada čujem tu frazu, sjetim se onih parola od stiropora kojima smo ukrašavali pozornice za naše pionijske *defileje* u OŠ Kreše Rakića u Trnskom. Nedavno sam bio na jednome međunarodnom savjetovanju za sportske i medijske radnike na kojemu je mlada zagrebačka sociologinja sa čuđenjem, rekao bih i negodovanjem, iznijela tvrdnju kako se prema zadnjim istraživanjima mlada generacija pokazuje konzervativnijom od svojih roditelja. Da idu u crkvu! Ona je to istaknula s takvom dozom retoričkoga zaprepaštenja da mi se učinilo kao da se nalazimo na nekome omladinskom komitetu pedesetih. Došlo mi je upitati ju što je razlog samorazumljivosti njezina zaprepaštenja. Koje su to vrijednosti mladi napustili? Štafetu mladosti? Stiropor?

Ili da spomenem slučaj na koji me baš neki dan upozorio prijatelj, inače profesor na Filozofskome fakultetu. Radi se o *syllabusu* vezanom za Uvod u humanističke znanosti koji je koncipirala skupina profesora toga fakulteta s idejom da se studenti prve godine otvore „kritičkom mišljenju o društvenim fenomenima“. Uvod bi bio obvezan za studente svih odsjeka. Kada sam pogledao popis predložene literature – a to je zapravo *catch* u cijeloj priči – učinilo mi se kako sam se vratio u sedamdesete, u vrijeme kada sam i ja upisivao tu kulturno-zabavnu ustanovu. Samo se to tada nije zvalo Uvod u društveno humanističke znanosti, nego jednostavno Marksizam. I također je bilo obvezno za sve studente, s tim da je u ovome popisu, koliko sam uspio na brzinu vidjeti, umjesto Kangrge uletio Žižek. Ne znam hoće li to postati „skandal“, ali vrijedilo bi objaviti barem briljantan komentar Darka Polška koji kola elektroničkom poštom. Osim toga, ako već valja nešto iz sedamdesetih vratiti u bilo koji sveučilišni *syllabus*, onda bi to prije svega trebala biti predvojnička obuka.

U svakome svom romanu nižete sjajne monologe, pozivajući se na mnoge mislioce, stvarate pravu teoriju socijalizma, politički, mentalno, psihološki. U romanu me je zaintrigirala rečenica: „Zar današnja multikulturalnost ima gram više sadržaja nego što ga je jučer imalo 'bratstvo i jedinstvo'?“. Možete li pojasniti tu misao?

Da, to su ideološke, nadjezične konstrukcije, kojima je veoma teško odrediti stvarni sadržaj. Angela Merkel je prije nekoliko godina rekla da je multikulturalizam mrtav, Cameron i Macron su to ponovili kao jeka, a još uvijek nismo saznali što je pokojni za svoga života uopće bio. Dakako, ako je ikada stvarno i postojao. Očito neki mokri san liberalizma, nalik na Benettonove plakate: svi mladi, šareni, veseli, neodređena roda i spola... Ali, gle vraga, kultura koju smo htjeli amortizirati s tim multikulturalizmom itekako drži do toga što je muško, a što žensko. I ne oblači se u Benettonu. Čak mislim kako *copywriteri* ni sami ne vjeruju u osobitu smislenost svojih ideoloških formula, ali one očito omogućuju dovoljnu količinu nasilja nad jezikom kako bi se uspostavila potrebna kontrola nad onima koji se tim jezikom služe. K tomu, mi u Hrvatskoj imamo jedan dosta neobičan tranzicijski problem: kako starim jezikom opisati novu stvarnost? Jezik našega javnoga priopćavanja nastao je u omladinskoj štampi sedamdesetih i osamdesetih, ti „izvorni govornici“ danas drže medije i politiku, pa to izaziva jednu sistemsku poteškoću: kako jezikom u kojemu su „samostalna Hrvatska“, „slobodno tržište“, „slobodni izbori“ bili deliktisti mišljenja, dakle kaznena djela, kako, dakle, tim jezikom opisati samostalnu Hrvatsku, slobodno tržište, slobodne izbore? Očito je kako morate poduzeti određenu pojmovnu alkemiju kojom bi se, kako kaže Lampedusa, promijenilo ono što je potrebno da sve ostane po starom. Htio sam se u „Blatu“ malo pozabaviti tim procesom jer se on neprestano odvija pred našim očima. Evo, imali smo nedavno onaj veličanstveni doček reprezentacije na Trgu, nevjerojatan sportski uspjeh, preko pola milijuna ljudi u burnoj demonstraciji zajedništva, bez ijednoga incidenta. Kako to opisati jezikom Poleta ili Crno-bijelog svijeta? Nemoguće. Jer kada je sve to tako eskaliralo u „neopisivo“, onda bi valjda jedino što stvar može vratiti u okvire staroga poretka bio nastup Zdravka Čolića. A ne, zaboga, Thompsona. Zatim pojam antifašizma. Partizani su 1944. strijeljali svoga kaptana Mardešića jer se upustio u homoseksualni ašik sa svojim kuririma. Danas, kada homoseksualni aktivisti marširaju pod geslom „Antifašizam bez kompromisa“ Mardešić bi s Mirkom i Slavkom hopsao na čelu kolone. Pa se pitam jesu li Mardešića strijeljali komunisti ili antifašisti i kako se to razlikovalo u to doba? I na kojemu su se kongresu razdvojili? Ili građansko društvo koje, čini se, danas zauzima mjesto na kojemu se do jučer nalazilo besklasno. Kominternu se proglasila „grobarom građanskoga“ i sve je građansko postalo gubavo baš u trenucima kada grobari naseljavaju unterštatske, donjogradske, fiumanske itd., stanove i vile. Čak je i klub

Građanski nestao preko noći, a Zvonimir *Amigo* Magdić, moj cijenjeni kolega iz vremena Sportskih novosti, do smrti se nije oporavio od toga šoka. Još u vrijeme novovalnoga *renaissancea* znali smo slušati o pogubi građanske, malograđanske, buržoaske slike svijeta, a danas je, najednom, sve progresivno istodobno i građansko: udruge, odgoj, vrijednosti, građanski rat devedesetih, građanska BiH. Čak je i NK Dinamo postao GNK. Moglo bi se o tome u nedogled... Što je revizionizam, na primjer. Jedan od najboljih primjera kako je teško jezikom Poleta opisati nešto što se događa danas jest potpis pod sliku koji je svojedobno objavljen u nekoliko progresivnih medija: „Hasanbegović s kapom nalik na ustašku“. Slučaj je, kao što znamo, vezan za fotografiju u kojoj se Hasanbegović 1993. slikao s HOS-ovom kapom na splitskoj rivi. Što se zapravo htjelo reći? Kapa nalik na ustašku pripada odori vojske nalik na ustašku koja je 1993. branila zemlju nalik na ustašku. Ali kako tu rečenicu, koja bi bila sasvim legitimna sedamdesetih ili osamdesetih, napisati danas u Hrvatskoj? Treba nam nešto nalik na Polet. Jer u to doba nije bilo revizionizma: ako se kod kopanja tramvajske pruge našla skupna grobnica, onda su to bile žrtve fašističkoga terora. Ako je u nekome njemačkom podrumu osvanulo izmasakrirano tijelo nekoga Đurekovića, onda je to bio obračun u emigrantskome podzemlju.

Ukratko, umjesto bratstva i jedinstva danas imamo toplo bratstvo. I nultu toleranciju prema svakom zrnju stiropora koje bi moglo pripasti ideološkomu neprijatelju.

Glavni junak u romanu vjeruje kako će poslije pada komunizma opet nastupiti onaj stari građanski srednjoeuropski svijet s drevnim institucijama i duhom kršćanstva, no grdo se prevario. Pišete kako je poslije partijskoga malograđanina na scenu stupio globalistički malograđanin. Možete li nam i tu misao više približiti?

Vjeru svoga junaka izgradio sam na jednoj od najtežih zabluda što sam ih ponio od kuće. Tješi me jedino, ako je to uopće utjeha, kako moj junak i ja u tome nismo bili sami. Naime, mi odgojeni po radićevskim uporištima, a to su, dakako, bile tradicionalne obitelji i tradicionalne zajednice, odgajani smo u duhu strpljenja i podnošenja ideološke datosti, s vjerom da su naše vijednosti ionako trajnije od onih koje se nameću izvan kuće. Vrijeme velikoga terora i velikoga straha, koje je vladao od 1941. pa do pedesetih, tada je već bilo prošlo i već se teško moglo dogoditi da vas bez razloga izvuku iz kreveta i da nestanete. Ali, sjećanja su bila još vrlo svježa. S takvim domobranskim stavom u načelu se nije dolazilo u sukob s režimom, pogotovo ako ste pazili da ne stršite i da vodite računa o tome što se radi „blizu kuće“. Govorilo se: ne treba krasti blizu kuće, kurvati se blizu kuće ili ići u crkvu blizu kuće. Kako su naši roditelji bili izloženih zanimanja, išli smo na misu u grad i nismo se gurali po novozagrebačkim

barakama ili stanovima gdje je, u ionako tijesnim prostorima, uz prve prekosavske kršćane bilo i dosta organa iz komiteta. U takvoj, dakle, atmosferi bio sam podučavan kako će se jednom, kada ova laž nestane (a svi smo vjerovali, zabluda unutar zablude, da će se to dogoditi u okvirima mirne i baršunaste pobjede zdravoga razuma), ponovno uspostaviti taj stari svijet o kojemu sam slušao od starih. Tu se, nažalost, vidi razlika između tradicija kakve imaju Poljska, Češka ili Mađarska (povijesti jednako nevesele, ali ipak drugačije), a pretpostavljam da su i tamo bake, u trenucima najviše konspiracije, svojim unucima najavljivale sličan rasplet događaja. Pokazalo se, dakle, kako mi ipak nismo imali institucija koje bi preživjele razornu kiselinu fašizma i komunizma. Naprosto, u društvu bez aristokracije, bez ozbiljne građanske klase, s Crkvom koja pokušava pokrpati sve te očigledne zaostatke, takve se institucije nisu niti stigle konstituirati. Jedino što je doista preživjelo je Partija (ovdje ne mislim na konkretnu ideologiju koja je stvorila svoju strukturu, nego mislim na konkretnu strukturu koja usisava ideologiju prema potrebi) i to je očito i danas najčvršće institucionalno naslijeđe koje nam je ostalo nakon što je sav taj komunistički obrovac izjela korozija. Po svemu sudeći, slična se stvar događa i u daleko uređenijoj Njemačkoj. Čitam neki dan da istočni Nijemci, kojih je 17 % u ukupnoj njemačkoj populaciji, zauzimaju samo 1,7 % menadžerskih pozicija. Obje strane, dakle, dijele razdoblje fašističkoga preodgoja, ali se kod istočne braće na to nadovezalo još četrdeset i pet godina komunističkoga i dobili ste ih – Pruse, molit ću lijepo – mlitave i nesposobne.

Možda vas previše citiram, no knjiga „Blato u dvorištu“, kao i ostale, vrvi esejističkim pasažima i ostrim, intrigantnim mislima. Na jednome mjestu zapisujete: „Postoje li danas u Europi ideje za čije se vrijednosti isplati riskirati život? I je li danas u Europi moguća internacionalna brigada koja bi se okupila oko bilo čega drugog osim Festivala elektroničke glazbe?“ Molim vas, dočarajte nam i ovu lijepu misao u širemu kontekstu.

Vratit ću se na baštinu, na antički pojam vrline koji nam je u Klasičnoj isticao naš legendarni profesor Zmajlović. Mucije Scevola ili Marko Atilije Regul. Ne mogu dijeliti političke ideale jednoga Šibla, Hebranga, Cesarca..., ali skidam kapu spremnosti na žrtvu, na činjenici kako im je rizik vlastite glave bio sastavni i samorazumljivi dio Ideje. Ako želite uspostaviti pravdu na ovome svijetu, i još ako ne vjerujete da postoji konačni sud na kojemu će čovjek biti upravo onoliki, kako kaže sv. Franjo „koliki je pred Bogom“, onda vam je potrebna neka metafizička spremnost kako biste ušli u ring. A to je očito samo spremnost položiti život za ono u što vjerujete. Tu se vidi kako je ta generacija još imala snažno sjećanje na kršćanski odgoj, da su bili *kršćanski* ateisti. A današnjemu ljevičaru ne samo da je ideja šume zastrašujuća nego ni u Botaničkome vrtu (uzimam šumicu najbližu resornomu ministarstvu) ne bi preživio jedan produženi vikend bez

izravne državne subvencije. U tako atomiziranome, dekonstruiranom svijetu formiraju se samo one zajednice koje služe pojedincu ostvariti osobne, autonomne, najčešće sasvim sebične interese. Samoživa interesna zajednica, kao novovjeki, i jednako tako kratkotrajni, SIZ. Kada se na to dignete iz zadnjega reda s primjedbom da ćemo na taj način jednostavno izumrijeti, gledaju vas kao da ste pali s Marsa. Zašto bi nas se trebalo ticati ono što će se dogoditi nakon naše smrti? E, pa ni Šibl, ni Hebrang, ni Cesarec nisu tako razmišljali. Tu se sjetim Chestertona i njegove rečenice kako ne postoji demokracija u kojoj ne vrijedi i glas naših predaka. Eto, kada eutanaziramo i naše pokojne pretke, od identiteta nam ostaje samo seksualni, i to samo onaj dio seksualnoga koji služi razonodi. A i kućne ljubimce ćemo za svaki slučaj kastrirati, da oni svojom razonodom ne bi kvarili našu.

U svim navedenim knjigama kritični ste prema socijalizmu koji vidite samo kao krađu ljudskoga identiteta. Kako je ta kruta, svemoćna Partija, s mržnjom prema Zapadu, reagirala na liberalni hedonizam koji su rasplamsali Beatlesi i Stonesi?

Partija je znala da je sve to zabavna glazba. Da iz zabave ne dolazi nikakva kontrarevolucija, štoviše da je zabava izraz krajnjega konformizma. To je, u cjelini gledano, bio i taj Novi val, premda je dao priliku nekim vrlo kreativnim i talentiranim mladim ljudima. Pred Zvečkom se nitko nije pitao za sudbinu Vlade Gotovca, bilo je dovoljno da se Tom Gotovac skine gol i potrči po Ilici pa da imamo krunski dokaz neviđene slobode, kako se je, uostalom, danas sjećaju protagonisti i scenaristi Crno-bijelog svijeta. A Tomov rođak Vlado bio je na robiji ne zato što je bacao bombe ili skrivao snajper na tavanu nego zato što je tvrdio kako slobode nema. To je paradoks osamdesetih: vlada takva neslućena sloboda da ćemo svakoga tko kaže da slobode nema odmah strpati u tamnicu. Podsjeća me na vic s misionarom i urođenicima: Ima li kod vas ljudoždera? Nema, jučer smo pojeli posljednjega.

Osim toga, osamdesete su unutar partijske elite ubrzano donosile svijest o tome kako je Titova franšiza pri kraju i da se treba pobrinuti za nastavak programa. Odrastanje u tuđemu bidermajeru čini se da potiče neke oblike buržoaskoga racionalizma, pa smo, osim salonske ljevice, u tim salonima dobili i današnjih naraštaj naših vodećih poduzetnika.

Prijedimo na vašu prethodnu knjigu „Povijest instituta“. Glavni junak, poslije smrti prijatelja, nastavlja posao pomnoga prikupljanja tajne građe o Institutu, jedne „krvoločne historije hrvatske akademske zajednice“ koja započínje 1911. Cijela knjiga vrvi udbašima, krticama, komunistima koji su se reformirali u nacionaliste, tajnim strijeljanjima... Hvatanje svih konaca mukotrpan je posao, a i turoban (junak saznaje da je u svemu sudjelovao i njegov otac). Roman je pisan kao sudski proces, gotovo kafkijanski, iako je prepun

imena, činjenica. Naime, Institut imenujete samo kao Institut, ali ne znamo koji. Je li on metafora za sve makinacije koje se događaju u našem društvu?

Ovaj roman nastao je kao nusproizvod meni drage, premda pomalo zabačene knjige, monografije „110 godina skijanja u Zagrebu i Hrvatskoj“. To sam, doduše, radio po narudžbi, ali s veseljem, komotno, bez stresa, u razdoblju od 2000. do 2004. godine. Već je iz naslova vidljivo kako se radi o *ćoškastoj* obljetnici, a *ćoškaste* obljetnice se obilježavaju – to valjda znamo – da bi si sâm naručitelj podigao spomenik. Glavni spomenik u ovome slučaju zapravo je bilo dovođenje Svjetskoga skijaškog kupa na Sljeme, a moj dio posla bio je, da tako kažem, rad na postolju. Međutim, pristao sam na *deal* iz nekoliko razloga, od kojih je jedan i taj da mi je to bila neočekivana prilika svoja pomalo rinfuzna proučavanja povijesti hrvatskoga olimpizma napokon okupiti na jednome mjestu. Uz to, imao sam potpuno slobodne ruke što se tiče sadržaja.

Skijanje je, dakle, vezano uz oca našega olimpizma Franju Bučara, a kao što znamo olimpijska promocija Hrvatske dogodit će se tek na Zimskim igrama olimpijade, u Annecyju 1992., gotovo pola stoljeća nakon Bučarove smrti. Unutar te elipse odigrala se mala povijest „zimnjih športova“, toliko vezana s političkom povijesti Hrvatske da to iznenađuje čak i pripremljenoga promatrača. Moram se sjetiti jedne „suverenističke anegdote“ koju sam uspio rekonstruirati iz dostupnih podataka, a koja sama pokazuje zašto se hrvatska politička povijest može gledati kao povijest propuštenih prilika. Naime, poznato je kako se krajem XIX. stoljeća Franjo Bučar dopisivao s Aleksejem Butovskim, utjecajnim ruskim predstavnikom među petnaesticom članova Međunarodnoga olimpijskog odbora, a dopisivali su se prvenstveno o mogućnosti da Hrvatska samostalno nastupi na Igrama. Tada Coubertinov pokret treba što više sudionika, naprosto se inzistira na broju zastava (što je opsesija svakoga organizatora sportskih priredbi) jer olimpijska ideja, koliko god prepoznata kao privlačna, još je uvijek podosta nedefinirana. Poticaj za takvu korespondenciju Butovskoga i Bučara leži, dakako, u političkoj situaciji koja vlada u Austrougarskoj i u činjenici da će na prvim Igrama, 1896. u Ateni, Austrija i Mađarska nastupiti svaka pod svojom zastavom. K tomu, Česi već otvoreno najavljuju namjeru nastupiti samostalno, a ne pod austrijskom zastavom, što otvara mogućnost da se za takvu emancipaciju – ako već ne u Ateni, a onda za četiri godine u Parizu – izbore i Hrvati. Jer Česi su tada uzor svekoliku slavenskome jugu; njihova težnja za osamostaljivanjem model je koji bi Hrvati htjeli primijeniti u odnosu prema Pešti. Naravno, Bučar tada ima veliko ime iza svojih leđa – Isu Kršnjavoga – za čijega ministrovanja Zagreb i Hrvatska doživljavaju nezabilježenu preobrazbu. Ali Kršnjavi iza sebe ima Khuena koji shvaća da će ritmom iz prvih četiriju godina svoga mandata Kršnjavi sasvim preobraziti ovu koloniju. Osim toga, Zagreb uskoro očekuje jednoga od svojih „najdražih gostiju“, samoga cara i kralja Franju Josipa, koji u listopadu

1895. stiže osobno se uvjeriti u ono od čega Khuen potajice strepi. Sâm Kršnjavi bilježi kako je Franjo Josip, na užas Mađara, s velikim raspoloženjem razgledavao Zagreb, noseći u džepu već pripremljen orden za svoga domaćina. Na prostoru današnjega Srednjoškolskog igrališta priređen je svečani mimohod u kojemu je pred monarhom prodefiliralo sedam i pol tisuća đaka iz Zagreba i okolice, poredanih po svome staleškom značaju, od pripadnika plemićkoga konvikta do đaka iz sirotišta. Sve to inspicira Bučar, čije su se palice, navodno, đaci dosta bojali. Režimski ljetopisac bilježi kraljevo odlično raspoloženje: *Nj. V. se tom prilikom očito vrlo dobro zabavljalo, te je i presv. predstojniku izrazilo svoje Previšnje zadovoljstvo*. Ali, za to vrijeme skupina onodobnih BBB-ovaca, predvođena mladim i usijanim Stjepanom Radićem i Vladimirom Vidrićem, već sprema demonstrativno spaljivanje mađarske zastave koje će se odigrati dva dana kasnije na Jelačić-placu, gotovo pred nosom Franje Josipa. Naravno, Khuenu taj incident dolazi kao naručen za stopiranje izvjesnoga trijumfa i sljedeće jutro, nakon paljevine, hladno priopćava Kršnjavomu kako će njegova ostavka biti jedina prava zadovoljština za ovaj skandal. Kršnjavog će naslijediti vrsta sivkastih državnih činovnika po peštanskome ukusu, što znači kako Bučar time gubi ključnu logistiku te da, u konačnici, Hrvatska ostaje bez članstva u Međunarodnome olimpijskom odboru – članstva koje će, u vrlo dramatičnim okolnostima, uspjeti izboriti tek stoljeće poslije. Da je Radić sa svojom akcijom malo pričekao ili, još pragmatičnije – da ga je policija uspjela preduhitriti – Kršnjavi bi bar još koje vrijeme proveo na svojoj funkciji, Previšnje zadovoljstvo ostalo bi nepomućeno i šanse Hrvatske da se nađe u MOO-u bile bi nemjerljivo veće. Jer brzim razvojem ideje olimpizma Olimpijske igre postale su važan suverenistički poligon, koji je *Bohemia* iskoristila već u Parizu 1900. godine.

Dakle, sa svim tim pričama ja sam ušao i u onaj najnepouzdaniji, najzamorniji, ali svakako i najzanimljiviji dio priče: u razgovore sa svjedocima vremena. Tu sam, između ostaloga, shvatio kakav je napor razgovarati sa starcima. Ne zbog njihove eventualne, premda razumljive, oronulosti, nego upravo zbog silne želje da svaka priča bude ispričana u *Ich*-formi. Ne pitajte koliko ih je tvrdilo kako bez njih ne bi bilo ni Janice ni Ivice. Zapisao sam si podosta natuknica što sve moram izbjegavati kada dođem u njihove godine, i te sam natuknice iskoristio u romanu kao neke ironijske vinjete. Mislim da su dobro sjele. Ne znam je li već vrijeme da ih se prisjetim.

Svaki veliki sustav – u slučaju moje monografije to je hrvatski olimpizam, ili sport u cjelini – nevjerojatno je podudaran s našom političkom povijesti, zajedno sa svim gadostima koje ta povijest nosi. Na marginama toga iskustva nastajao je nacrt romana u koji sam bio Slobodan ubaciti i jednu detekcijsku i jednu ljubavnu priču. To mi je bio prvi naslov oko kojega je kritika bila jednodušna – pa je s tom zajedničkom pohvalom pomalo potonuo u zaborav.

Uvijek secirate negative strane socijalizma. Je li, u odnosu na današnje vrijeme, tada bilo nešto pozitivno? Na primjer, je li pisac imao kultniji status nego danas, kada je slobodno tržište u isti koš stavilo profesionalce i diletante?

Vjerojatno jest, ali to nije pitanje socijalizma – čak ni ako uzmemo u obzir instituciju državnoga umjetnika koju je socijalizam podržavao – nego, rekao bih, toga što vizualni mediji nisu imali takvu prevlast kakvu imaju danas. Internet u svoju virtualnu domenu usisava sve medije, pa smo s webom ponovno dobili Bibliupauperum; oni koji se obraćaju pismenom općinstvu malo po malo padaju u zapećak. Ali knjiga je, čini se, još uvijek zalogaj koji digitalni usisavač ne može u potpunosti progutati. Osim toga, sve sam uvjereniji kako postotak funkcionalno pismenih (za mene su to osobe koje mogu samostalno riješiti križaljku u Modroj lasti) u općemu broju ne varira, još od Guttembergovih vremena.

Naravno da je i socijalizam imao lijepih strana, ako ih ne gledamo u cjelini, ako zanemarimo činjenicu da se neprestano pokrivaio tuđim novcem. Socijalna sigurnost za one koji se ne opiru, na primjer. A to je bila većina, jer je to gotovo uvijek većina. Siguran sam kako je Tito prezirao mase, i to jamačno stoga što je shvaćao kako su lako potkupljive. I inače je njegova sposobnost odvagnuti odnos cijene i kvalitete, u kombinaciji s potpunom amoralnosti, bila doista zapanjujuća. Ako postoji neki krunski dokaz da Tito uopće nije bio Hrvat (nego Rus, Habsburg, svemirac, čovjek-gmaz...) onda to nije ni famozni izgubljeni prst, ni njegov dijalekt, ni to da je svirao klavir, nego taj dokaz leži samo u činjenici da je posjedovao izniman politički talent.

Naravno, lijepa strana socijalizma jest i u tome da smo tada bili mnogo mlađi.

U romanu „Polusan“ opisujete Zagreb krajem osamdesetih – to je sjajna panorama političke, socijalne i urbane sredine, s mnoštvom likova i monologa. Tada partijski isljednici još naduto marširaju institucijama, dok omladina vjeruje u „cvjetanje tisuću cvjetova“. Partija na svome zalazu optužuje neke listove da su protiv JNA, a Blažević tvrdi kako je CIA u jugoslovensko novinarstvo uložila 200 milijuna dolara. Glavni junak u Vjesniku dobiva otkaz zbog bezazlene korektorske pogreške. Možete li nam dočarati atmosferu u novinskim redakcijama u to vrijeme?

Vjesnik je bilo mjesto kroz koje je, zajedno s mnogim svojim nositeljima, prošla svaka neuralgija socijalizma, osobito u toj zadnjoj, uzbudljivoj fazi krajem osamdesetih. Moram podsjetiti kako se radilo o tzv. „socijalističkom gigantu“, „složenoj organizaciji udruženog rada“ koja je zapošljavala oko 6000 radnika, tiskala oko 150 različitih naslova. Najjači na Balkanu, kako se tepalo. No nekoliko riječi o „udruženom radu“. SOUR Vjesnik bio je politička institucija prvoga reda, rame uz rame s Televizijom, i stoga je uživao odgovarajuću zaštitu. U samoj firmi, koja je spadala u kategoriju onih

u kojima „strojevi ne smiju stati“, bilo je i nekoliko vrlo kvalitetnih naslova, kao i nekoliko visokoprofitabilnih. Ovi profitabilni pokrivali su dio troškova svih drugih, osobito onih koji su, kako se to govorilo, bili društveno važni. A ta je društvena važnost najčešće bila pokriće za ideološki zadatak, jedini koji su imali. Ostatak troškova pokrivaio se iz budžeta. Kako je to izgledalo u socijalizmu, u vrijeme kada su, recimo, brodogradilišta bila naš ponos, svjedoči sljedeća anegdota: društveno važan list ima godišnji plan gubitaka. Međutim, dogodi se da – recimo – zaštekla stroj na kojemu se tiska taj list, pa tiraža zbog više sile neko vrijeme bude prepolovljena. To automatski znači i manji gubitak. Na kraju godine usporede se planirani i ostvareni gubitak, ustanovi se kako je ostvareni gubitak manji od planiranoga, pa se ta razlika podjeli radnicima kao višak. Međutim, situacija se počela *intenzivirati* kada je – što zbog općih prilika, a što zbog sve liberalnijih uredbi Markovićeve vlade – u Vjesnikovo potpalublje počelo prodirati tržište. Sjećam se tih radničkih zborova, štrajkova i toga kako su ljudi – među njima i ja – slabo razumjeli što se iza brda valja. Ali, sjećam se jednoga od tih mitinga – priču sam iskoristio u „Polusnu“ – na kojemu su članovi posloводства, sve sâm partijski kadar, uzbuđene radnike pokušali izmoriti pričama o dinamici poslovanja, restrukturiranju, poremećajima na jugoslavenskome tržištu... baš kao što sada pričaju po brodogradilištima, a onda je jedan obični grafičar, neki miran i staložen tip, više za sebe postavio pitanje: „A tko je vlasnik Vjesnika?“ Meni je tada doista puklo pred očima, slika je bila tako jednostavna da mi je trebalo podosta vremena da ju shvatim u cjelini. Nikakvo ni društveno, ni narodno – danas bih dodao, ni javno – vlasništvo ne postoji. Postoje samo privatno i partijsko. Vjesnik je, kao i sve ostalo u tome socijalizmu, uključujući i ljudske sudbine, bio partijsko vlasništvo. E, sad, da bi – u skladu s novim zakonima i povratkom „kapitala“ u pojmovnik tobože socijalističke ekonomije – partijsko postalo privatno, trebalo je izvesti nekoliko sistemskih koraka. I trebalo ih je učiniti brzo, prije nego niže partijske razine, sindikati i obično radništvo, shvate što se događa. Taj proces, koji se u Vjesniku počeo nazirati već nakon Univerzijade, najprije je išao za trijažom: razdvojiti profitabilne od neprofitabilnih OUR-a, zatim pričekati odgovarajuće zakone, potom je na redu zapasavanje profitabilnih, i, na koncu, privatizacija. Ostatak se „prepušta tržištu“ i tone zajedno s galijotima. Kada danas upitate nekoga od preživjelih socijalističkih malograđana što se zapravo dogodilo, sjetit će se kako je to bilo lijepo doba (o viškovima da ne govorimo) sve dok „Tuđman i njegovi Hercegovci nisu sve uništili“. Mnoge današnje redakcije spremne su to proglasiti povijesnom istinom.

Kako su prolazili studentski listovi – Studentski list, Sveučilištarac, Polet, Mladina...?

Mladinu nisam osobito pratio, osim Tomaža Lavriča, duhovitoga autora stripa Diareja. Ali, hrvatska omladinska štampa bila je zanimljiva, uz te

unutarpartijske obračune za koje su se, dakako, koristili i pješaci iz omladinskoga pogona, diskretno se formulirao i hedonistički princip. Kako pomiriti Lennona i Lenjina. Polet je u novinarskome smislu, osobito grafički, bio nesumnjivo najjači, no ograničavala ga je unutarnja suprotnost: ideal toga novinarstva, koji je potpisivao Savez socijalističke omladine, svakako je prije bio Hugh Hefner nego Oriana Fallaci, ali je svakodnevna praksa morala uzimati u obzir pokrovitelje iz vrha hrvatske Partije, tako da su se granice igrališta uglavnom znale. Novinarstvo je u to doba bilo prva stepenica političke karijere, no ako sve skupa niste uzimali preozbiljno, to se doista moglo čitati. Studentski list bio je ozbiljniji, „hrvatskiji“, ako se to tako može reći, ali *sponzori* ga nisu baš zarezivali, pa je uglavnom disao na aparatima.

U vašoj knjizi, kao i ostalima, glavni junak jest melankolik, neka vrsta flâneura koji u šetnjama gradom upija sve njegove vibracije i pretvara ih u duboke doživljajne atmosfere. Usamljen je, ne vidi perspektivu, ali njegova osama nije samo egzistencijalna nego i ontološka. Što znači ontološka osamljenost u vašim prozama?

Pa, to bi se u prvome redu odnosilo na junaka „Polusna“. On je osoba koju sam nastojao staviti u poziciju junaka našega doba: premda se deklarira vjernikom, štoviše, smatra kako ga to čini boljim od drugih, to je *picaro* koji zapravo više ni u što ne vjeruje. Ali, kada god čovjek ukloni Boga, onda obično pokuša staviti sebe na prazno mjesto. To, naravno, samo pojačava prazninu, i tu leži ono što bi se moglo nazvati ontološkom samoćom. A onda i svakom drugom.

U jednome romanu vaš junak zapisuje: „Pisati, kao i čitati, prije svega znači misliti“. Je li to moto i vašega pisanja?

Moglo bi se reći. To, naravno, ne znači da su greške izbjegnute – i u pismu i u mišljenju i u izboru literature – ali htio bih ostaviti dojam autora koji se trudi oko svake od tih razonoda.

Iako se u romanu „Polusan“ obrušavate na sve laži i opsjene socijalizma, urbana kultura je ipak živa. Masarykova se puni sa svih strana, mladi se okupljaju u Kavkazu, Blatu, Zvečki, da ne govorimo o glazbenome Novom valu i ostalom. Kako je, po vašim sjećanjima, tada izgledao urbani Zagreb?

Sredinom sedamdesetih se po općinskim komitetima našlo nešto školovanih ljudi i tada je popularna kultura, pod formalnim vodstvom tih komiteta, izašla na ulice, što je – u okviru priprema za proslavu Titova rođendana, onoga što smo zvali svibanjskim pobožnostima – zapravo postavljalo pozornicu za Novi val. Tu moram spomenuti još jednu autobiografsku crticu. Kao što sam rekao, moja obitelj spada u generaciju prvih doseljenika u Novi Zagreb na sâm početak šezdesetih. U konceptu jednoga

nedomišljenog jugoslavenskog eksperimenta, koji se zvao industrijalizacija, trebalo je u industrijska središta – to su, naravno, gradovi – dovući radnu snagu. Tako je Novi Zagreb, na čelu s mojim naseljem Trnsko, postao ono što je izgradnja „južne pruge“ tridesetih napravila od Trešnjevke, Trnja i Peščenice – živa, poludivlja suburbija, *melting pot* svega i svačega što se s velikim očekivanjima dovuklo na savske ledine. Taj ogromni eksperiment stvorio je preko Save grad od 150 tisuća stanovnika, ali sa samo dvjema generacijama: bio je to grad mladih roditelja i njihove djece. Manje-više, svi smo prošli traumu dislokacije, odrastali bez posebnoga nadzora, pusti čopori dječurlije po ledinama između gradilišta na kojima su nicali silosi za novu i svježiju radnu snagu... Znam da sam već podosta udaljen od djetinjstva, u dobi kada se sjećanja već pomalo pretvaraju u fantazije, ali zaista ne izmišljam kada to vrijeme pamtim – kako je rekao jedan naš pajdaš – kao „jedno beskrajno, sunčano nedjeljno prijepodne“.

Što su ta djeca, odrastajući pod vedrim nebom, provodeći sve vrijeme zajedno uz loptu i gitaru, jedina dva *gadgets* koja su bila na raspolaganju, što su, dakle, stvorila? Najprije zajednički jezik, zajednički kulturni kôd, jer jedva da su imali što naslijediti u tome smislu. Kada su te prve generacije iz predgrađa krenule „u grad“ u školu, u diskaće, i kada se to dogodilo u svim većim jugoslavenskim gradovima i predgrađima, bilo je potrebno vrlo malo da se stvori valjda jedini autentični zajednički jezik tih, u velikoj mjeri zasebnih, kultura. I kao što je taj jezik bio repa bez korijena, i stoga nerazumljiv generaciji naših roditelja, bojim se kako će podjednako biti nerazumljiv onima koji slijede. Takva je sudbina onoga šta nastaje samoniklo, izvan naravne generacijske transmisije u kojoj jezik (kulturu, tradiciju, dakle identitet) primaš od predaka i predaješ potomcima.

Ali, da se vratim na temu. Naime, na inicijativu leksikografa Mladena Klemenčića, moga školskog druga iz Trnskog, prije petnaestak godina krenuli smo u rekonstrukciju te prebrzo proživljene mladosti. Okupljanja vršnjaka isprva nisu imala posebnih nakana, no nakon razmjene sjećanja pojavila se ideja o prezentaciji osobnih memorabilija – uglavnom fotografija – a potom i želja za stvaranjem zajedničkoga arhiva i da se ta zbirka na neki način prezentira ostalima. Početna inicijativa dovela je do dviju izložbi fotografija koje su 2007. godine priređene u prostoru mjesnoga kafića *Mrav*. Prva se izložba zvala *Trnsko – rane godine*, druga *Sport – muzika – sport* i obje su bile odlično posjećene i medijski popraćene, pa su eksponati ostali kao trajna dekoracija samoga kafića, koji nam je sponzorirao troškove. Ideji, koja se već ozbiljno zakotrljala, pridružio se još jedan moment. Nakon što smo u gradskome arhivu pronašli dokument o početku izgradnje naselja – naime, odluka onodobnih vlasti, na čelu s Vecom Holjevcem, donesena je 9. ožujka 1960. – usmjerili smo se na obilježavanje obljetnice – pola stoljeća naselja – dakle, prema 2010. godini. Na tome su pravcu zaredale nove izložbe, koncerti, sportski događaji... s

idejom da se baš u Trnskom, kao najstarijem cjelovitom naselju, ustanovi model koji bi pomogao definiranju nečega što bismo nazvali „baštinom Novoga Zagreba“. U međuvremenu smo se povezali i s Muzejom grada Zagreba koji nam je dao termin za obljetničku izložbu, osigurao kustosku pomoć i reprezentativni katalog.

Ta velika i uspjela izložba pod naslovom *Pola stoljeća Trnskog – priča jedne generacije* održana je od svibnja do kolovoza 2010. godine, čime je i sâm Muzej grada započeo zapaženu seriju kvartovskih izložbi koja traje i danas. Uglavnom, mi priređivači rado smo tih nekoliko mjeseci vodili svoje goste u Opatičku, čitali pohvale u knjizi dojmova, nabavljali kataloge i slali ih dijaspori Trnskog... I tako sam ja jednoga dana u knjizi dojmova naišao na kratku poruku „Dečki, zaboravili ste Ernesta Brajdera“. Ta poruka mene se ticala vjerojatno više nego ostatka autorske ekipe jer sam ja čuo za Brajderov slučaj – i doista zaboravio na njega. Ernest je bio potomak u Drugome ratu decimirane židovske obitelji Breider/Brajder, nekoliko godina stariji od nas, zagrebački student, čiji je otac – jedan od onih, kako bi Vlado Gotovac rekao, *intransigentnih* protivnika režima – početkom šezdesetih i sâm skončao u Lepoglavi. Dakle, Ernest Brajder, zajedno s Gotovcem, Supekom, Tuđmanom, Živkom Kustićem, devetnaestogodišnjim Paragom... – 1980. godine, neposredno nakon Titove smrti, potpisuje zahtjev za momentalnu amnestiju političkih zatvorenika. Tada je parola dana bila: „I poslije Tita – Tito“, pa je većina potpisnika momentalno osjetila što znači prerano kukuriknuti. Brajderovo tijelo jednoga je jutra krajem 1980. pronađeno ispod prozora njegova stana koji se nalazio na četvrtome katu zgrade u ulici Brigade braće Radić u Trnskom. U toj zgradi stanovala je moja teta. Stan je zapečaćen, tragovi su – zajedno s tijelom – munjevito uklonjeni. Verzija ima više, od službene – samoubojstvo – do onih po kojima je Brajder ubijen, pa ostavljen pred zgradom, odnosno mrtav ili polumrtav naprosto bačen kroz prozor. Premda je Brajderova smrt, najviše zbog Paragina nastojanja, izazvala određene reakcije u američkome Kongresu i članak u L'Expressu, stvar je brzo pala u zaboravi u tome je zaboravu dočekala našu izložbu.

Eto, i to je bio dio urbanoga Zagreba sedamdesetih i osamdesetih. Možda zgodan *feature* za jednu epizodu Crno-bijelog svijeta?

Kakva je urbana slika Zagreba danas?

Ne znam, jer se držim Mraclina, a zimi kada pobjegnem u Zagreb, uglavnom sam u svome kvartovskom kafiću u kojemu s vršnjacima bistrim neiscrpne teme kao što su sport i politika. Ono što znam jest da je ugostiteljska ponuda Zagreba, dakle, turističkoga grada s već solidnom međunarodnom reputacijom, danas neusporedivo bolja u odnosu na vrijeme prije rata, osobito u odnosu na vrijeme prije Univerzijade. Ali, birtije u kojoj ćete u ponoć za istim šankom naći Vanju Sutlića, slikara Švaljeka, Jožu Severa, jednu

danas istaknutu pravobraniteljicu (tada tek *Lijepu Helenu*), pet-šest kolodvorskih milicajaca koji uz kavu i mali konjak „hvataju krivinu“, k tomu još i koju od onih veteranki iz Gajeve – a govorim o legendarnome Klubu likovnih – takve rupe danas u Zagrebu više nema. To je bio valjda zadnji Daj-dam, zadnji od takvih eksteritorijalnih prostora na kojemu ste mogli naići na ptice svih boja u nekoj vrsti privremenoga prekida vatre. Danas je, bojim se, specijalizacija uzela takvoga maha da se međusobno druže samo istomišljenici, a ta vrsta socijalizacije naprosto zatupljuje.

Spomenimo i vaš prvi hit, knjigu „Kratki izlet“ koja vam je donijela književnu slavu. Riječ je o fragmentarnoj prozi u kojoj se rat opisuje iz perspektive vojnika, a u knjizi se tragediji daju i humoristični i sarkastični začini. Prizori su izuzetno filmični. Po vašoj knjizi nastala je kazališna predstava u Eurokazu. Je li bilo ideje da se od toga sjajnog materijala napravi film o Domovinskom ratu?

Bilo je nekih ideja, ali moje proze nemaju takvu dramaturšku os, barem ju ja ne vidim (iako mi Lada Kaštelan tvrdi kako je to samo pitanje zanata). Premda se radi o zanimljivu iskustvu – govorim na osnovu Eurokaza i Brezovčeve predstave „Posljednja noć“ – nisam u sebi otkrio dramskoga pisca. Kada su me iz Eurokaza pitali bi li se htio pridružiti kreativnomu procesu, odgovorio sam da sam kreativni proces završio onoga časa kada sam tekst predao izdavaču. Ali, jasno mi je kako bi se poneke scene, određeni dijelovi bilo kojega od ovih četiriju naslova, mogli uklopiti u određeni *sujet*. Na koncu i monografija „110 godina skijanja“ iskorištena je kao podloga za jedan dokumentarni serijal HTV-a.

U romanu ironizirate jednoga nabildanog, istetoviranog boksača koji se trsi borbom za Hrvatsku, no čim je počeo rat, šmugnuo je u ugostiteljstvo. Na žalost, mnogi disidenti danas su „heroji“, mnogi imaju vodeće političke funkcije. Je li vas to, kao branitelja, pomalo vrijeđa?

Ne baš. Ta vrsta ljudi bila mi je dobro poznata i prije rata tako da to ne spada u onu kvotu razočaranja koja je došla s ratnim iskustvom. Moje su pravo razočaranje institucije jer sam vjerovao da one mogu kompenzirati ono mlitavo u čovjeku atrofiranu od socijalizma. Mislim tu i na političke stranke, i na sudsku vlast, i na akademsku zajednicu, pa i na Crkvu, koja se – bojim se – dosta pogubila nakon Kuharićeva odlaska. Ali, bio sam se svojedobno razočarao i u Hrvatsku vojsku, kao njezin pripadnik koji sanja kako će rat završiti svečanim postrojavanjem na vukovarskome korzu, pa sam zatražio demobilizaciju u rujnu 1993., uvjeren kako naši pravi neprijatelji nisu oni koji su nas napali, nego oni koji su stali između nas i njih i da će sve to skupa završiti onako kako je poslije završilo u Bosni. Naravno, nije nikakva tajna da je plan bio takav, ali mene je u malodušnost, ali i ljutnju, tjeralo to što sam mislio kako to naš državni vrh ne shvaća. No poka-

zalo se da sam i na tome planu bio u zabludi i to mogu s veseljem priznati. Tada sam Šuška zvao *picajolom*, što je doduše svojevremeno i bio, ali kada čujem da ga neki i danas tako zovu, pomislim kako su u međuvremenu njegove pizze pale u totalni zaborav, ali se zato Oluja proučava na vojnim akademijama od West Pointa do Beer-sheva. Pa onda neka tako i ostane.

Mnogo je knjiga u nas napisano o ratu. Iskreno, mislite li da u tome korpusu ima više ideologije negoli dobroga štiva?

Mislim da ideologija ne isključuje dobro štivo, ne sasvim. Radije bih za primjer uzeo film jer je to državna umjetnost *par excellence*. Hollywood je na ideologiji, na ideološkoj propagandi, stvorio neka remek-djela, uostalom, kao što ih je stvorila i Leni Riefenstahl. I „Ježeva kućica“ je ideološki motiviran tekst, a da mu to uopće ne smeta. No tamo gdje talent sam sebe škopi kako bi se dodvorio ideologiji ili – još gore – ako je služba nadomjestak za manjak talenta, onda doista možemo očekivati ratne katastrofe u umjetnosti. Toga je kod nas svakako bilo. Ali Vedran Kukavica dobro primjećuje: u Jugoslaviji ste stalan propagandni pogon imali u samome *mainstraemu* filmske industrije (a i u drugim umjetnostima). Kao nositelje agitpropa imali ste i Batu Živojinovića i Smokija Samardžića, Borisa Dvornika, ako treba i Richarda Burtona, a tek na marginama odvijao se „crni talas“, Vrdoljakova „Zvona“, „Mali vojnici“ Čengića i Mirka Kovača, Makavejev i slične stvari. A u suvremenoj hrvatskoj kinematografiji *mainstraem* je upravo crni talas, a filmovi koji bi koristili propagandni potencijal Domovinskoga rata – ovdje ga uzimam bez ikakvih drugih odrednica, tek kao događaj u kojemu je nastala država koja sve to financira – pojavljuju se tek sporadično.

Vratimo se vašemu pisanju. Vaše su knjige pune likova, zbilje, sudbina... Iako su vam rečenice stilizirane, sadržaj knjiga uvijek je dinamičan. Vi očito više volite živ tekst negoli sofisticirani. Zašto?

Po svoj prilici čovjek piše onako kako bi volio čitati. Pretpostavljam da vrijedi i obrnutim redom. Ta živost o kojoj govorite vjerojatno je nastala u onome žagoru što sam ga povukao iz klasične osmoljetke, iz Vjesnikova nebodera, iz beskrajnih noći u Klubu likovnih ili Klubu filmskih, gdje ste, kažem, mogli upoznati gomilu brbljavih tipova, od kojih su neki bili vrlo uvjerljivi. Naravno, nezaobilazna je i literatura – Marinković, Slobodan (Pravi) Novak, Bellow, Lenz... – kao što je nezaobilazno i dobro novinarstvo, a ja sam ga sedamdesetih i osamdesetih imao prilike upoznati iz prve ruke. Tomu bih svakako mogao pridodati i Josipa Horvata. Jezik je uvijek autobiografija. Na primjer, neki dan smo se, skupina dugogodišnjih pajdaša, pokušali prisjetiti kako se konstituirao naš osjećaj za smiješno, za humor. Pa smo krenuli nabrajati: Reisingerovi stripovi i karikature, Hitrecov „Kerempuh“, Brixijev (naravno i Magnus-Bunkerov) „Alan Ford“, Felix Puntarić, Monty Python, Sellersov Clouseau... Povijest popularne

kulture, šezdesete, sedamdesete, koja se poklapa s našim prvim pokušajima da budemo duhoviti, da nas se po tome prepoznaje.

Dakle, savršeno ste, rendgenski detektirali zlo socijalizma. Kako vidite Hrvatsku danas?

Hrvatska trpi posljedice toga što se nikada nije suočila sa svojom ideološkom prošlosti. To je velik i, bojim se, nerješiv problem. Ponavljam veliku Nietzscheovu misao: *Istine koje ostanu neizrečene s vremenom postaju otrovne*. Obračuna s naslijeđem dvaju totalitarnih režima koja smo preživjeli nije bilo niti će ih biti, naprosto stoga što to nema tko napraviti. Partija sasvim sigurno neće ulaziti u stvari kao što su „lustracija“ ili „revizija pretvorbe“, a druge institucionalne ili izvaninstitucionalne sile (poput „građanskog društva“, na primjer) koja bi se time pozabavila naprosto nema. Sv. Augustin je rekao da je čovjek nedovršeno biće, a kada takva nedovršena bića žive u nedovršenoj državi, onda su i perspektive prilično provizorne. Naravno, kada govorimo o suočenju s prošlosti, razlika je u tome što su nositelji onoga prvog režima doživjeli ratni poraz, nakon kojega su pobijeni ili potjerani. Ali, lustracija – u smislu osvješćavanja zla i moralnoga poučka koji bi slijedio iz toga – ne samo da u komunizmu nije moguća nego je sasvim nepotrebna jer je upravo komunizam iz baštine mlađega brata izvlačio, a izvlači i danas, glavnu sirovinu potrebnu za svoj ideološki pogon. Zbog toga je razina toksičnosti u društvu vrlo visoka, tim prije što potražnja za fašizmom daleko nadmašuje aktualnu ponudu. Iz istoga razloga kod nas nema ni lustracije komunističkoga razdoblja, dakle provjere i uklanjanjanja iz javnoga političkog života osoba koje su bile u službi toga režima, kao što je to učinjeno u nekoliko sretnijih primjera u zemljama bivšega *lagera*. To naprosto nema tko napraviti. Kada se stara Partija raspadala, govorim o situaciji u Hrvatskoj, onda su se dioničari socijalističke utopije razvrstali po onome što su doista i bili: Srbi su pobjegli u svoj nacionalni program, Hrvati u svoj, a u SKH, današnjem SDP-u, ostali su samo Jugoslaveni. Ove frakcije, naravno, politički ratuju, ali im ni na kraj pameti nije odrediti se prema zajedničkoj prošlosti. Čak i da dođe do njihova ponovnoga ujedinjenja (tema za Stephena Kinga ili barem za Mišaka), zadnje stvari koje bi takvoj supranaturalnoj sili pale na pamet bile bi „lustracija“ ili „revizija pretvorbe“. Ponavljam: sud Partije ne poznaje reviziju ili preispitivanje. Tek nam se njemačko sudstvo malo umiješalo u tu idilu kada se u jednome času pozabavilo Đurekovićem. Plus micanje table Maršala Tita s jednoga zagrebačkog trga, što bi također mogla biti samo privremena stegovna mjera.

Kakav je, po vama, današnji položaj pisca?

U strukovnome ili – uvjetno govoreći – sindikalnome smislu, naprosto ne poznajem situaciju. Imam svoj posao daleko od književnosti, što mi

osigurava miran život neovisno o literarnoj ili tiražnoj kotaciji. Ne vidim ni neka posebna očekivanja od „pisca“, osim u malome i zatvorenome broju ozbiljnijih čitatelja, a ni sâm ne osjećam neku posebnu obvezu prema kulturnoj javnosti, pa se volim *outati* kao rekreativni pisac. No kada se pojavi-te na televiziji, ljudi vas odmah doživljavaju kao čovjeka s misijom, barem blagajnice po dućanima. Pogotovo one starije, koje već pomalo muči nesa-nica, pa vas pred ponoć ugledaju u nekoj od emisija iz kulture čiji naziv najčešće ne uspiju zapamtiti.

Kako doživljavate današnju književnu kritiku?

Odgovorio bih malo iz daljega: za najveći kulturocid u našoj novijoj povijesti proglasio bih gašenje lista Vjesnik. Time je kiosk ostao bez dnevne kulturne informacije. Nije problem što to ostali tisak ne bi mogao popu-niti, nego što to ne želi. Bez obzira na niz kvalitetnih pera koja još uvijek prate kulturu. Znam, naravno, da postoje portali, ali nama u novinstvu nedostaje medij – nažalost, HRT, sa svojim komitetskim novinarstvom, to sasvim sigurno nije – u kojemu bi vijesti bile poredane po važnosti. Ništa više i ništa manje. Ja sam radio u novinama još u vrijeme kada su postojali urednici, lektori... U vrijeme kada je slagar (a zatekao sam još one koji su radili na olovu) mogao obaviti sasvim solidnu lekturu izvješća s utakmice. To je vrijeme kada u Vjesnikovu neboderu sjede osobe poput Marka Grči-ća, pokojnoga Darka Brdarića, Živane Morić, Fijačka... kojima kroz ruke prolaze i tekstovi i talenti koji ih pišu. To su bili novinarski univerziteti. Ivo Braut, Tenžera. „Potonula vremena“, kako bi rekao Grčić. I još jedna stvar, da se vratim na Vaše pitanje o ljepšoj strani socijalizma: postojali su izdavački savjeti ili tako nekako. Njihova je funkcija, naravno, bila paziti na ideološku čistoću, ali kako su novinari imali visoku razinu autocenzure, glavna djelatnost tih savjeta, u kojima se znalo zateći podosta pismenih ljudi, bila je naprosto u tome da se po novinama ne pišu elementarne beda-stoće. Zamislite današnje portale, što bi ostalo od njih da uskrсне neki od tih savjetničkih kružoka? Što se tiče argumenta da Vjesnik nije uspijeva-o tržišno opstati – i 150 milijuna kuna duga – podsjećam kako je najviše pri-mjedbi toga tipa dolazilo iz firme koja će samo dvije-tri godine poslije, na istome tom kiosku, priznati barem pet puta veći dug, a potom sve riješiti predstečajnom nagodbom. I dodatnim pripetavanjem Kurte i Murte koje će se još godinama, i dalje na naš račun, kotrljati po sudovima. Ovako vam preostaju glasila koja o svemu pišu hineći moralni osjećaj rulje (a rulja i sama nema drugoga moralnog osjećaja nego taj kojeg hini), plus malo „svjetonazorske“ farbe. Ukratko, smatram kako je Vjesnik trebao ostati kao vladin službeni bilten – onih prvih 4-5 stranica u socijalizmu smo ionako navikli preskakati – a ostalo bi u rukama dobrog urednika (u Hrvatskoj bi se još uvijek našlo takvih) pretvorilo u novine koje bi čovjek mogao bez stida ili straha raširiti u kavani. Ili pokazati djetetu. Podsjećam da je Vje-

snik u trenutku smrti imao po osam stranica kulture, a to je dovoljno za pokriti sve relevantno što se u našoj kulturi događa, i to na dnevnoj razini.

Tko danas štiti hrvatskoga pisca?

Ako ga uopće treba štititi od nečega, osim od zaborava, onda čitatelji, partije, nakladnici, kritičari... ovisi za koga pisac piše. Jedni ga mogu štititi od drugih. Ja se ne bih smio tužiti jer sam dosta dobro prolazio, nikada mi nije trebala neka zaštita, čak i ono malo što bi me koja partijska frakcija uzela na zub pretvaralo bi se u besplatnu reklamu. Ali, pred demonima (ili bar crvima) vlastitih sumnji najviše me štiti podrška koju dobijem od struke, to moram priznati, posebno kada su u pitanju sami pisci.

Osjećaju li se i danas jake političke tenzije između Društva hrvatskih književnika i Društva hrvatskih pisaca?

Ne bih se štel mešati, a i ne pratim to dovoljno da bih mogao dati čvršći odgovor. Nisam član ni jednoga (članstvo prije svega doživljam kao obvezu), imam ponešto dragih ljudi i u jednome i u drugome Društvu. I društvu. I znali su me podržati s obiju strana. Osim toga, ako se ne varam, postoje pisci koji su članova obiju udruga. Ali, nisam sa simpatijama gledao na shizmu, to moram priznati i to je velika ideološka rana na mnogim našim institucijama. U tome smislu ja sam za ekumenu, naprosto smo premali za bilo što drugo.

Je li pisac na malome tržištu i na „malome“ jeziku gorak usud? Što vas motivira pisati „ozbiljnu“ literaturu, ako nema prodaje i ako se teško dolazi do prijevoda?

Motivi su, kako se to kaže, intrinzični, pa tržište tu nije presudno. Meni je moj jezik dovoljan, štoviše, koji put mi ga je i preko glave. Neki dan smo u Mraclinu imali promociju „kajkavske Biblije“, prijevoda Ivana Ruperta Gusića, što ga je Alojz Jembrih nakon dvjesto godina izvukao iz prašine Metropolitane. Naš se jezik i njegova narječja, još od Korčulanskoga lecionara iz XIV. stoljeća, uspijevaju uhvatiti u koštac s prevođenjem Biblije, a to valjda jest neki dokaz da se i taj mali jezik u stanju nositi s univerzumom ljudskoga iskustva.

Moja draga znanica Sanja Kregar, koja manje-više iz vlastite razonode radi velik prevodilački i promotorski posao u Nizozemskoj (Tribuson, Gavran, Bauer, Prtenjača...), rekla mi je kako vjerojatno nikad neće prevesti ni jedan od mojih romana jer bi za holandskoga čitatelja uz svaki trebala tiskati podjednako debelu knjižicu fusnota. Doduše, čini mi se kako bi knjižica dobro došla i ponekomu domaćem čitatelju. Pisci iz velikih književnosti ne moraju brinuti o tome jer veliki jezici nastupaju kao dio opće kulture, oni su naprosto *Google friendly*, a mali ovise o razonodi posvećenih pojedinaca. Ali, kada bih mogao birati, volio bih imati prijevode na jezike

bivšega lagersa, kao što i sâm volim čitati Kunderu, Aleksijevičku, Mađare, Šotolu, Šalamova... upravo zato što prepoznajem iskustvo koje nam je zajedničko. Ispričavam se ako sam nekoga zaboravio.

Planirate li novu knjigu? Koja će joj biti tema?

Ne planiram, ali nisam planirao ni ove koje sam do sada napisao. Naprosto, ta vrsta motivacije je nepredvidiva, život donese svoje, možda se već sutra nešto naprosto „desi“, možda ne. Ali, moram priznati kako me povremeno kopka ideja kratke forme i drago mi je da me Sabljak uvrstio u antologiju Večernjakove priče, jer su mi novele bile izazov još od gimnazijskih dana. I s nelagodom se sjećam kako sam kao mlađan lovac znao sasvim zalutati u nečemu što je izgledalo tako pregledno i tako savladivo: bijeli list papira.

I za kraj nam otkrijte: koliko u vašim knjigama ima autobiografskoga? Ima li ga ipak mnogo više negoli fiktivnoga? Pripovjedač i autor, naravno, nisu isto, ali čitatelj voli doživjeti prvo lice i kao osobnu ispovijest, jer tada dublje upija tekst.

Uvijek kažem: nema ničega autobiografskijega od jezika kojim čovjek piše.

Razgovarala Lada ŽIGO

In memoriam † IRENA LUKŠIĆ

(Duga Resa 10. 3. 1953 – Duga Resa, 10. 3. 2019.)

Ostao sam duboko potresen saznajući za Ireninu smrt. Čuli smo se redovito preko Facebooka, razmjenjivali ideje, ulomke književnih uradaka. Osim toga, naši su razgovori tekli u raznim pravcima; od književnoga i običnoga kulinarstva preko ukazivanja na pravilnosti i nepravilnosti hrvatske kulturne i akademske zajednice, o mojemu zanimanju za njezin pozamašni opus i još uvijek nedovoljno pročitani.

Irena Lukšić bila je književnica kakvu ćemo rijetko naći u današnje vrijeme. Prije svega, možemo ukazati na njezinu svestranost. Renesansni književni čovjek. Iako je ova prvospomenuta odrednica pomalo klišeizirana, zaista se može primijeniti na njezinu stvaralačku osobu. Književnica, književna znanstvenica i književna prevoditeljica. Ta tri iznimno složena književna svijeta (jer je u njima djelovala suvereno i osviješteno) ispreplitala su se u jedan. Često je za sebe govorila kako je staromodna i da piše olovkom. U književnosti posvećena prozi, u znanosti temama dvadesetostoljetne rusistike, a u prevoditeljstvu suvremenim ruskim autorima. Oda na akademskom postmodernizmu, u prozi je svaki novi roman ili zbirka pripovijedaka dobivao složeniji slog i poetički zamršenije kodove. Znanstveni joj je rad bio obilježen uporabom tradicionalne filološke metode koja se obogaćivala suvremenim svjetskim književnoznanstvenim tijekovima. Prevoditeljstvo je bilo iznimno zastupljeno u njezinu radu, stoga se hrvatska književna javnost upoznala sa suvremenom ruskom književnosti.

Naša autorica rođena je u Dugoj Resi gdje je i živjela. Diplomirala je i doktorirala na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Područje znanstvenih interesa u doktoratu usmjerila je na rusku emigrantsku prozu. Objavila je brojne knjige proze; dnevničku i esejističku prozu, antologije i prijevode, uredila mnogobrojne *Književne smotre* te priredila dnevničke zapise Dragojle Jarnević i Zdravka Malića. Među knjigama proze ističu se *Konačišta vlakopravnog osoblja* (1981.), *Sedam priča ili jedan život* (1986.), *Tražnje žlice* (1987.), *Noći u bijelom satenu* (1995.), *Povratak slomljene strijele* (2000.), *Sjajna zvijezda Rovinja* (2001.), *Krvavi mjesec nad Pompejima* (2002.), *Tajni život laponske princeze* (2004.), *Pismo iz Sankt Petersburga* (2006.), *Nebeski biciklisti* (2008.), *Duga Resa – Ixtlan* (2008.), *Blagovati na tragu klasika* (2011.), *Gradovi, sela, dvorci* (2012.), *Očajnički sluteci Cohena* (2013.), *Idoli i barabe* (2014.), *Klasici ostavljeni mačkama* (2015.), *Berlin – Pariz* (2017.), *Sve o sestri Robin Hooda* (2018.). U dnevničkoj i esejističkoj

prozi poznati su *Dnevnici, svevnici, rječnici* (2009.). Među antologijama i izborima najznačajniji su *Nova ruska poezija, Jednostavna istina – ruska pripovijetka XX. stoljeća* i *Antologija ruske disidentske drame*, objavljeni 1998. godine. Od znanstvenih radova značajni su *Brodski! Život, djelo* (2006.) i *Ogledi iz ruske književnosti* (2007.).

Djela u velikome opusu naše autorice teško je i pobrojiti, kamoli pročitati. Ostaje vjera da će taj opus biti vrednovan i adekvatno kanoniziran u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Iako vrlo snažna i oštra pera, Irena je do zadnjega dana neumorno stvarala, bivajući odana svomu životnom pozivu. Moja prijateljska naklonjenost velikoj autorici, od koje sam mnogo toga učio o književnosti i o ljudima, daje mi obvezu bavljenja njezinom prozom o kojoj sam kritički lapidarno govorio. Hrvatska književna i kulturna javnost izgubila je jednu neumornu književnu radnicu čiji su prinosi hrvatskoj književnosti izrazito veliki i značajni, a djelo koje ostaje svjedoči da nikad ne treba odustati.

Počivala u miru, draga Irena!

Tin LEMAC

NOVI PRIJEVODI

Miguel Barnet*

Boca u moru (antologija)

Iz pjesničke zbirke *Dragi kamen i paun*

PJESMA I.
(*Poema I*)

Napuštam omnibus
i posljednje lice u njemu
Kasno je, ali treba toliko toga napraviti
Vrućina obuzima grad
Uz mene ljudi,
probuđen krik
i djeca s maramama oko vrata
koja se zabavljaju

O Havani se može puno pričati
kada se otvore vrata tržnice
i za štandovima
ugledaju prodavači
s velikim nožem za pâsom

U Havani ima baroknih crkava
Na njihovim stubama trgovci narančama
i tamni kilogrami znoja, bez sjaja

U podne njezine ulice uranjaju u zemlju
Stara melodija penje se savijenim rešetkama
Starac iz filharmonije naginje svoj istrošeni
šešir pred gospođama

Nazire se dolazak jeseni
To može biti tako tužno
Možda tako veselo

Velika naseobina sanja
i strmoglavljuje se
u tu buku
Ako još uvijek nije svanulo,
možemo spokojno promatrati
nebo
Noću, svjetla Havane su bijela
veliki zid¹ je prikladan za vođenje ljubavi
a u blizini četvrti Yemaya
neki se brod polako potapa pred mojim očima

Nemoguće je zaspati u šetnji,
previše je sve lijepo:
i ta moja nostalgija
i duhovi na mome odijelu
i žene s voćem u rukama
i njihovi široki bokovi što mirišu na mahovinu
I sve

Više nego ikada vrućina prži
Zar ne, Juvenale, da je dobro prisjetiti se
kako se jednom, uz sreću, moglo uloviti crvenoga guštera
i prisjetiti se da smo upravo u tome gradu prije nekoliko godina
bili komadić stakla što se razbijao ljeti
ili suha sjemenka
Možda pero mrtve ptice?

Svoje prave prijatelje,
one koji odijevaju moju košulju
i kućnu pomoćnicu koja, nasmiješena,
prima prodavača mirisa
volim više nego ikada

Vruće je
i prisjećam se 8. siječnja
ili možda 6.

---

¹ Malecón – najpoznatija havanska šetnica s velikim zidom koji se proteže na površini od oko sedam kilometara (nap. prev.).

kada sam vidio kako plače
onaj vojnik sa sivim brkovima

Tako tužno to može biti
Možda i tako veselo

ODSUTNI PRIJATELJ (*Amigo ausente*)

Pisao mi je Alberto:

„Radionica? Skladište je veliko, čitavo od aluminijske;
hladno je raditi u njemu
ali nekako guramo
Ovdje radi neki crnac sličan Napoleonu, perač
automobila, sjećaš li se?
On me je nagovorio da ti pišem
Ja sam mu rekao kako te cijenim, ali da si ti Castro
Čini mi se kako se loše ophode prema njemu
ali razumijem to
Ovdje se svuda govori engleski
ti znaš da mi jezici ne idu
ali, što da se radi...
Ako mi odgovoriš, obećavam ti da ću ti poslati
fotografiju svoga mlađeg sina
Dobro, Miguele...”

Više nećemo moći zajedno brati plodove u vrtu
niti ćemo se moći probuditi mnogo ranije od pijetlova
da bismo vidjeli kako blista lišće kave
Nećemo moći biti prisutni na zabavama Pancha Sócratesa
i otići govoreći:

Kako je dobar taj Sócrates
koji niti ne zamišlja
koliko nas zabavlja!

Moj je prijatelj otišao noseći smrt i
doktrinu ljubavi u crvljivoj vreći
punoj rupa kao da nosi stari komad duhana

Bratu sam rekao neka otvori prozor nevremenu
Neka zapamti da su svi prijašnji naraštaji

bili obmanuti;
neka bude tvrdoglav i jednostavan
poput učitelja u školi
Da uroni noge u rijeku sve dok prestanu krvariti
Nakon svega,
Alberto je stari i plašljivi bijednik

Slaba je pesnica koja ne može zacrtati svoj put!

Prekjučer, čujte svi,
jedan mi je starac rekao da se zemlja
naslonila na stablo
kako bi čula radnika koji tihim glasom čita
CAMILOVE² novine

GDJE SU?
(*Dónde están?*)

Vrijeme brzo prolazi
i čovjek usred radosti
uzaludno traži
i ispituje
zrak koji ne udiše

Gdje su?
Koji se prozor otvorio i dopustio im otići?
Kojemu su proljeću što je svanulo pribjegli?
Čija se povlašćena krv pojavila na njihovim jagodicama?
Nisu znali čitati niti pisati,
niti umrijeti dijeleći obespravljeni
život,
niti vezati se za stvari jer
su bili žustri poput
brzih koraka galeba
Gdje su?
Na kojemu konju odraslom u zraku jašu?
Ispod kakva se krzna brane od hladnoće, od kiša?
Na koju su se palmu smjestili?
Kojom se lokvom žutih voda igraju?
Koje plave vrhunce sanjaju?

---

² Camilo Cienfuegos (1932. – 1959.) – jedan od predvodnika kubanske Revolucije. (nap. prev.).

Koje crvene grude blata?
Vrijeme je, vrlo šutljivo, ispunilo svoju zadaću.
Nitko me neće ponovno pitati...
Gdje je Pancho, onaj s leptirom i dragim kamenom?
Gdje je Patricio s opaticom i paunom i mrtvacem
i mjesecom?
Gdje je Estrella, ona koja me molila da joj dam plišanoga magarčića,
njezine umorne noge
i bolesna obitelj?
Bila je lagana i malena,
brza u svojim objavama
Prisjećam se i pomišljam: vidio sam
bio sam
svjedok
Sada moram na trenutak razmisliti, zaustaviti se da promislim:
Jer sloboda se u našem srcu otvara poput
cvijeta

I riječ ljubav po prvi se put nalazi u svim ustima

Ova pjesma slijedi tok rijeke
Mjesto na koje idemo
svima je poznato
Nitko neće moći ležati na leđima
i igrati se sa zvijezdama...

Vrijeme prolazi brzo,
bez jecaja,
kako se nikada više ne bi ponovila
ista litanija:

„Leptir, dragi kamen, opatica, paun,
mrtvac, mjesec...”

DOMOVINA (*Patria*)

Ne mogu više čekati
kažem i ponavljam sada
kada i svakoga dana koji prođe:
sve više volim ovaj vjetar ispod lišća

Ovu kuću koju moje oči svakodnevno vide,
koju ću znati čuvati
kao i sjenu *jagüeya*³
i zemlju

Ali, to nije dovoljno. Sada će čuti moj glas
zagrijan na vatri
jer su pitali za mene

Čini mi se kako se radi
o bliskome prijatelju
Moje me srce razumije
I ja znam da pokraj mene, u selima, daleko, u polju
postoji snaga nalik vjetru,
spremna braniti život

1962.

Iz pjesničke zbirke *Sveta obitelj*

SVETA OBITELJ (*La sagrada familia*)

Obitelj me slijedi pogledom
Osjećaju samilost prema meni
i čuvaju me čak i od pljuskova

Za stolom, malo me se pribojavaju,
ali ipak
(ovo je treći put da skrivaju
boce finoga pića)
stavljaju moju fotografiju u okvir zrcala
i pobjedonosno izjavljuju:
dobri Miguel!

Ali obitelj zna
da sam – kada se radi o njihovu ugledu
i njihovim zagonetnim šutnjama – sasvim ravnodušan
– Jednoga će me dana
gotovo s užasom dozivati:
Šine!

---

³Jagüey – *figus citrifolia* (nap. prev.).

AGATA, NAJSTARIJA

(*Ágata, la mayor*)

Agata je bila najstarija od mojih tetaka;
loše našminkana,
ona koja je živjela s kondukterom
ona koja je postala sveticom prije vremena
ona koja se ispod pazuha mazala ekstraktom maka
ona koja je, užasnuta, morala pobjeći
od krunice i porođaja

Ona koja se na trenutak vraća
i zaustavlja se među nama
poput nekoga sumornog lika
kojega ne uspijevamo shvatiti
Psuje nas,
odjednom potapa,
i ponovno spašava
od te uzvišene nostalgije
od te nevine slabosti
od toga lica
od tih zbunjenih ruku

Agata je u konačnici
ona koja plaća razbijene tanjure
izazovna je
vraća nas nama samima
spašava nas
ubija nas
Agata

U KRISTU

(*En Cristo*)

*A Frei Bettu*⁴

Članovi obitelji okupljaju se oko velika stola.
Šapuću o postojanju Krista,
znam
Iza njih ulje s neustrašivim plavim očima
I ružičastim obrazima

---

⁴ Frei Betto (1944.) – brazilski svećenik, književnik, filozof i politički aktivist (nap. prev.).

Što bi rekli kada bi Gospodin bio crnac
ili Kinez možda,
s očima sašivenim finim šangajskim koncem?

POSJETITELJI (*Los Visitantes*)

Stižu, obilaze kuću
i prolaze dvorištem;
visoki zidovi pri oblacima
grakću kao čaplje u zimi.

Dolaze u hodnik
i pomalo ih zbunjuje miris vina

Kasnije ulaze u sobe,
naginju se, savijaju, odijevaju Ricardovo odijelo,
stavljaju masku,
ponovno klize prema samoj noći.
Sklopljenih ruku
opet padaju,
oponašaju glasanje pčela,
graktanje u zimi,
krik izazvan strahom, tamom, ništavilom.

Obilaze kuću
i izgledaju veselo;
čini se kako vježbaju punoću prazne sobe
i, što je najgore od svega,
izgleda da su živi.

DUGAČKO PUTOVANJE (*El largo viaje*)

Netko nagovješćuje smrt kažiprstom
Zasigurno zbunjen, netko se udvara
svojoj nesmotrenoj zjenici

Ja poduzimam sve mjere predostrožnosti,
rabim sve vrste lukavosti pred tim neplemenitim licem
Vidim kako ulazi u kuću

i odnosi sve članove obitelji, jednoga po jednoga,
usprkos opiranju,
usprkos bilo kakvom mogućem protivljenju
Sve proždire, prikuplja,
skuplja u konvoj, protjeruje, tjera u kut
To znači da ih ne vraća njihovoj savršenjnoj zemlji,
da im ne dopušta vratiti se,
da ih odvodi u šetnju,
da idu na put. Zbogom!

TISKARSKE POGREŠKE (*Fe de erratas*)

Tamo gdje se kaže veliki bijeli brod
treba reći oblak
tamo gdje se kaže sivo
treba reći daleka i zaboravljena zemlja
tamo gdje se kaže miris
treba reći draga moja majko
tamo gdje se kaže César
treba reći mrtvac već u stanju raspadanja
tamo gdje se kaže travanj
može se reći drvo ili stup ili vatra
ali tamo gdje se kaže mač
gdje se kaže jezik
gdje se kaže ona čudna ljubav
treba reći brodolom napisan
velikim slovima

REVOLUCIJA (*Revolución*)

Kada je došla Revolucija
mnoštvo je ušlo u moju kuću
Činilo se da prevrću ladice i ormar,
razbacuju košare s priborom za šivanje

Stara je tišina nestala
i baka više nije tkala svoja sjećanja;
Prestala je govoriti,
prestala je pjevati

Pun nade, vidio sam, morao sam vidjeti,
kako ulazi svjetlost u sobu
kada je majka po prvi put
otvorila prozore

BAKI PO MAJČINOJ STRANI (*A mi abuela materna*)

Pravila si se da ne znaš za moje izlaske
Pravila si se da ne znaš kako sam
čitave noći posvećivao teškoj i povlaštenoj
djelatnosti pisanja

Pravila si se da ne vidiš bijes mojih snova
i veselila se svojemu pogrebu, tvojemu pepelu
u našem malom vrtu
Pravila si se da ne vidiš taj savršeni stih
Pravila si se kako ništa ne vidiš
dok sam ja na vratima
uzvikivao himne Revolucije
Jedino što me je žalostilo u tome pobjedonosnom pjevu
bila je činjenica da si ga odbijala, da ga odbijaš slušati

EPITAF (*Epitafio*)

Vama, djede moj
Vašim psokama
Vašim jakim grčevima
Vašim glasovitim zrnima grožđa za Vaš Badnjak
Vašemu čvrstom krevetu
i japanskim vezovima

Vama dobroćudnomu,
kojega se toliko puta prisjećam
i zahvaljujem za osude i psokve,

da biste počivali u miru
sa zemljom
i s mojom bakom
posvećujem ovaj sveti zapis:

DOMOVINA ILI SMRT
AMEN

Iz pjesničke zbirke *Oriki⁵ i druge pjesme*

MADRIGAL ZA MARÍJU VLLIAR BUCETA⁶
(*Madrigal para María Villar Buceta*)

Jesam li zabunom ušao ovamo?
Je li, je li ovo kuća Marije Villar?
I uobičajena ruža, i lijepi vrt, i prozirni
dah koji imaju svi pjesnici?
Ne znam izreći ono što moja usta žele kazati
Ali ona je bila tamo i sjedila u svojoj fotelji
pokraj čvrste kristalne čaše,
uz miris koji izaziva san,
u mraku večeri i zasuna...
Jesam li zabunom ušao?
Je li, je li to kuća Marije Villar?
Malo govorimo. Ona miluje hladnoga mačka, bez očiju
i pije svoju svakodnevnu vodu
Pjesnik također može biti naga ribica,
pusto stubište,
prazan stol.
Malo govorimo. Nisam zabunom ušao.
María Villar zatvara vrata.
Dah zamagljuje zrcala. A plavi pauk plete svoju mrežu
i divotu noći.

MADRIGAL ZA NANCY MOREJÓN⁷
(*Madrigal para Nancy Morrejón*)

Bježi kroz ova vrata
Jedva dopušta da ju se vidi
Blistava kao da izlazi iz topaza
Gotovo da ne govori
Ali iz njezina glatka, tamnoga tijela

⁵Oriki – riječ iz jezika joruba s više značenja. Jedno od njih je molitva (nap. prev.).

⁶María Villar Boceta (1899. – 1977.) – istaknuta kubanska revolucionarka, pjesnikinja, novinarka i knjižničarka (nap. prev.).

⁷Nancy Morrejón (1944.) – kubanska pjesnikinja, kritičarka, esejistica i prevoditeljica (nap. prev.).

izvire pjesma stara
stotinu tisuća godina
Majka Voda nosi ju
u svojem brodu od pjene
do nevidljive šupljine u moru
Neobična, odlučna,
ona se uvijek vraća kao bumerang.

MADRIGAL ZA JOSEFINU SEIJO
(*Madrigal para Josefina Seijo*)

Hvala, neprijatelji moj
što ste bacili ovu ženu
u moje naručje
Hvala,
razgovarat ćemo poslije
jer si ona sada mnoštvom ruku
vadi srce
i na tako bijednome i zlosretnom
mjestu
pjeva sa mnom pjesmu koja vodi
prema nikad više
prema zauvijek

MADRIGAL ZA MERCEDES GARCÍJU
(*Madrigal para Mercedes García*)

Kada se sva stakla tvoje kuće snova
razbiju

Kada se sva vrata moje kuće sjena
zatvore

Čekaj me

Ja ću te bez krinke
potražiti u noći

Ti ćeš otvoriti vrata moje kuće sjena

Ja ću obnoviti stakla tvoje kuće snova

PROTURJEČJE
(*Contradicción*)

Nema više ljubavi
Zaborav je bio jači
Više ni cvijeće koje smo posadili ne diše
Gledaš me i tvoje me oči, tako daleke,
čude

Gledam te i smiješim se zbog tolikoga proturječja
Kako je moguće da ako se ne volimo
i ako je sve tako jalovo,
ovi stihovi što ih pišem
padaju na plodno tlo?

PJESMA III.
(*Canción III*)

Želim misliti da ima još nečega osim
tvoje slike
Da su tvoje oči dio neke cjeline
u kojoj se svakodnevno gledam
Da se osim tvojih ruku također pomiču
Grane drveća
Da se osim tvoga tijela
u isprekidanome ritmu i plima diže
a zatim se spušta
Da vrabac kljuca stijene
Da oblaci prolaze
ali da ne postoji krajolik
Sve je uzalud
Postoje samo oči i ruke
I tijelo koje se odražava u zrcalu
Stablo, plava kuća, planina
suvišni su
Ne vidim ih

PJESMA VI.
(*Canción VI*)

Ima mnogo toga,
točno je.

Ali ništa nije isto kao misliti na polovicu boli,
na polovicu sačuvane
mržnje,
na ruke koje ne možemo dodirivati,
na oči bez zadovoljstva, naše

Ništa nije isto kao misliti
na neprestanu ljubav
koja nije bila ona
nego je bila ova
ali će biti iduća, istinska, drugačija

Iz pjesničke zbirke *Noćno pismo*

NOĆNO PISMO (*Carta de noche*)

Evo, drugovi,
uz najveći spokoj na svijetu,
bez ikakva uzbuđenja, bez žudnje za besmrtnosti,
jednostavno gutajući tu hladnoću Jadrana
zbog koje izgovaram tako izlomljene riječi,
krećem prema vama koji ste isti kao i ja,
kako bih vam rekao
da ponekad mislim kako hodam ulicama svoga grada,
da ulazim u svoju kuću i da me netko čeka;
ali, ipak zviždim i hodam sâm među starim kanalima
i crvotočnim mostovima grada koji nalikuje Havani,
ulicama nimalo nalik onima u četvrti Vedado,
kojima hodaju ljudi koji imaju vrlo malo sličnosti sa mnom.
Ali tako je, i nije važno što je hladno,
i nije važno što sam daleko
i u dubokoj tišini koja me okružuje;
zaustavljam se i znam da nas ne sjedinjuju slične palme
već blistava munja,
silna snaga,
i Revolucija veća
od nas samih

ZRCALO

(*El espejo*)

Dijete koje više nisam,
koje više nikada neću biti,
promatra se u zrcalu
Na trenutak ponovno imam
onaj sjaj što plovi u pogledu
Izgubljeni valovi, naleti vjetra što vraćaju se poput žeravice,
oči s nekom drugom nadom, iz nekoga drugog vremena
koje se rastapa i pada u prozračnim kapima
u umivaonik
Ushićeno dijete koje više nisam
želi popraviti sliku, zauvijek ukrasti zrcalo
Ali, slika kruži, skriva se iza vrlo živahna djeteta;
zbunjuje ju neprijateljski sjaj,
zapliće se u rukopis
i na kraju isparava
Poezijo, ti koja znaš istinsku tajnu stvari,
lice puno žudnje, proročice života,
reci mi, koga okriviti za ovu čudnu viziju?
Zrcalo, suučesnika u priči
ili sebe?

PRED GROBOM NEPOZNATA PJESNIKA

(*Ante la tumba del poeta desconocido*)

*Za Luisa Rogelija Noguerasa*⁸

Pastiru, nakloni se pred ovim grobom
i baci svoje sjemenke
Čovječe s barikada, pred ovim kostima
već zelenim od noćne mahovine,
izgovori svoj najbolji govor
A ti, ženo, prisjeti se da ovdje leži muškarac
koji je opjevavao tvoju ljepotu
dok je bio sâm u mračnoj sobi nekoga
pansiona
Ljupki dječake, stavi ovdje svoj maleni cvijet
I ovo je grob vojnika

---

⁸ Luis Rogelio Nogueras (1944. – 1985.) – kubanski književnik (nap. prev.).

Iz pjesničke zbirke *Zemljovid vremena*

PROTURJEČJE
(*Contradicción*)

Moja jedina opsesija je prošlost
Kada izroni poput duha
iz iskrivljenih krila
moj se život hrani
ostatcima sjećanja
Premda vjetar prolazi
i polako briše svijet
nalik tisućljetnomu
obrađenom kamenu
on je tu i dalje
Volim te dane
u kojima vatra vječnoga Prometeja
ozračuje moje kosti i
ponovno me stvara

GENEZA I
(*Génesis I*)

Da bi nastala plodna zemlja
bila je dovoljna rijeka
Da bi nastala rijeka
bila je dovoljna morska struja
Da bi nastalo more
bila je dovoljna kiša
Da bi nastala kiša
dovoljan je bio Bog
Da bi postojao Bog
trebalo je računati na čitavo čovječanstvo

GENEZA II
(*Génesis II*)

Kada vidiš da nebo gori,
to je Božja vatra
Kada vidiš nemirno more,
Znači da ga Bog pokreće

Kada te nosi vjetar,
Bog te prikriva svojim krilima
Kada te obuzme bol,
to je bliski dodir Boga
Kada te konačno zemlja proguta
to je utažena Božja glad
A kada se pretvoriš u razlistano drvo,
u sivoga crvića, to je Božje čudo,
njegova milosrdna svjetlost koja te osvjetljava

GENEZA III (*Génesis III*)

Stvorio je nebo i zemlju,
zrak, vodu, vatru
Već je znano kako su biljke, životinje
i sva živa bića, uključujući, dakako
i čovjeka, vrhunski plod njegove mašte
Ali bio je nijem pa je čovjek stvorio
riječ zahvaljujući kojoj
znamo za njega, za ono što je učinio
i što će i dalje nastaviti činiti stoljećima, stoljećima
Amen

Iz pjesničke zbirke *Kubanska svita*

HABANERA I (*Habanera I*)

Između drevnih rešetaka
ravnodušne djevojke
dijele papirnato cvijeće
Kiša ih prisiljava hodati
žustrim koracima
Poslijepodne je boje oraha
i, slučajno, iza zida u pozadini,
u sjeni se nazire zaljubljeni par
Brus za škare panično svira
na svojim sviralama
U Središnjemu parku vrapčja graja
Ljudi si kompliciraju život svakodnevnim stvarima

Pazeći na koru banane
koju zamalo gazim,
besciljno hodam gradom,
veseo što nikuda ne idem

POŠILJKA
(*Envío*)

*Juani Borrero*⁹

Da bih te upoznao, prošao bih mostove
i blatne ulice u crvenu automobilu
Donio bih ti buket karanfila;
čak i snježnu pahuljicu na dlanovima
Puhali bismo u oblake
da napravimo malo sjene
i gledali kako pada snažan pljusak na tvoju crnu kosu
i na moju jaknu
Zbunjen, čitao bih ti kratku pjesmu
Tko zna bismo li se
bezglasno voljeli iza paravana?
Ili bi možda naše prijateljstvo bilo čisto
kao kap vode
Juana, tebi koja nisi dočekala vrijeme za ljubav
a toliko si voljela, darujem ovaj cvijet koji si ostavila
u čaši; još je živ,
stavi ga u kosu i čut ćeš kao nikada prije glazbu
vatre koja šapuće u njegovim laticama.

KUBANSKA SVITA
(*Suite cubana*)

Šuštanje lišća
ispunjava mi život
Sitno cvijeće u vrtu moje zgrade Odbora za obranu¹⁰
blješti u svojim bojama

Napuhan od viška joda i zadovoljstva

⁹ Juana Borrero (1877. – 1896.) – kubanska slikarica i pjesnikinja (nap. prev.).

¹⁰ Comité de Defensa de la Revolución – odbori osnovani 1960. godine u Havani. Jedna su od najmoćnijih vladinih organizacija (nap. prev.).

crnac sa zlatnim zubom hladi se lepezom
u stilu onih iz pedesetih godina
Moja susjeda Flor
plače uz argentinske filmove
i piše na pisaćemu stroju luckaste pjesme
U zavjeri kreštavih nota
jedan par pjeva bolero Orlanda de la Rose
Bez traperica i frizure u stilu Streisandove
šepire se gradske žene poprskane solju
Tuga i očaj
izgubljenih pogleda i jako crvenih usana
Kada bih mogao, plesao bih *danzón*¹¹
s Marianom Gamborino
jer i ja sam iz tropskih krajeva
i umirem od želje pjevati ispred vrata svih zaljubljenih

Sada, kada su slogovi iz moga srca
osvanuli u mojoj kući
odašiljem glas na sve četiri strane svijeta
S *marimbulom*¹² i bubnjem
objavljujem da sam ludo zaljubljen u svoju zemlju

OLAKŠANJE (*Descarga*)

Odlučili smo podijeliti svijet
na dva dijela
Na jednome su bili oni zli, na drugome oni dobri
Tvoje je uho mirisalo na lovor,
moja nutrina na sreću
Ali sada više ne govoriš u mojoj blizini,
ne označavaš dane i ne utvrđuješ sate
dok prijanjaš uz mene
Tvoja su usta bila moj kompas
Morao sam doći na vrijeme, utopiti se u tvojim ustima,
mojem izvoru svjetlosti
Svijet smo podijelili na dva dijela
i bili smo, dakle, među onima dobrima,
među onima koji se vole, govorila si.

---

¹¹ Danzón – kubanski ples koji se često pleše u Meksiku i osobito u Portoriku (nap. prev.).

¹² Marimbula – kubanski glazbeni instrument (nap. prev.).

Tvoje je malo uho uranjalo u moje oči,
tvoja su me usta vodila do toga izvora svjetlosti
I ljubio sam tvoju izrazito
žutu kosu,
prelazio iz noći u noć i tražio sve više;
želio sam više, a ti si mi davala
miris svoga uha;
tvoja su usta bila moj kompas,
ono što sam osjećao u životu.
Moje su ruke milovale tvoju kosu
a ja sam želio tvoje srce; želio sam ga grickati,
pjevati u njemu
Što raditi sada
kada više ne govoriš u mojoj blizini,
kada više nemam svoje blaženstvo?
Što raditi s potpuno stvarnom noći?

BIJEG (*Fuga*)

Nikada nisam imao dovoljno vremena
gledati te
Zapravo, nikada se nismo gledali čvrsto u oči
Sve je u našim životima bilo brzo, kratkotrajno
Dani su se susretali
ne ostavljajući trag ni zaborav
Lišće naše ljubavi
palo je poput ptica koje slete
na drvo i zatim odu
Nestali su naši zagrljaji

VJETAR (*El viento*)

Vjetar će na kraju sve razoriti
Tvoje jantarne oči čiji pogled bježi
počet će gubiti svoju jedinstvenost
i postati iste kao i sve druge oči
Progutat će te
Tvoje će se ruke ponovno znojiti u mrtvačkoj zabavi
Na tvojim grudima od mojih više neće ostati

ni traga
Naš saveznik, zaborav,
pokušat će predati vjerodajnice
Opet će se dogoditi ono uobičajeno,
vječno i neumoljivo
Ponovno ćeš pobjeći i
ja ću te tražiti
Koliko ćemo krivotvorina prikupiti?
Bilo bi prikladno da skočiš u jezero sa svirepim životinjama
Bilo bi dobro da se sakriješ u svoju kulu od smokava
Nećeš imati ništa; imat ćeš sve
za to jednostavno, neprocjenjivo vrijeme
Došao sam, reći ćeš mi, u tvoju gorčinu
U tvoje oči bez sjaja
U tvoja tanka, nijema usta
Buduci da te volim, ljubavi,
Tada ću izgovoriti svoj jedini govor

Iz pjesničke zbirke *Odjeća duha*

PRIGOVOR (*Reclamo*)

Daj mi svoje ruke jer njima želim izgraditi
katedralu
Daj mi svoj glas jer i ja želim pjevati
Daj mi svoje grudi kako bih mogao udisati zrak koji ti udišeš
Daj mi svoje oči jer njima želim gledati svijet
Daj mi svoju svjetlost kako bih osvijetlio put koji mi preostaje
prijeći
Daj mi svoju sjenu da se sakrijem u nju

I bila si moje ruke, moj glas, moje grudi, moje oči,
moja svjetlost i moja sjena
Također, želio sam ti dati svoju sudbinu
ali ona je bila moja,
bila je to moja sudbina
i nisam ti ju mogao dati

***

Tvoje se lice izgubilo u zrcalu
i ja sam ga pokušavao pronaći
Na trenutak mi se učinilo da sam ga našao,

da sam ga imao u svojim rukama;
ali pronašao sam samo iluziju
Ona je više od lica
reći će mudraci tarota
Tražio sam tvoje lice
Tvoje je lice bilo ono što sam želio
imati u rukama
Tvoje lice i tvoju varljivu mladost
Tvoje lice i tvoje velike plave oči
Tvoje lice i njegovu obmanjujuću nevinost
Tvoje lice i njegove podrugljive grimase
Tvoje lice hladno kao vapno
Želio sam izbrisati tvoje lice iz zrcala,
imati ga u rukama
i ogledati se pozorno u njemu,
drhtav, užasnut,
kao u trenutku kada se ugleda duha

FLOWER POWER

Za Paula McCartneya i Johna Lennona

Počeo sam jesti cvijeće.
Jeo sam cvijeće na Piccadilly Circusu
– umrijet ću – pomislio sam,
pupoljke, kolekcije dalija za sva godišnja doba,
što reći!
Odjenuo sam se poput nizozemskoga glazbenika iz kuće Globus,
bio sam flautist iz Hamelna,
prisustvovao sam uskrснуću.
Rano ili kasno, ali stigao sam.
U kosu i na zglobove stavili su mi cvijeće;
jedan cvijet bio mi je u čmaru, drugi na prepuciju.
Bio sam pokriven od istoka do zapada tratinčicama iz Japana
i pocrnjelim suncokretima;
jedan sam cvijet imao na čelu.
Prerušio sam se u pirata, u gladijatora u rimskoj areni;
volio sam vlast cvijeća petnaest minuta svoga života i
osjećao neizmjernu ljubav prema pticama u daljini.
U mojim su se očima izmiješali
tamjan i sumrak;
kinetička ih je umjetnost proglasila krivima.
Lagano sam ušao u zimu,

u gibanje mora, u pučinu koju pokreće
morska struja.
Napravio sam lomaču na Piccadillyju
i šutljiv, ustao
s mačem Henrika Osmoga u ruci.
Volio sam londonske cigle, koncentrične krugove,
red i nered.
Bio sam atomska gljiva, dinja
s dvama turskim odličjima u očima.
Ušao sam polako i hirovito u oštru zimu,
za mene nepoznatu.
Glasno sam pjevao ispred keltskih ruševina u Salsiburyju
i pio *Guinness* čak i kroz lakte.
Petnaest minuta svoga života bio sam tropski anđeo,
odvodni kanal u Oxfordu, kobra, lav koji riče.
Petnaest, možda dvadeset minuta svoga života,
volio sam snažnu i silovitu
moć cvijeća:
I reći ću ti: ljubavi, tu bismo
ti i ja,
kao dva crna kunića,
mogli vječno živjeti.

Iz pjesničke zbirke *Spašen iz vatrenog kruga*

VIŠE SE NE PIŠU PISMA
(*Ya no se escriben las cartas*)

Danas nije stiglo ni jedno pismo
jer pisma se više ne pišu.
Treba poletjeti
ili se penjati po drveću,
ili pak rezati nebo velikim škarama.

Nešto treba napraviti
jer više se ne pišu pisma.

Mi smo nijema, zatvorena vrata
iza kojih se nalaze proročanstva.
Ali, kako doprijeti do njih,
kako ih dešifrirati,
kako znati idu li nam u prilog
ako se čak niti ne možemo pogledati u zrcalo?

Danas nije stiglo ni jedno pismo.
Nešto treba napraviti
jer vrijeme leti poput čudnoga stroja
koji se udaljava od zemlje
premda još nismo stigli srediti svoje srce.

GOVORITI O RATU (*Hablar de guerra*)

Ne radimo ništa drugo nego
govorimo o ratu;
i moji predci i predci
mojih predaka
nisu radili ništa drugo
nego govorili o ratu.
Rat je poput kruha
svagdašnjega:
nemoguće je ne donijeti ga na stol.

Odijevamo se kako bismo govorili o ratu
i razodijevamo se za nj.

Kada ćemo prestati govoriti o ratu?

Hoće li doći dan kada naš kruh
neće imati okus baruta,
kada će metci prestati fijukati
po prozorima,
kada ćemo sjesti za stol
kako bismo razgovarali o astrologiji ili o nogometu?

Odnosno, kada dođe taj dan
hoćemo li imati glas da pjevamo o pobjedi?

DOK PADAJU BOMBE U BAGDADU (*Mientras caen las bombas en Bagdad*)

Dok padaju bombe u Bagdadu
šećem se s tobom po šetnici uz obalu,
brojim valove
i ptice koje lete iznad mora.
Istina je da se o bombama u Bagdadu

govori samo u vijestima.
Tako da i dalje brojim valove
i ptice koje lete iznad mora
dok one padaju na kuće
i bolnice, na žene i na djecu.
Ali, volim tvoje oči i tvoju kožu
i želim biti pored tebe.
Jasno da zbog bomba u Bagdadu
imam čvor u grlu
ali što raditi kada ne mogu spriječiti
da padaju na Bagdad?
I dalje ću brojiti valove
i ptice što lete iznad mora
jer na sve četiri strane svijeta,
na zidu uz šetnicu
ili u kineskoj šumi,
svakoga dana započinje život
kao i bilo gdje na svijetu.

DANAS ŽELIM BITI TUŽAN (*Hoy quiero estar triste*)

Na sreću, nahranio sam
svoje ptice
i zalio biljke.

Jutarnji je nagon
ubio kanarinca u krletki
i nitko ga nije došao pokopati.

Jadno tjelešce, tako krhko!

Tko će moći vratiti
njegove oči plavkaste kao svjetlucanje fosfora,
njegovo žuto perje?

Sumoran i bez maske za spavanje,
sklanjam se pod nebeski svod
i neka mi oprostite proročice
i horoskop,
ali danas želim biti tužan.

Iz pjesničke zbirke *Završne minute*

SIN RADNIKA

(*Hijo de obrero*)

Sin radnika
povremeno je radio kao pomoćnik u kuhinji
u otmjenim hotelima.
Za posao je rabio običnu odjeću.
Obilježavale su ga snažne i mlade ruke,
a oči mu nisu gledale ni u jednome smjeru.
Kada bi pala subotnja noć,
postajao je čudesno puten.
Putenost mu se ispreplitala s osjećajem bijede.
Bio je opsjednut svime onim što je tijekom tjedna vidio
u trgovinama u kojima se kupovalo
u konvertibilnoj valuti¹³: teksaškim trapericama,
okruglim naočalama, svilenom košuljom
koja nikada nije bila izložena u izlogu.
Da bi nabavio tu robu, prodavao je tijelo prvomu kupcu.
Dakako, ne vodeći računa o njegovu spolu.
Važna je bila roba, ta sanjana himera,
traperice.
Poput Kavafisa, pitam se je li u antičko doba
Aleksandrijom vladao ljepši mladić¹⁴,
savršeniji od njega.
Nije ostao ni jedan njegov kip, ni ulje na platnu, čak
ni obična fotografija;
prepušten zaboravu, tužno je završio
jer ga je progutala bolest
koja je bila kuga stoljeća.
Prisjećam ga se u jednoj ulici u Havani
gledajući na satu ubojici
koliko je sati.

---

¹³ Kuba ima dvije službene valute – kubanski i konvertibilni pesos (nap. prev.).

¹⁴ Misli se na Aleksandra Makedonskoga (nap. prev.).

ŠEZDESETE

(*Los sesenta*)

Lijepe poput laži
bile su godine
zbog kojih je kamenje progovorilo.
Te su nam godine dale krila
a ona sjećanja

Kako da onda ne osjećam nostalgiju
kada se sada nitko ne razodijeva
na kiši
kada nitko ne želi razviti zastavu
kada se nitko ne vješa na spiralno stubište
kada nitko ne vadi svoje srce i ne baca ga
na stijenje
kada se nitko ne zabuni u smjeru kretanja
jer je kompas povezan sa SUSTAVOM

Lijepe poput laži
bile su te godine
koje se sada
poput tinte
razlijevaju u mome brodskom dnevniku
***

Pogrbljen, približava se stubištu
Moje srce snažnije kuca
kada vidim kako silazi stubu po stubu
Iza uličnih vrata
stavlja mrvice kruha
za vrapce koji ključaju
jagodice njegovih prstiju
U kući poznaje svaki kut
Hoda među namještajem koji mu je rukohvat
Svakoga je dana sve manji
sve krhkiji, sve bliži zemlji
Lagano predvečernje sunce
širi se na njegove kapke
Još uvijek od krvi i mesa,
moj mi se otac vratio u sjećanje

SEDAMDESETE

(*Los setenta*)

Bio sam mrtav kao riba bez očiju,
kao grimasa.
Živio sam u paklu sa svojim krvnikom,
svojim potiljkom, svojim epitaфом.
Pogubili su me: prisustvovao sam svomu pogrebu
među vlakovima koji su željeli letjeti,
među mačcima boje pijeska.
I evo me ovdje: brojim *vinke*¹⁵ u mome lijepom dvorištu,
vadim mač iz korica, penjem se nakon pada
otpuhujući prašinu s trijema i
pjevušim *Francusku ružu*¹⁶.

Iz pjesničke zbirke *Pješčani sat*

TIJELO

(*Cuerpo*)

Ništa ne nadmašuje neranjivost nekoga tijela
Tijelo je žedni zid
Tijelo je u stanju narušiti tišinu i
prijeći preko sjena
Samo se tijelo može objasniti teže od vječnosti
Čiji prostor zauzima san ako ne prostor tijela?

Kamo idu zrcala, ali i tijelo?
Komu predajemo našu sirotinju
ako ne tijelu koje nas, nedostižno ili željno, grli?
Komu se, neutaživi, predajemo ako ne tijelu
Tijelo je jedina mogućnost
da dodirnemo dušu,
jedinu izvjesnost našega spašavanja

***

Nekoliko sam ti puta dao krv;
svoju crvenu, crnu, crveno-crnu krv,
svoju mlaku, gustu i ljepljivu krv
koju si pila neutaživo i pohlepno

¹⁵ Vinka – *Vinca rosea*, *Catharanthus roseus* (nap. prev.).

¹⁶ *Rosa de Francia* – popularna pjesma Rodriga Pratsa (1909. – 1980.) (nap. prev.).

Više sam puta omogućio da se moja krv
pomiješa s tvojom
kako bih obavio obred
međusobna vampirizma
kojim smo hranili svoju sreću

PJEŠČANI SAT
(*Reloj de arena*)

Imam pješčani sat
kojim mjerim proteklo i
ono buduće, u konačnici, vrijeme
U posljednje vrijeme ne radim ništa drugo
nego mjerim vrijeme
Premda znam kako neki dan može biti nevažan
i da jedan sat, jedna minuta, jedna sekunda,
mogu značiti čak više od vječnosti,
ustrajavam na mjerenju vremena
Osim toga, nemam ništa značajnije
od svoga pješčanog sata
Nikada mi to nije bilo znano kao što mi je danas
kada je sve stvarnije i prolaznije,
kada je želja gost iz daljine,
kada se lice noći
pojavljuje svakodnevno poput duha,
kada stvari postaju nejasne,
kada mi magličasti veo prekriva oči,
kada mi obiteljski mrtvaci
šapuću na uho
a mjesec treperi
poput zvijezde koja samo što nije pala
Nikada kao danas nisam znao zaštititi
sate, minute, sekunde
koji bježe poput neposlušnih riba na moje noge
Nikada nisam volio vrijeme kao danas
Stavio sam uši i usne, krila i noge
kako bih i dalje postojao, kako bih udisao zrak
koji raste prema nebeskomu svodu
i stvara još malo vremena,
tek znak sanjane himere
U posljednje vrijeme ne razgovaram ni s kim
osim sa svojim pješčanim satom

Ne postoji ništa značajnije
čime bih uistinu ispunio dane
pune neizvjesnosti i sumnje,
svoje muke zbog sreće
Više ništa ne okuplja mudru uznemirenost
ništa više ne čini mrak tako strašnim,
sjećanje tako tantalskim
te najmanji i najslabiji list s drveta
najvećim
Ništa nije stvarnije od moga pješčanog sata

Druge pjesme

***

Rekli su mi, netko mi je rekao
da bacim bocu u more
Učinio sam to

Otišla je s porukom bez naznačena primatelja
kao gotovo sve boce
koje bacaju u more

Samo što se ovoga puta nije radilo o ljubavnoj poruci
niti o onoj u kojoj se nekoga odbija;
čak niti ne znam je li to uistinu bila poruka

Morski je vjetar udaljio bocu od moga pogleda

A ja sam se udaljio od mora
i bijeloga sjaja noći

Hodao sam bez cilja
ispod zvijezda
koje nisam uspio odrediti

Vidio sam kako sam sâm sa svojom sjenom
koja je imala oblik noćne more
i postidio se samoga sebe

Stari pjesniče, ako nemaš ništa za reći,
zbog čega
bacaš bocu u more?

SVE JE NA SVOME MJESTU

(Todo está en su sitio)

Sve je na svome mjestu,
isto kao u filmovima
Kažu da nema sapuna
a ja nastavljam pisati pjesme
jer je jako složeno
prestati pisati pjesme
Radije bih da poskupi riža
nego da mi ponestane volje
za pisanjem pjesama
Živim li izvan stvarnosti,
jesam li slijep, ne želim li vidjeti?
Znam da nema kišobrana
za ove silovite pljuskove,
da se nismo rodili kako bismo bili bolesni
pa da nas liječe u javnim bolnicama,
da primljena količina¹⁷ namirnica nije dovoljna
ali kada provirim kroz prozor
i vidim kako prolaze ljudi
koji kasne na posao jer nema dovoljno prijevoznih sredstava
i zbog toga tiho psuju,
zamjećujem kako nisam sâm na svijetu
i da pišem pjesme
bez pridjeva
ali s mnogo žara
kao da ne postoji ništa važnije
od pisanja pjesama

***

Ova je pjesma za one koji vjeruju
u riječ
ali također za one koji ne vjeruju
u nju.
Za one koji žive u nebu,
za one koji su na vrijeme primili
Božji dar.

Ali također za stanovnike pakla,
za kažnjene
Božjom rukom.

---

¹⁷ Svaki građanin na Kubi mjesečno prima određeno količinu namirnica (nap. prev.).

Ova pjesma ne oduzima kruh,
stolnjak sa stola
ni vino koje poboljšava okus hrane.

Oh, Bože, što ćemo učiniti
ako ne budemo imali pjesmu
koja će služiti svima?

Za koji ćemo stol sjesti,
mi, zaboravljeni?
Gdje ćemo utažiti svoju glad,
nad kojim ćemo utvarama
podići naše snove?

Odabrala i sa španjolskoga prevela Željka Lovrenčić.

---

* MIGUEL BARNET (Havana, 1940.) kubanski je pripovjedač, pjesnik i antropolog. Među ostalim djelima, objavio je romane-svjedočanstva *Ispovijest jednoga roba*, *Rachelina pjesma* i *Galježanin*, zbirke pjesama *Drago kamenje i paun*, *Mačjim koracima*, *Nedovršeno putovanje* i *Spašen od vatrenog obruča*. Također je objavio zbirku putopisa *Kubanski rukopisi*, knjigu eseja *Živi izvor*, monografiju *Afro-kubanski obredi* i zbirku kubanskih basni *Akeké i jutía*.

Dobitnik je Nacionalne nagrade (1994.), Međunarodne književne nagrade Trst – poezija (2005.), Nagrade Juan Rulfo za pripovijest (2006.), Međunarodne nagrade Camaiore (2006.), Nagrade José Donoso za životno djelo (Sveučilište u Talki, 2008.), Nagrade za poeziju Akademije Eminescu (Rumunjska, 2011.), Nagrade Cavaliere Republike Italije (2011.) te počasnih doktorata (*Honoris Causa*) Sveučilišta Craiova (Rumunjska), La Sapienza de Roma (Italija, 2013.) i Istočnoga sveučilišta na Jukatanu (Meksiko, 2015.).

Pitka i zanimljiva knjiga o hrvatskim povjesničarima književnosti i pjesnicima

Ernest Fišer: *Korifeji i nastavljači*, Tonimir, Varaždinske toplice, 2018.

U knjizi *Korifeji i nastavljači* Ernest Fišer izabrao je trideset tekstova iz svoje višedesetljetne književnoznanstvene i književnokritičarske prakse. Kako sam ističe u svojevrsnome predgovoru nazvanom *Riječ unaprijed*, „tekstovi u ovoj knjizi nastajali su u dugom vremenskom luku od pola stoljeća – zapravo već od 1965. godine“. Tekstove koji su nastali u tako različitim vremenima i povodima te koji su bili raznovrsni po žanrovsko-stilskome karakteru trebalo je uklopiti u namjeravanu koncepciju knjige, a s druge strane, trebalo ih je kontekstualizirati u današnje vrijeme. To je bilo osobito teško s, primjerice, književnim kritikama pisanim prije pola stoljeća. No zanimljivo je kako je Fišer od tako raznorodnoga materijala uspio napraviti knjigu jasne koncepcije i tekstova koji se međusobno vežu svojim sadržajem i karakterom književnoga izričaja. U tim je tekstovima, naime, uspio pronaći neka zajednička obilježja koja su onda dala i znatniju čvrstoću cijeloj knjizi.

Ta su obilježja u prvome redu predmetno-tematska – mnogi Fišerovi tekstovi govore o hrvatskim povjesničarima književnosti, kao i o pjesnicima. Osobita se, pak, pozornost obraća na književnike koji su rođenjem, zavičajem ili dugogodišnjim boravkom bili vezani za grad Varaždin, koji je Fišeru u književnome i životnome smislu osobito prirastao srcu. On se, također, fokusira i na pjesnike koji su, između ostalog, pisali na kajkavskome dijalektu i time pridonijeli revitalizaciji i afirmaciji hrvatske kajkavske književnosti, čiji je i sâm Fišer

već desetljećima jedan od najvažnijih protagonista. Valja primijetiti da su u nas doista rijetke knjige koje se, tako opsežno kao *Korifeji i nastavljači*, bave poviješću naše povijesti književnosti, odnosno ključnih književnih povjesničara. A od njih je – gle čuda! – većina, kako to uvjerljivo pokazuje Fišer, bila usko vezana za Varaždin (Ivan Kukuljević Sakcinski, Vatroslav Jagić, Ivan Milčetić, Branko Drechsler Vodnik, Antun Barac, Miroslav Sichel, Joža Skok).

Fišer u tekstovima posvećenima cijeloj plejadi književnih povjesničara kombinira nekoliko pristupa: pozitivističko-biografski, književnopovijesni i književnoteoretski. S jedne strane, upućen je u zanimljive životopisne podatke koji vrlo plastično ocrtavaju egzistencijalni, društveni i književni kontekst u kojemu je djelovao određeni književni povjesničar, osobito u vezi s Varaždinom i njegovim kulturnim miljeom. S druge strane, nastoji opisati književni razvoj tematiziranoga književnog povjesničara, odnosno temeljne odlike njegove književnopovijesne metodologije. Pri tome upozorava na međusobnu povezanost pojedinih književnih povjesničara, bilo profesorsko-učeničkim odnosom, bilo varaždinskom zavičajnošću, bilo metodološkim nasljedovanjem. Kako su, pak, ti tekstovi nastajali sličnim povodom – unutar višegodišnjega znanstvenog projekta i stručnih skupova o hrvatskim književnim povjesničarima, oni su metodološki vrlo bliski. Stoga bi se čak moglo razmisliti o daljnjemu usustavljenom radu u ocrtu dosada netematiziranih književnih povjesničara i nekoj budućoj monografiji o njima.

U predmetno-tematskome, ali i metodološkome smislu, u Fišerovoj knjizi *Korifeji i nastavljači* srodni su i tekstovi o pjesnicima, od kojih su neki uvršteni u korifeje, a neki u nastavljače. Fišer se u smislu korifeja bavi pjesnicima koji su mu senzibilitetno i vrijednosno osobito bliski, ali pripadaju sta-

rijim naraštajima nego što je njegov i imaju istaknuto mjesto u razvoju modernoga i suvremenoga hrvatskog pjesništva. Osobito je sklon pjesničkim korifejima vezanima za Varaždin i varaždinski kraj, odnosno Međimurje, kao i onima koji su pisali na kajkavskome (Zvonko Milković, Nikola Pavić, Gustav Krklec, Milivoj Slaviček). No dodan je i tekst o Dragutinu Tadijanoviću kao neprijepornu klasiku suvremenoga hrvatskog pjesništva. I u tim tekstovima Fišer postiže vrlo zanimljivu sintezu životopisnih podataka, anegdota, karakteroloških krokija, književnopovijesnoga i društvenoga konteksta te književnokritičkih ocrtu poetike razmatranoga pjesnika.

Većinu tih pjesnika Fišer je i osobno poznao, čak je bio i urednik nekih njihovih knjiga. Stoga je izvrsno upućen u njihovu osobnost, meandre njihova privatnoga i književnoga života, mjesto koje su tijekom življenja izborili u suvremenome hrvatskom pjesništvu, kao i posthumnu sudbinu njihova poetskoga djela koja, kako dobro znamo, kod većine hrvatskih pjesnika nije zadovoljavajuća. Primjerice, u tekstu o Milivoju Slavičeku Fišer donosi potankosti o njegovoj obitelji, školovanju, kasnijemu profesionalnom književnom životu i njegovim društvenim i političkim angažmanima, o promjenjivoj sudbini njegova poetskoga djela kod književne kritike, razvoju njegove vrlo osebujne poetike te revalorizaciji Slavičekova pjesništva nakon njegove smrti. O svemu tome pisano je s mnoštvom zanimljivih činjenica, događaja i podataka, preciznim i razmjerno sažetim književnopovijesnim i kritičkim zapažanjima, pa i svojevrsnim esejističko-polemičkim zagovorom Slavičekova pjesništva.

Takvoga je i predmetno-tematskoga i izraznoga karaktera i većina tekstova u drugome dijelu knjige naslovljenom *Nastavljači*. Dok je prvi dio dominantno obilježen tematiziranjem književnih povjesničara, kao i njihovih veza s Varaždinom, u drugome dijelu prevladavaju eseji o pjesnicima koji su Fišeru osobito bliski ili po tome što, između ostaloga, pišu pjesme na kajkavskome ili po tome što su s njime sličnoga generacijskog i poetičkog senzibiliteta. Dapače, Fišer u tim tekstovima u velikoj mjeri opisuje društveni i književni razvoj u čijemu je širem kontekstu i sâm sudjelovao. To je, primje-

rice, razlogaška pjesnička poetika te (post) modernistička obnova kajkavske poezije od kasnih šezdesetih godina prošloga stoljeća do danas. U tim se tekstovima uglavnom tematiziraju pjesnici koji su ili nešto stariji od samoga Fišera, ili su njegovi vršnjaci, ili su – poneki – i znatno mlađi od njega, ali se u svim tim slučajevima osjeća njegova iznimna upućenost u njihov razvoj i empatija prema ljudskim i književnim karakteristikama tih pjesnika (Zlatko Crnec, Pajo Kanižaj, Stjepo Mijović Kočan, Željko Sabol, Stanislav Petrović, Božica Jelušić, Ana Bešenić, Denis Peričić, Sanja Damjan).

Zanimljivo je kako se unutar istoga teksta jedan te isti književnik može promatrati iz dviju perspektiva koje može dijeliti vremenski razmak čak i od pola stoljeća, ali spaja ih isti autor teksta pa se te perspektive ipak skladno nadopunjuju. Tako je, primjerice, u Fišerovu tekstu o pjesniku Željku Sabolu, čiju je drugu zbirku pjesama pod naslovom *Opreke* recenzirao u časopisu *Kolo* već davne 1967. godine. Prvi dio eseja o Sabolu tako čini uglavnom prenesena recenzija iz *Kola*. U njoj Fišer – uz pozitivna zapažanja – daje i neke primjedbe u vezi s tom poezijom, dok je drugi dio eseja svojevrsni *post scriptum* iz današnje perspektive u kojem se navodi što se sve u međuvremenu dogodilo s pjesnikom i njegovom poezijom. Iz toga eseja jasno je kako je Fišer već na početku precizno ocrtao Sabolov pjesnički profil s glavnim poetičkim obilježjima, da ni nakon pola stoljeća nije odstupio od svojih početnih ocjena koje je u velikoj mjeri potvrdila i kasnija kritička recepcija Sabolova pjesništva, te da je popratio pjesnikov životni i poetski razvoj sve do njegove smrti, kao i posthumnu sudbinu njegova djela. Slično je i s nekim drugim tekstovima koji se, s pjesnicima o kojima govore, i sami razvijaju nudeći svojevrsan esejistički *work in progress*.

Fišer, pak, knjigu zaključuje esejom koji je u njoj jedini sintetički tekst: *Hrvatsko moderno kajkavsko pjesništvo (1900. – 2015.)*. Time je zapravo pokazao kako je kajkavska poezija ipak ono što mu je najzanimljivije i najvažnije u stručnome, ali i vlastitome pjesničkom interesu. Samo jedan sintetički, a mnogo monografskih tekstova, s druge strane, upućuje na to kako se Fišer uglavnom vrlo konkretno bavi pojedinim istaknutim književnim osobnostima, da mu

je u samome središtu pozornosti sudbina konkretnoga književnika i njegova djela, da je književnost ono što najdublje određuje život nekoga književnika, ali i obrnuto, pa se jedno i drugo ne mogu odvojiti. Takva usmjerenost odredila je i vrlo zanimljiv i pitak stil knjige, njezinu izvrsnu čitljivost koja može učiniti privlačnim i ono što mnogima na prvi pogled to i nije – povjesničare književnosti, pjesnike i njihova djela.

Valja zaključiti kako je zbirka eseja o hrvatskim književnicima Ernesta Fišera *Korifeji i nastavljači* iznimno zanimljiva knjiga za kojom bi mogli posegnuti kako stručno upućeni čitatelji tako i oni koji malo što znaju o nekim iznimnim osobnostima hrvatske književnosti u prvome redu 20. stoljeća. To je i knjiga koja vrsno portretira Fišerovu književnostručnu metodologiju – stavljanje samoga književnika o kojemu se govori u središte esejističke pozornosti, posezanje za svim raspoloživim podatcima te korištenje različitih interpretativnih modela za djelo razmatranoga književnika kako bismo mogli što bolje razumjeti njegovu književnu i životnu sudbinu.

Davor ŠALAT

Kuda lete divlje guske

Julijana Adamović, *Divlje guske*,
Hena com, Zagreb, 2018.

Čini se kako Julijana Adamović, kao nitko dosada u suvremenoj hrvatskoj prozi, nije tako, naoko nehotice i gotovo naivno, no u biti s vrlo nadahnutom pa i rafiniranom nakanom, uvukla čitatelje svoga prvog romana za odrasle *Divlje guske* (2018.) u intrigantnu narativnu zamku, umalo bez presedana, zamku iz koje nikoga ne pušta sve do doslovno pretposljednega retka ovoga narativa. Čitajući intimnu priču o odrastanju u ruralnim bačkim prostorima (u najistočnijemu dijelu Hrvatske, možda i nešto dalje, tamo negdje 1970-ih), ponajprije smo zatečeni autoričinim poetiziranim stilskim podizanjem statusa djetinjstva na razinu neke osobne bajke u kojoj se sustavno izmjenjuju crno-bijele koordinate

ove, u isti čas specifične i autentične priče. Njezino težište pritom sustavno oscilira između fenomenološki postavljene zbiljske pozornice vezane uz neposredne obiteljske odnose prorađene kroz filtar, najprije predmetnih znakova/igračaka, potom njihovih zrcaljenja u sadržajnim datostima prirode i društva u doba socijalističkih oskudica. Narativna građa, dakle, balansira na rubovima konkretnih i fantazijskih međuveza, to jest, fenomeni podrijetlom iz zbiljske pozornice svako malo metamorfoziraju u bajkovite preradbe kroz maštu djetinjega fokalizatora; ta mašta na svojstven način, dakle, bez ograničenja, iznosi dojmove o doživljajnim ingredientima koji unose određeni nemir unutar strogo definiranih prostornih i vremenskih granica. Zato tako nastala stvarno-nestvarna poetizirana bajka sadrži i važno humorno, groteskno i hororno naličje; s obiju strana lica i naličja proizlaze pripovjedne scene iz djetinje izmišljajne neposrednosti i umalo neograničene maštovitosti, ali i spoznajnih te iskustvenih ograničenja jedine fokalizatorske svijesti koja posreduje priču. Dječji strahovi i druga anksiozna psihofizička stanja proizlaze iz nespoznatljiva svijeta koji pripovjedni subjekt doživljava u nizovima iracionalnih vizija, najčešće vezanih uz san (*Usred noći tata kuca na vrata. Prvo potihlo, a onda udara u njih cijelim dlanom. Do brave smo glavom, a on nas odozgo gleda kroz svjetlarnike. Gledamo i mi njega. Mršav je i žut kao voštanica, samo oko njega i u njemu ništa ne tinja. Mrtav je. [...] A onda se otac posve izobliči i pretvori u mjehur. Postane veliki riblji mjehur, pa dobije još mjehur na prvom mjehuru. Pa onda još jedan i potom se provuče ispod vrata. Samo klizne pravo na nas, sad već posve okamenjene od straha. U dvorištu cvili Lola. Mrtve smo.*, str. 8–9).

Pogled infantilnoga promatrača usmjeren je, dakle, na tri interesne razine: predmetni svijet, prirodu i obitelj. Prva dva polja pružila su raskošnu građu za osebujnu, povremeno i nadrealističnu preradbu dojmovnih i doživljajnih senzacija. Djetinji doživljaji okružujućih boja, zvukova, mirisa, bića, pokreta i oblika vezani uz svijet flore i faune te kućnih predmeta – naslaguju se smireno i umalo slučajno. No u isti čas njima se povezuje naoko nepoveziva građa: živo se prenosi u neživo i obrnuto, mijenjaju

se standardne dimenzije, pa se maleno uvećava a veliko smanjuje, suprotnosti zamjenjuju mjesta, uvodi se naopaka vrijednosna ljestvica i razne disproporcije, apstrakcije se senzualno obrađuju i konkretiziraju, metafore poostvaruju, frazeološke jedinice, odnosno govorni obrati shvaćaju se doslovce, oživljavaju se začudne oksimoronske sprege, pa trivijalni predmetni svijet prolazi kroz različite očudujuće preobrazbe, najčešće kroz fenomenološke animalizacije. Primjer je lajtmotivička figura nedostupne (tj. zaključane u tuđoj sobi) papirnate guske za kojom dječji fokalizator silno žudi, možda i zato što predstavlja simbol slobodna leta u nepoznate visine za koje se ne zna što sadrže, osim neizvjesne slobode, no ta se čežnja tijekom sižejnih događaja i dječjega sazrijevanja mijenja, kako i priliči utopijama.

Na drugome je interesnom polju obitelj, odnosno svijet odraslih kao izvor često zastrašujućih pravila, prisila, zabrana i neshvatljivih postupaka, ali i izvor žudnje za emotivnom bliskosti. Kroz takav opori filter postupno prodire spoznaja o nestabilnosti zbilje, naslaguju se pokazatelji loših roditeljskih i međuljudskih odnosa, osjećajne insuficijencije, uzastopnih dramatičnih obiteljskih okršaja, slabosti, nerazumijevanja, nesloga; njih djetinja svijest često poistovjećuje s mučnim snima (*U snu jedan je grom imao muški glas kao tata, drugi je bio tiši i govorio je kao mama. Onda je puhnuo vjetar i popadale su neke stvari.*, str. 113). Obiteljski „rat i mir“ povremeno poprima bajkovite konotacije, pa odrasli postaju pretežno crno-bijeli likovi u svojevrsnoj dječjoj začudnoj slagalici: u nasumce pohvatanim dijaloškim ili monološkim iskazima odraslih koji povremeno pokazuju svoju obnevidjelost, opsjednutost klišejima, osjećajnu krutost (frustrirana majka, egocentričan otac, isključiva Baba), iako se kadšto ispod grubosti probijaju iskre potisnute brižnosti, pa i ljubavi. Opravdanje se za obiteljsku disfunkcionalnost, pak, pripovjedački neopterećeno i vrlo diskretno, gotovo minimalistički, razabire u društvenoj zbilji vezanoj uz obiteljsku svakodnevicu i kojekakve životne okolnosti. Te uglavnom nesklone okolnosti dobrim dijelom proizlaze i iz podunavskoga tla na kojemu se odvija ova saga o odrastanju, iz područja na razmeđu svjetova, nacija, običaja, vje-

ra, svjetonazora i mentaliteta, iz desetljeća ideološki totalitarne stvarnosti ispunjene siromaštvom, zavaravanjima, prisilama i predrasudama. U tu se socijalističku distopiju upleću i konkretni intertekstni dodaci interpretirani na pojednostavljen način, primjeren nedoraslosti pripovjednom subjektu: sustavno se ubacuju fragmenti i prizori iz *Biblije* ili kroz dječju vizuru obrađenih priča o Genovevi, Pepeljugi, Trajanu, Baš-čeliku, Ozani; oni su u dječjim očima na istoj recepcijskoj razini kao i sižeji iz tada popularnih partizanskih TV serija ili kaubojskih romana. Na taj se način neka konkretna sižejna situacija, vezana uz bolne konflikte u seoskome kolektivu ili, pak, uz uži obiteljski krug, obavlja humornim fluidom, tjeskoba se ublažava naivnošću, a razne aporije povremeno nestaju, sučeljene sa spoznajnom nedužnosti umanjene pripovjedne svijesti. No kako je riječ o dvostruko oslabljenome naratoru (u isti čas ženi i djetetu u izrazito patrijarhalnome okruženju) – u priči se sustavno podgrijava osjećaj dječje (nepostojeće) krivnje, ženskoga samosažaljenja, kao i poriv za samokažnjavanjem (*Onda uzmemo Bibliju sa slikama, zažmurimo i otvorimo naslijepo stranicu koju ćemo danas čitati. Kad otvorimo oči i pogledamo što nas je dopalo, sav mir u hipu nestane, kao da ga nikad na ovom svijetu nije bilo. Na brijegu s ovcima i kameonom u ruci, prepoznamo se grešne i zavidne. Ljubomorne i pokvarene. Obuzme nas užas i strah, nepopravljivo stanje osjećaja sebe. Mi smo Kain i mrzimo Abela. I zbog toga će drugi mrziti nas.*, str. 104; „Baba, vidi“, *zazivale smo veslajući rukama. „Sad smo kao Mojsije u Crvenom moru.*“, str. 162).

Ono što ovomu narativu daje posebno intrigantnu notu jest pripovjedački rakurs: priča sustavno (do spomenutih triju posljednjih rečenica teksta) teče u inače narativno vrlo rijetkoj – *mi*-formi. Čitatelja se neprekidno drži u uvjerenju kako priču posređuje jedna, isprva petogodišnja djevojčica koja govori umnoženo, tj. u svoje ime, ali i u ime svoje blizanačke sestre (na što, uostalom, navodi i fotografija na naslovnici knjige). Time se neprekidno sugerira dvotjelesnost, stvara pomalo nadrealan dojam kako one govore, misle, rade, smiju se, plaču, sanjaju – istodobno, poput nekih dječjih automata. Ta bi se dvostrukost mogla protumačiti kao

svojevrsan protulijek/obrana od samoće, znak identitetske nesigurnosti, insuficijencije pojedinačne osobnosti prouzročene obiteljskim neslogama (*Sebe je i na crtežu prikazala kao sestre, a vas dvije ih vučete svaka na svoju stranu.*, str. 192). Zato se taj glas javlja iz jedinstveno solidarnoga dječjeg tabora i stalno se suprotstavlja taboru odraslih koji je od njih udaljen poput divljih gusaka negdje visoko na nebu (*Plešu naše mršave siluete, a svaki lepet Babinih čosavih kapaka za nas je kao zamah krila velike divlje guske.*, str. 28). Kako to udvojeno pripovjedno ja raste tako odrasta i svijest o nužnoj posebnosti vlastita identiteta i vrlo se polako iščitavaju naznake prihvatanja vlastitoga sebe. Pritom se Julijana Adamović strogo čuva znakova starmalosti koji često znaju zaskočiti pripovjedače naklonjene pričama iz djetinjega kuta. Ona vrlo odmjereno i oprezno prati čin odrastanja te ga poistovjećuje s činom razdvajanja od sestrinske prikaze (pritom, zbog uvjerljivosti priče upleće i uslugu dječjega psihologa). Napokon, u času kada ona „druga“ postane samo „krpeno tijelo“ koje više ne izlazi iz „kartonske kutije“, tada je i fokalizator u liku djevojčice, pred kojom je očito samostalan hod kroz život, spreman na drukčiji način sučeliti se s „krvavom“ stranom zbilje. Zato se naratorski glas tek tada prvi put javlja u tako dugo odlaganom/ očekivanom prvom glasu jednine, javlja se u nadrealističkoj opremi, kao osoba na čijoj koži izbija perje na putu prema visinama dostojnima divljih gusaka, u, doduše, (pre) optimističnome poletu prema miru i dobru, no pretpostavimo, spremna i na susrete s „krvavom“ stranom zbilje kojoj i tako nitko ne može umaknuti.

Dunja DETONI DUJMIĆ

Ono što se nikada ne zaboravlja

Julijana Adamović, *Divlje guske*,
Hena com, Zagreb, 2018.

Zašto toliki pisci vole promatrati svijet o kojemu pišu kroz oči djeteta? Čini se kao retoričko pitanje, šlagvort za omot knjige

na kojemu se obznanijuje opća i uobičajena nakladničko-marketinška mudrost kako je pred nama rukopis koji istodobno zapanjuje naivnošću pogleda i izvanrednom otkrivačkom procedurom. I to zaista drži vodu. Sjetimo se samo Grassova *Limenog bubnja* i maloga Oskara... Što bi se dogodilo da je Oskar ipak odlučio prijeći svoje tri godine i drukčije gledati na svijet odraslih....? Da je prestao biti dijete... da je postao isti kao oni kojima se obraćao... Isto bi se, slijedom generičke preklopljivosti, mogli pitati i u slučaju predmetne proze Julije Adamović. Složimo li se s onom krležijanskom ocjenom kako je u artistskičko-kritičkome smislu najvažnije potražiti i osjetiti u sebi „nerv koji vidi“, to je u ovome romanu prepoznato, pronađeno i uzorno predstavljeno. Stavljeno na svoje mjesto. Posve je očekivano da naivnost dječje očne i mentalne kamerice omoguću prodor u očuđenje svijeta o kojemu se govori, ali kako su posrijedi četiri oka dviju sestrica blizankinja kao jedinstveni okular, to pripovjedačevo unutarnje „mi = nas dvije kao jedna“ čini se kako još jače i produbljenije obvezuje čitatelja na slušanje priče i praćenje događaja. Galvanizacija zbilje dječjom psihologijom razotkriva bajkovit i mračan svijet seoske svakodnevnice u jeku socijalističkoga siromaštva, mučne međuljudske odnose i idiličnost egzistencijalnoga ruba u čiji su identitet jasno urezani tragovi opetovanih svađa, netrpeljivosti, prezira, zavisti i nepovjerenja. (Ali ima i ljubavi... i razumijevanja, i ljudske nesebičnosti... i, dakako, mnoštvo ranjenih srca, uvijek ima ranjenih srca).

Pripovjedačka je optika, baš zato što je udvostručena u jedinstvenu očistu sestrica-dvojnica, namjerice i logično raspršena u izlomljenim ogledalcima kronološkoga bilježenja stvarnosti, bilo da je opis prezenta bilo da izostrava i nijansira do prošlih događaja koji stoje u vezi sa sadašnjosti. Takva kvantna zrcalnost, u kompozicijskome i fabularnome smislu, posljeduje da čitateljski dojam ostane uvijek odmoran i svjež, spreman na dublje... jer fenomeni jednoga zrnca priče govore svojom mikrotematskom dovršenosti, dopuštaju da se nakon recepcije naši senzori odmore i pripreme za dalje, možda još neobičnije nego je bilo do tada. A neobičnostima nikada kraja u ovome uzbudljivom i očuđujućem

rukopisu što nas pitomo i kreativno pritišće da mu se na trenutke toliko približimo, pa su i tuga i titrav osmijeh posve naravne, supostojeće reakcije. U tome i jest umijeće autoričina zavođenja: pomiješanost osjećaja, traženje izlaza i pokušaj razumijevanja različitih perspektiva likova. Ni jedan od četrdesetak fragmenata jedinstvene priče nije zasebno istaknut, posrijedi je fino ugođena tematska i stilska tektonika kao baza, kao supstrat od koga se autorica nikada ne udaljuje i uvijek joj je pažnja na detalj isto toliko važna koliko i onaj nužni pogled preko ramena koji poziva na oprez i odgovornost: držati cjelinu u oku promatrača-čitatelja, ne izgubiti iz unutarnjega vida vanjski okvir radnje, zauzdati cjelinu u fragmentu, načiniti od njega nužan i neizostavan dio cjeline... To doista nije lagan posao, biti usredotočen i prpošan u detalju, a misliti globalno, na cjelinu dojma i uklopljenost u veće i šire, na ono što bi sama priča u svojem pogonskom ustroju uvijek morala biti: nositeljica modela zbilje, medijator pouka i poruka, ali tako da ni jedan detalj, ni jedna crta u razgradnji temeljne fabule ne bude ranjena i ostavljena bespomoćno visjeti na vjetru naracije. Priča i njezina obrada nisu raspušteni rukav invalida na vjetru koji se klati već prema tome odakle i kako zapuše vjetar, nego dobro osmišljena konceptuala, dobro usidrena i svezana motivacijskim, kompozicijskim i stilskim sponama u cjelinu. Kako cjelinu razvoja temeljne storije tako i cjelinu dojma koji takav algoritam ostavlja u radoznala i razigrana čitatelja. Autorica *Divljih gusaka* niti ne računa na čitateljska mrtva puhalna, na samodostatne i naporene čitateljske spodobе koje bi da je na svakome koraku neki novi Dostojevski ili Borges o kojemu su navodno nešto pročitali, pa sada to smatraju jedino vrijednim i dostatnim. Kao kada je Bandić izjavio kako je od Dostojevskoga pročitao „sve“... „A što ste pročitali?“, slijedilo je novinarsko pitanje... „Pročitao sam sve“...

Zato ponešto i moje osnovno čitateljsko čuđenje – doista se divim autorici koja uspijeva s toliko mukotrpne i relaksirajuće prakse sačiniti nisku epizoda u jedinstvenu tonu i s jedinstvenim centralnim okusom dobro skuhanu, ali složenoga jela s mnoštvom začina. To ne znači kako je njezina hrana fantastična egzota prepuna kojeka-

kvih grotesknih i arabesknih meandara, nego da je pred nama duboko promišljeno, inspirativno i dobro napisano djelo. Pored Pavičića, Hitreca u zadnje vrijeme... djelo koje zaslužuje svoje nagrade i priznanja. Ako ne sada, to će autoricu za ono što tek dolazi sigurno dočekati, jer je posrijedi rafinirani talent, mjera ukusa i izazov novoga koji se potvrdio i zaokružio ovim tekstom.

Koliko samo naivnosti, dobrote i humora u dinamičnu oku pripovjedača, koliko sunčanih, vedrih, nasmijanih trenutaka, a istodobno tužnih, sjetnih, mračnih... Protagonistice-pripovjedačice sve supostavljaju na istu razinu, one ne dijele packe i ne moraliziraju, tek bilježe svoju neposrednu okolinu i stavljaju akcent tek na jednu stranu – stranu srca: one vole i žele opravdati sve ljude, čak i poštareva sina koji je simbol lokalnoga kradljivca robe, tranzistora i sl. Njih dvije, ujedinjene u jedno, pažljivim čitanjem ove knjige zato i postaju male kradljivice uspomena koje spretno uokviruju svojim djetinjim, pročišćenim destilatima satkanim od vedrine i dobrote. Njih dvije vole samo i jedino srcem, bez interesa, bez dodvoravanja (osim kada baš znaju da su zabrljale, pa je lukavo „lažiranje“ dobrohotnosti i privrženosti itekako dobrodošla i opravdana mjera za djetinje preživljavanje u okrutnome svijetu odraslih...). A ono što doznajemo o tome svijetu s druge strane, o svijetu odraslih i njihovim postupcima i namjerama, njihovim karakterima, moralu i smislu života doista je poražavajuće, dramatično i okrutno. To je svijet iza zavjese dječje igre i ljubopitne perspektive, svijet njihove male i velike noćne more, svijet kojemu se oni kao djeca zapravo ne čude, ali ga seciraju i razumijevaju kao teški zrak roditelja i onih koji bi trebali biti mudriji, tolerantniji, oprezniji, promišljeniji, sigurniji u svojim razmišljanjima... Spoznaja da se mnoštvo toga iz djetinjstva kasnije, nizanjem godina, pretvara u mnoštvenost noćnih mora ili barem nagovještaja sudbinske „odraslosti“ jest ono što autorica, preko djevojčica, ne bi htjela da se dogodi, iako zna kako će se upravo tako ili slično dogoditi... Zato sačuvati Grassova Oskara i autoričine dvije djevojčice u jednome dalekozoru koji istodobno približava, a onda i udaljava svjetove, kako se to već događa kada okrenemo optiku, jest ono što konačno usvojimo

odlaganjem ove knjige nakon čitanja. Rijetku knjigu koju ćemo više puta poželjeti uzeti u ruke. Žbog one pritajene, maglovite i lutajuće strane našega bića koja još uvijek – godinama, navikama i iskustvu usprkos – čuva vlastiti kućni prag i uspomene na naše bližnje koje volimo i za kojima još uvijek ponešto čeznemo, bez obzira jesmo li ih baš uvijek takvima doživljavali. Djeca u nama pamte, ali i opraštaju. Da nije tako, zar bismo mogli iskreno voljeti i opraštati našoj djeci koja o nama zasigurno imaju vlastite priče? I tako to bude kada se odrasli prisjete djetinjstva, pogledaju oko sebe, vide gdje žive – jedino još kritička pjesmica ima smisla (baš zato što više ništa nema smisla, ostaje samo ono što nismo zaboravili):

Dijete u meni progovara
 Sunčanim jutrom i snagom srca.
 To nisu stvari lake
 Ali o njima sudim bez srama
 Bez okrutnog prsta, bez razuma
 (ako se baš mora).
 Vode me sjećanja na one dane
 Kad bijah toliko zamišljen da
 Mi se svijet činio kao da je tek stvoren
 A ja njegov prvi istraživač, pomorac
 i vitez...

Kad bi barem
 Srce svijeta i svjetlo s početka
 Ostalo u nama, barem do kraja ovog retka.

Tako otprilike glasi poruka i pouka ove začudne knjige koja će tek doživjeti svoju pravu kritičku recepciju. Njezina je autorica odredila vlastiti visoki standard, jasno upozorila na svoju vrijednost. Neka tako ostane i ubuduće, svima odraslima i lažno ozbiljima usprkos.

Ivica MATIČEVIĆ

Pokorni pokoravatelj nepokorenih želja

Pjesme Jose Živkovića okupljene u zbirci *Tragom pokorenih želja* odlikuje hermetičnost, ekonomičnost, s povremenom težnjom za gnomičnoscima izraza, svojevrsna haikuičnost i sklonost prema sažetim metaforičnim sklopovima i sinesteziji (*miriše*

ljubav / mirišu duše) koja osvježava misaona čvorišta, odnosno uporišta u gradnji stihova intencionalno podvrgnutih, kako se to čita i iz naslova knjige, pokoravanju/kroćenju jezične materije s jedne i emocionalne napetosti s druge strane.

Lirskim svijetom Jose Živkovića, u ovoj knjizi, podijeljenim u pet etapa pokoravanja (*Pokorene želje; Duboke brazde; Vrijeme odlaska; Blizina žene; Mirisi rata*), dominiraju dva temeljna, opsesivna pojma: **ljudi** i **sjene**. Povezuje ih **želja**, pojam presudno važan za autorov odnos prema svijetu i određivanju vlastitoga mjesta u njemu. *Ljudi i sjene / u brazdama sna / siju puste želje*, piše on otvarajući tako glavnu temu svoga pjevanja kojim zapravo dominira **san** kao najprikladniji mogući prostor djelovanja želja koje, zbog njihove uporne prisutnosti, treba mukotrpno, ali i sladostranim postupcima neprestano pokoravati, svoditi ih na mjeru vlastite, uvijek nedostatne snage u odmičanju koje poprima oblike gotovo sudbinske, životno važne stvaralačke misije.

Snu Živković suprotstavlja **budenje** kao najpogodniji trenutak za obuzdavanje želja koje ne pripadaju samo ljudima i njihovim snovitim sjenama, nego i *ptice sanjaju krilate želje*, pa im se prostor tako nedohvatno širi čineći ih posve nepokorivim, otpornim, privlačno nepoželjnim: *Ujutro kad oboli tama / mnogi će opet / u haljinama svjetla i svijeta / ostati nepoželjna djeca*.

Lirski subjekt ovih pjesama jedan je od takvih. Sve to ove stihove impregnira osjećajem samoće, pustoši i straha, čemu se povremeno suprotstavljaju trenutki sunca, svitanja i svjetlosti. Sva se ova zbirka stoga metaforički čita kao **urna pokorenih želja**. Ipak, jesu li one takve? Nisu. Nepokorne su to želje i nisu nestale, kao što nisu iščezle ni one/onakve ptice: *One davno sačuvane u očima / još mašu krilima / i kite pustoš u njima*. Umjesto želja: *Odlaze ljudi, / zvukovi i sjene, / u druge zemlje*. Pjesniku u nasljeđe ostaju *pitome misli / i blaga nada* kao najveće dobro, i on ih se drži, jer to je *oplođena nada* ohrabrena znanjem da *sva je ljepota rađanja / u zrakama*. // *Kad se radujemo svjetlu, / nije mrak u nama*. Napor uložen u taj posao ostavlja **duboke brazde**, stvara **umor duše** na mjestu između neprestane **plime i oseke** želja u prostorima **sva-**

kodnevne samoće, najteže onda kad: *Bolna je ona u mozgu i zalogaju, / žuljevima namicana / samotna u misli i plodu, a noć se otima od nje, / sklanja ju u snove*, onamo gdje je i ona nedohvatna i duga kao i njena tama, duboka, *dulja od života, dublja od očiju*. Položaj u kojemu pjesnik detektira sebe traži neprestanu vježbu ravnovjesja, kako to pjesnik piše u ispovjednoj pjesmi „Kaskade“: *Što sam bio bliže ravnovjesju, / sve sam dublje ponirao u pobožnost, / a sve je jača bila / žudnja za grijehom*. Želje se iz istoga korijena račvaju u dva kraka, u onaj pobožni i onaj grešni. U tome položaju lirski je subjekt prisiljen ili odlučiti se za jedan od njih ili ostati u zaštitnome okružju svoje samoće. Opirući joj se, pjesnik piše: *Tonem u nju / i gledam / kako oprati mrak*. Njegove godine, unatoč prolaznosti, *idu prema suncu*, a hrabri ga i šekspirovska nada preobražena u imperativ: *Gledati kako nam djeca stare*. To je jedini uvjet: *Ako hoćemo / da se ne ugasi ognjište ljepote / [...] u nama*.

Rješenje nije negdje izvan nas. Pjesnik stoga piše: *Ništa više neću iskati. / Sve u meni počinu*. Čini se kako je time sve riješeno, a nije. Čeka ga još obračun sa sumnjom: treba *hodati šumom misli, suncu oteti sjene / da nemiri uminu*. Pjesnik je svjestan kako dolazi vrijeme odlaska jer i *zvijezde odlaze na počinak, a izmiču iz očiju želje*. Rezignirano konstatira: *Godine života / dovele su me do groba*. Međutim, nada u njemu oblikuje misao: *Umro je Bog u meni, / ali nisam ja u njemu*. Spasonosan je to zaključak u trenucima sjetne spoznaje da *rosa i žene zaobilaze / uvele cvjetove i ljude*. Pjesnik-pokoravatelj želja dobiva snage za novo mukotrpno uzdignuće i zato moli: *Dok se ne uzdignem, Bože, / neka ostanu u meni / ljudske misli moje*. Smrt na taj način postaje manje strašna, pitoma, **nešto sasvim ljudski**, kako je to već i rekao Šimić, *raduje se koncu i potomstvu, / cijela je u cvijetu i korijenu i k tomu plaši se vječnosti u nama*.

Želje je pjesniku najteže pokoriti u **blizini žene**. Žena za Josu Živkovića jest *al slad i čežnja i milost*. Duša dobiva vlast nad tijelom, ali žena je uvijek uzrok neukrotive želje. Zato je uvijek izgubljena: *Svibanj je, / nema stopala tvojih / u dvorištu. // Ponikla je trava / na dragom mjestu*. Stvarni prostor žene jesu **snovi**. Pjesnik se pita: *Gdje su moji snovi, / dok gledam u*

ruku njenu / koja me jedva grli. / Zaboli me jutro. Nijedna dostižna žena nije usporediva s onom nedostižnom, **djevom iz sna**: *Kad se uvuče, / kad osjetim glad njenih ticala, / utihne želja i požuda*. Ljubav postaje mistično iskustvo, a muškarac i žena slika stabla života. Pjesnik stoga nagađa: *Možda imamo iste grane / za novo ruho, lišće i plodove. [...] / Možda još doživjela nisi / okus raja ispod stopala*. Takvu ženu traži on u snovima: *Prije sna i tihovanja / zajedno smo pili nektar / i dugo mirisali. // A u jutro uvijek isto, / kao da nismo skupa disali*. Zbog takve neadekvatne žene traži on od nje ono što od nje, nepostojeće, ne može dobiti: *Donesi mi grumen svjetla / i nemoj me korit. [...] / U jutarnje čiste sate, / u tanjuru griznje i samoće / volio bih vidjet milost tvoju*. Pjesnik ne traži eros, nego agape; pokoravajući želje erosa, priziva utjehu agapea neprestano se pitajući: *Zašto sanjam i budim se / i kako sam zatomio ljubav / u čežnji za njom*.

U završnome ciklusu knjige *Mirisi rata* lirski je subjekt središnja točka trokuta čije stranice čine Domovina, Smrt i Sloboda. Prema svakoj od njih određuje se on i piše: *Sinovi rata nemaju / bijelih zastava. // Domovina rađa sporo. / Moramo čekati*. Zato zaključuje: *I godine u krilu smrti, / bile su naše godine*. U takvu ozračju ne treba pokoravati želje, naprotiv, treba ih nahranjivati nadom – živjeti od nade, neprestano ponavljati: *Vratit će se natrag / davno otjerane rode. / U prag i u brave / uselit će priča i bosa noge*. Sve mu se to čini mogućim, ali presporim. Pjesnik zato pita: *Kako objasniti polja u korovu, / njegovano groblje i pepeo*. Čini mu se kako samo: *Zvijezde između nas / leže kao kumiri / u dnu tijesne duše. // One u snovidnom tkanju, / ja u svojem olovu, / ljubimo obmanu*. Iz takve obmane nastaje istina ove knjige, rađa se snaga potrebna za pokoravanje želja, s punom svijesti da su one najžešće – nepokorive.

Pjesnik Josu Živković pjesnik je koji vlastito iskustvo želi svesti na što ekonomičniju riječ, svjestan kako to ne može u potpunosti izvesti bez niza slika u kojima riječ i sama prestaje biti samo riječ, nego otvara širok svijet govora, razjašnjavanja i povijesti, one opće i one osobne, u kojoj Živković, bez skanjanja, u ovome slučaju na sebe uspješno uzima ulogu pokoravatelja nepokorivih želja, onih koje ostaju

prisutne i onda kada nam se čini kako naizgled nema(mo) nikakvih želja. Živko-
vić ovom zbirkom potvrđuje i staru istinu
da sve stvari uvijek međusobno surađuju
i preobražavaju se jedna u drugu, da isti
život struji kroz sve nazočne i nenazočne
oblike, a čovjek može i smije biti i zbir svo-
jih želja i njihov pokoravatelj.

Luko PALJETAK

Fusnote ljubavi i zlobe

Marginalije uz *Leksikon hrvatskoga
srednjovjekovlja* (Školska knjiga,
Zagreb, 2017.)

Historiografska istraživanja „analista“
svih generacija definitivno su pokopala
uobičajena gledanja na povijest uopće,
dok su medievisti među njima, navlastito
Georges Duby i Jacques LeGoff, u ropo-
tarnicu povjesnice otpravili tradicionalno
shvaćanje srednjega vijeka, pri čemu je
nipošto tek kolateralna žrtva bila i renesan-
sa, točnije govoreći – dotadašnje predodž-
be sveopćega preporoda duha, navodno
do velikoga praska humanizma učahurena
u predhumanističkome mraku. LeGoff je
tako ustvrdio kako ne postoji jedna i jedin-
stvena renesansa, ona o kojoj su generacije
stoljećima bubale optimističan nauk pre-
porodaja, općega napretka i maltene revo-
lucionarnoga optimizma. Još od karolinške
ponavljaju se „renesanse“ sve do devet-
naestovjekovnih „neo-“ pokreta koji tim
prefiksom označuju neku novinu, stanovit
zaokret, poučava nas spomenuti analist
koji je u poznim godinama otkrio i povi-
jest i povijesnost Hrvatske. Naravno da je
usuprot viziji poleta i sjaja morala postojati
i slika suprotna veleprevratničkomu
zanosu projicirana europskoga petnaestog
i šesnaestog stoljeća. Da bi postojala svjet-
lost, mora biti mrak. Taj mrak bijaše škol-
nički sveden na dugo razdoblje od kraja
antike, negdje od petoga stoljeća i propasti
Zapadnoga Rimskog Carstva pa do huma-
nističkoga uskrisivanja sjajnoga antičkog
nasljedja. Međutim, međutim, nije sve u
renesansni tako neupitno, dapače. Ako

su renesanse repetitivan fenomen europ-
ske kulturne i opće povijesti, kako nas je
poučio spomenuti LeGoff, inače, što je
važno opetovano pripomenuti, medievist,
stručnjak za srednji vijek, to znači kako, ne
postoji li teza, teško možemo identificirati,
još teže ovjerovati i protutezu! Dakle, nije
li u ovome slučaju pretjerano ustvrditi da
ni srednji vijek ne postoji!? Nisu li, dakle,
srednji vijek i renesansa zapravo označivi
atributom „takozvani“?

A kakav je bio onaj propedeutički,
manje ili više konstruiran srednji vijek?
Mračan, bigotan, zatucan, takav u kome je
čovjek svoj identitet pohranjivao isključivo
u neku nezemaljsku budućnost, jer zemlja
bijaše tek postaja iskušenja, faza patnje,
prolazna, naravno. Ako je ovozemaljsko
varka, što onda u toj bajci može značiti
čovjek? Tjelesno biće, od krvi i mesa, sa
svojim porivima, zanosima, radostima?
Ništa. Jer ovozemaljsko bijaše tek general-
na proba pravoga života. Generalna proba,
ali i generalna kušnja. Jer, budućnost i nije
nužno svijetla. Ako smo previše popustili
sadašnjosti, onostranost je mogla značiti
samo plamen, ne i svjetlost. Plamen vječi-
toga prženja na vatri svojih grijeha. Dakle,
čovjek i ne postoji, osim kao iskušenik u
velikome igrokazu doline suza.

Naravno da je ova udžbenička sli-
ka nevjerodostojna, no ostaje pitanje: je
li imalo održiva? Doduše, i sâm LeGoff
stalno rabi pojam srednjega vijeka, ali u
nizu detalja neizravno osporava uvriježe-
ne predrasude. Recimo, u studiji o inte-
lektualcima u srednjemu vijeku govori o
šartrotovskome duhu humanizma. U jeku
„srednjega vijeka“ pojavila se, eto, škola u
kojoj je čovjek predmet i središte stvaranja.
Malo dalje LeGoff komentira napis Hono-
rija iz Autuna koji popularizira šartrovsku
tezu kako nema autoriteta do istine doka-
zane razumom. Sve su to u najmanju ruku
poticaji na promišljanje, prevrednovanje,
problematiziranje. Konačna suda nema
i ne treba biti, ali to nipošto ne znači da,
tragom povjesničkih preinaka, ne može
biti priručnika koji bi uobličili kao uvjetno
definitivne neke istine o jednome dugom,
raznorodnom i odlučnom razdoblju europ-
ske povijesti.

Upravo takav pojavio se marom ugled-
na hrvatskoga nakladnika čije ime ima i

nadnacionalni odzvuk. Pojavio se u analognome prostoru historiografskih izdanja tzv. „velikih“ naroda i kultura, ispunjenu opsežnim prinosima kao što su *Dictionnaire se Moyen âge*, *The Oxford Dictionary of the Middle Ages* ili *Lexikon des Mittelalters*. Prostoru analognu, ali u hrvatskoj kulturi praznu, sve dosad. Prazninu konačno ispunja *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja* koji su uredili akademik Franjo Sanjek i dr. sc. Branka Grbavac. Treba samo letimično baciti oko na povjesnike, teologe, arhiviste, filologe, kulturologe, filozofe i ine stručnjake te se ne trsiti dalje oko opravdanja kompetentnosti autora ovoga djela. Akademik Josip Bratulić, bivši ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva Stjepan Čosić, Tomislav Janović, Milko Brković, akademik August Kovačec, prezaslužni i rano preminuli istraživač dubrovačke baštine akademik Nenad Vekarić, Lovorka Čoralić, akademik Lujo Margetić, Mirjana Matijević Sokol, akademikinja Anica Nazor, Igor Šipić, Marinko Šišak, akademik Tomislav Raukar, Josip Šalković, Vanda Kraft Soić, Elvis Orbančić, Damir Karbić, Marino Manin, Alojz Čubelić, Marijan Bišкуп... imena su više nego dostatna kao jamstvo izvrsnosti.

Učenik, student, predavač, znanstvenik, svi će oni, ne samo rado nego i nužno završiti u ovaj enciklopedijski pregled koji sabire više od 700 abecedno poredanih raznih pojmova, imena, događaja, a sve to popraćeno luksuzno prezentiranim grafičkim materijalom – zemljopisnim kartama, portretima, faksimilima knjiga i rukopisa. Potom slijedi sistematizirano poglavlje *Opći pojmovi i zemljopisna imena*, bitno i kao uputstvo za pravilnu uporabu i pisanje termina povijesno relevantnih toponima. Na kraju knjige dolazi *Kronološki pregled*, u kome su paralelno poredani istodobni događaji svjetske i hrvatske povijesti, počam od 2./3. stoljeća (uporaba papira u Kini – natpisi na grobovima s Azovskoga jezera kao nagovještaji imena Hrvat) sa zaključno godinom 1526. kada su Danska i Norveška prihvatile Reformaciju, a Hrvati i Mađari doživjeli poraz na Mohačkome polju.

Interdisciplinarnost se u ovakvome tipu temeljnoga priručnika podrazumijeva, kao i činjenica da su urednici i autori ažurno slijedili recentne medievističke poglede i saznanja. Trojezična i tropismena kultura

Hrvata, zapisivana latinicom, glagoljicom i ćirilicom i kazivana starohrvatskim idiomima, latinskim i staro(crkveno)slavenskim jezičnim sredstvima, tisućgodišnja je riznica osvjedočena ovdje brojnim leksikonskim natuknicama, obavijesnim koliko i pozorno stiliziranim te prilagođena široku spektru recepcijskih potreba. Ne odveć meta-jezično, ali nipošto ispod zahtjeva struke, transparentno, ali daleko iznad simplifikacije, ovo izdanje, uz očekivana buduća poboljšanja, nizom članaka otkriva jedan čarobni univerzum nastanjen ratnicima, znanstvenicima, klericima i umjetnicima zaslužnima za identitet današnje Europe, istoznačno današnje Hrvatske. Ta istoznačnost bitna je kategorija jer uzima u obzir Hrvate i njihovu kulturu konkretnoga razdoblja, ne kao manje ili više izoliran dio europskih kulturnih i povijesnih kretanja, nego kao integralni (integrirani i integrirajući!) segment jedinstvenoga kontinentalnog događanja duga trajanja. Hrvatski se prinos ovdje tretira i kao europski doprinos općemu razvoju kulture čovječanstva od kraja antike do početaka novovjekovlja. Jednako, ako je za Hrvate bitan, primjerice Ivan Trogirski, Rimljanin, benediktinac, savjetnik hrvatskih kraljeva, onda je to prvenstveno zbog njegova udjela u europskoj kulturi. Bez označnice „obratno“ stoga slijedi da je, primjerice, Izidor Seviljski i hrvatski autor jer je europski.

Moglo bi se nekim postavkama ovoga leksikona i prigovoriti, nipošto ne umanjujući njegov izniman doprinos hrvatskoj kulturi, doprinos koji dostojno ispunja jedan veliki hijat. Tako u natuknici o židovskoj religiji nalazimo netočan podatak da je Didak Pir bio liječnik, pod člankom o Bašćanskoj ploči nailazimo na mahom irelevantnu literaturu, u literaturi o Ivanu Kapistranu nema spomena krucijalnoj knjizi Stanka Andrića o čudesima Kapistranovim, u niz relevantnih Dubrovčana nije unesen knez Damjan Juda, figura inače ključna za formiranje dubrovačkoga političkog mentaliteta u osvit ranonovovjekovlja. Nema ni Mavra Vetranovića, pisca, doduše svrstavana među renesansne ili ranonovovjekovne autore, ali i književnika čiji opus integrira srednjovjekovnu duhovnost, novovjekovnu motiviku i manirističku stiliziranost te stoga značajna za razumijevanje

duhovnih i društvenih mijena na lenti vremena. No svaki je mogući prigovor ujedno i nagovor na novo i nova izdanja, nemoguća bez ovoga postojećeg.

Antun Pavešković

Planina, pojedinac i obiteljska genealogija

Paolo Cognetti, *Osam planina*,
Fraktura, 2018.

Roman *Osam planina* talijanskoga pisca Paola Cognettija povezuje pripovjedačevu obiteljsku kroniku i osobnu geografiju likova koji povremeno ili stalno žive u planinskim prostorima. U uvodnim poglavljima pripovjedač Pietro Guasti iznosi vlastite uspomene na djetinjstvo i boravak u planinskome selu Grana u kojemu se družio s dječakom Brunom. Njegovi opisi biljnoga, životinjskog i mineralnog svijeta u funkciji su shvaćanja vremena te ljudskih naravi i htijenja. U tome je smislu znakovito pitanje njegova oca krije li se budućnost u nizvodnome ili uzvodnome dijelu rijeke. Pietrov pogrešan odgovor proizlazi iz primjene percepcije prostora na vrijeme, pa on s budućnosti povezuje dio vode koji je otekao *naprijed*, no otac mu osvještava činjenicu da je iz vremenske perspektive buduća ona voda koja je još uvijek *iza*. Na to će se pripovjedač sjetiti mnogo poslije i planinama pripisati sudbinsko značenje u životu ljudi: „Prošlost je nizvodno, budućnost uzvodno. [...] Što god bila sudbina, živi u planinama koje su nam nad glavama“ (str. 27). Geološko nazivlje jezični je i stilski sloj kojim se iskazuje pohvala prirodi. Međutim, neizbježna usporedba planinske i urbane sredine nije sentimentalna. Grad je mjesto alijenacije i nostalgije za planinom, no utopijska slika života u planini ruši se jer je za preživljavanje u njoj potrebna tehnička potpora i gospodarsko znanje koje se stječe u gradu. Stoga se čovjekova ravnoteža mora ostvarivati između tih dvaju svjetova koji se nikada trajno ne dotiču. Brunine riječi upućene gradskomu društvu u Pietrovj planinskoj kolibi osvještava-

ju razliku u percepciji planine koju imaju brdski i gradski ljudi: „[...] vi iz grada to zovete *prirodom*. U vašim glavama toliko je apstraktna da i njezino ime postaje apstraktno. Mi ovdje kažemo *šuma, pašnjak, potok, stijena*, ono u što možeš uprijeti prstom. Ono što se može upotrijebiti. Ako se ne može upotrijebiti, ne damo mu ni ime jer ne služi ničemu“ (str. 141–142).

U romanu se prepleću obilježja obiteljske kronike, bildungsromana i filozofije prirode u pokušaju da se izvedu zaključci o životnim odabirima i naravi likova značajno povezanih s prirodom. Roditelji pripovjedača Pietra potekli su iz alpskoga područja u talijanskoj regiji Veneto i obiteljski život zasnovan u Milanu trpi zbog očeve nervoze koju mu donosi posao kemičara u tvornici opterećenoj štrajkovima i otkazima. Majčina odluka da ljeti unajme kuću u planinskome selu doprinese obiteljskomu miru jer osvajanje vrhunaca u ocu oslobađa opušteniju narav, što ga zbližava sa sinom: „[...] počeo sam učiti kako planinariti na način svojega oca, a to je nešto najbližnje odgoju što sam ikada od njega dobio“ (str. 33). Majka šestogodišnjemu dječaku pomaže pronaći prijatelja, pa on i mali čuvar krava Bruno istražuju zapuštene planinske kuće i mlinove te svakoga ljeta druguju do Pietrove šesnaeste godine, nakon koje on prestaje dolaziti u Granu. Bruno se ne školuje i postaje zidar poput svojega oca, čovjeka prijeke čudi koji kod kuće boravi samo zimi. Međutim, u ljetnim druženjima nestaju razlike između dvaju dječaka, a Pietrov ih otac jednom vodi na planinski vrh Grenon. Stavljajući na prvo mjesto dostizanje cilja, prisiljava sina na vlastiti tempo uspinjanja, dok je Pietro, kao i njegova majka, usmjeren na zapažanje različitih oblika života na pojedinim slojevima planine. Njihov opis znakovito govori i o naravi članova obitelji – majčinoj praktičnosti, sinovoj geografskoj radoznalosti i očevoj samotnosti, vjerojatno uzrokovanoj činjenicom da je rastao kao siročić: „Možda je točno što je tvrdila moja majka, da svatko od nas ima omiljenu visinu na planini, krajolik koji mu nalikuje i gdje se dobro osjeća. Njezin je nesumnjivo bila šuma na 1500 metara, šuma jela i ariša u čijoj sjeni rastu borovnice, klek i rododendron, te u kojoj se skrivaju srne. Mene je više privlačila planina koja ide nakon

toga: planinska prerija, potoci, tresetišta, visokoplaninske trave, stada na ispaši. Na još većoj visini vegetacija nestaje, snijeg sve prekriva do početka ljeta, a prevladavajuća boja je siva boja stijena prošarana kvarcom i nakićena lišajem. Ondje je počinjao svijet mogega oca“ (str. 36). Tjelesno se razvijajući Pietro pobijedi visinsku bolest, no s odrastanjem prestaje planinariti i udaljuje se od oca. Nakon njegove iznenadne smrti naslijedi planinsku kuću te ju kao zajedničku svojinu obnavlja s Brunom. Iz ubilježnih znakova na očevoj karti, smatrajući ju njegovom biografijom, prepoznaje putove kojima su se zajedno uspinjali, ali i one koje je otac prošao s Brunom nakon što se on udaljio od njega. Razočarao je oca odustajanjem od studija i životom samca, u kojemu pokušava raditi kao redatelj dokumentarnih filmova. Živeći u Torinu, razmjenjivao je pisma s majkom, a ona mu je pisala o očevoj sve većoj iscrpljenosti i opterećenosti poslom. Iz tih je pisama upoznao sasvim drukčijega oca jer ga je uvijek doživljavao kao čovjeka koji se natječe s drugima, težeći u svemu biti prvi. Očevu je krhkost naslućivao tek u trenucima uspona na planinu, kada je iskazivao brigu za njega. Njegova smrt od srčanoga udara dok je vozio automobil bila je „najironičniji kraj za nekoga poput njega, s rukama za upravljačem dok ga svi pretječu“ (str. 86). Planinska kuća i zemljopisna karta vrata Pietra očevoj osobnosti. U njemu je vidio kemičara kojega materija zanima više od ljudi, no na koncu shvati kako mu je on s kućom darovao i obnovu prijateljstva s Brunom, jedinim pravim prijateljem. Iza očeve ustrajnosti u planinarenju krije se nesrećom okončano prijateljstvo iz mladosti. Suprugin brat Piero, njegov najbolji prijatelj, stradao je u zajedničkome planinarenju pri odronu snježne mećave. Čitatelj spoznaje da Pietrov otac nije osvajao vrhunce samo u vlastito ime nego i u ime pokojnoga prijatelja. Dok sâm obilazi iste putanje, sin s dozom ironije čita kratke poruke koje je otac ostavljao na odredištu u knjizi dojmova. Potom odlazi u Nepal, a planinsku kuću prepusti Bruni, koji je, poput svoje majke, odustao od ljudskoga društva i svoj mir našao u planini. Obnovivši stričev katun (pastirsko naselje), kupi krave i s bivšom Pietrovom djevojkom, također rođenom brđankom, bavi

se proizvodnjom sira. Međutim, dugovi u banci i skup zimski najam staja primorat će ga zatvoriti malo gospodarstvo, a nevjenčana partnerica Lara i kćer Anita napuštaju ga jer on svoje mjesto ne vidi u svijetu ljudi. U planini na koncu i nestaje, kao što propada i katun koji je obnovio te kuća koju je sagradio s Pietrom. Već postojećim starim ruševinama u prostoru pridružuju se nove, svjedočeći o utopijskoj želji suvremenoga čovjeka za odmakom od civilizacije. Karakterna opreka pripovjedača Pietra kao gradskoga čovjeka i brđanina Brune simbolično se podudara s legendom koju je Pietru ispričao stari Nepalac. Saznavši da je Pietro posjetio Himalaju jer nakon planine iz djetinjstva želi upoznati najljepše planine svijeta, rekao mu je kako zapravo obilazi osam planina. Prema nepalskoj legendi planina Sumeru središte je svijeta, a oko nje je osam planina i osam mora, što za Nepalce predstavlja svijet. Legenda postavlja pitanje je li više naučio čovjek koji je obilazio osam planina ili onaj koji se uspeo na vrh planine Sumeru. Primijeni li se ova dvojba na Bruni i pripovjedačev život, može se reći da je Bruni bila dovoljna rodna planina, izvan koje je malokad odlazio, a pripovjedač je obilaženjem planinskih vrhova tragao za dijelovima obiteljske priče kako bi upoznao nepoznatu očevu narav. Poanta je romana kako svatko u zreloj dobi može biti samo ono što jest i ustrajati u onome što je naučio raditi. Ne nudi se razrješenje opreke statičnosti i dinamičnosti jer je život pojedinca u svakome slučaju potraga za vlastitim mjestom u svijetu, u dobroj mjeri uvjetovana pričama i sudbinama predaka.

Sanja FRANKOVIĆ

Suptilni literarni ugriz

Barbara Baždarić, *Grizem*, Zagreb, Biakova, 2018.

Pjesnički prvijenac zagrebačke autorice Barbare Baždarić (Pula, 1973.), jedne od istaknutijih, koliko mi je poznato, sudionica tribine *Jutro poezije* te osobito aktivne društveno-mrežne korespondentice, kao i

u slučaju Splićanke Ivanke Cvitan potvrda je itekako realne mogućnosti kvalitativno prihvatljivih, mada kasnih prvoukorištenja. *Grizem* je knjiga stihova podijeljena u tri cjeline koje zbirno daju šezdeset i pet tekstova nevelikih oscilacija te prihvatljivih kvalitativnih kapaciteta (po cjelinama, prvi ciklus broji dvadeset, drugi devetnaest, a treći dvadeset i šest tekstova).

Prvi je ciklus naslovljen pomalo nesprenim (sintagmatsko-semantički izlizanim) *Što je danas na meniju?* te otvoren tekstom gotovo identičnoga naslova (*Što je danas na meniju?! –* razlika je, dakle, na razini pravopisnoga znaka, s tim da nije posve jasno je li posrijedi kakva prethodno promišljena autorska strategija ili propust). Uvodni tekst nudi naznaku stvarnosno-poetičke prirode rukopisa, makar dominantno, a uz razvidno promišljanje progresivne dehumanizacije društva koje subjekt recepcijski usvaja u danome slučaju (rukopisno čestom) glasno komentirajući koristeći se ti-formom: *pogledaj kanibale / kako sjede za stolom / i trančiraju ljudsko meso*. U tekstu naslovljenomu *U akvariju* uočljivo je diskretno promišljanje surogatizacije majčinstva dok tekst *Mogu li nestati* valja podvući s obzirom na izvedbeno solidnu prirodu kakve gnosološke lamentacije. Tako pomalo baretovski stoji: *može li ništa / biti nešto / pitam se / dok nestajem polako / onda varljivo želim / da ništa postane nešto / i da se ponovno stvorim / u sebi*.

U tekstu naslovljenomu *Nježnost* subjekt preispituje neraskidivu vezu boli i ljepote pri čemu, bez obzira na analitički slijed, jedno nužno implicira drugo. Stilski bezrazložni tragovi intersemiotičnosti detektirani su u tekstu *Sloboda se rađa lancima* – druga strofa (monostih) te četvrti stih pretposljednje strofe omeđeni su zvjezdicama. Njihova primjena, a što će uslijediti i u kasnijim etapama rukopisa (srećom, ne odveć često), ostaje prilično nejasnom. *Pravda* je, pak, tekst neoekspressionističkih natruha što posebice dolazi do izražaja u drugoj strofi: *u redovima štakori, psi, prosjaci, kurve, vojnici i / golubovi / svi gladni i puni sline / koga treba nahraniti / pitaš se / baviš se križaljka, rasporedima, pravdom / i držiš zakon u rukama*. U tekstu *Pas* primijećen je ranije navedeni intersemiotički gest podjednako upitne razložnosti. Liričnost je na tragu estetski kontrolirane hipersen-

zibilnosti detektirati u stilski ogoljenijemu *Dance macabre*, osobito kvalitativno dojmlijeve središnjice: *oko njih / mudraci s krilcima / ponavljaju / dobro pripremljeni / dance macabre*. Kritičko preispitivanje komunikacije s kakvoga javno poznatog entiteta javnošću, često artifičijelno koncentrirane, zamjetno je u duhovito naslovljenome tekstu *Ratovi zvijezda*. Tekst je *Hrabrost* svojevrstan antisistemijski poklič koji je donekle promišljena uloga otpora u makar hipotetskoj rehumanizaciji prethodno spomenuto dehumaniziranoga društva pri čemu, valja istaknuti, završnica teksta nudi konkluzivnu rezignaciju: *kažnjena sloboda / u jatima leti / iznad tebe i mene / u vječnost*. Društvena se angažiranost ogleda i kroz tematsku heterogenost što je dodatno oprimirati tekstom *GMO*, a što koncepcijski odgovara, primjerice, novijemu stvaralaštvu Slavka Jendrička. Dozirana anafora tekst *Otkad postoji ljubav* čini izvedbeno estetski visokoosjetljivim (ponavljanje veznika *i* u drugoj te veznika *a* u trećoj strofi). *Izlaz 44* tekst je u kojemu je promatrati jaku relaciju egzistencijalne ugroze te identitetske krize, uz ponovno uočavanje ranije spomenutoga intersemiotičkoga gesta kakav je primijetiti i u završnome tekstu ciklusa naslovljenom *Cedulja* koji, doduše sasvim neizravno, aktualizira pozitivističko-naturalističku Tai-neovu određenost ljudske jedinice tripartitnom relacijom *rasa – sredina – trenutak*; ovdje, pak, s osobitim naglaskom na klišno-semantički pojam *sreća*.

Drugi ciklus naslovljen *Začini* otpočinje tekstom naslovljenim *Luk, angel i cimet* nedvojbeno vedrije atmosfere te spretno izbjegnute banalizacije pri, u suvremenoj pjesničkoj proizvodnji kvantitativno-inflacijskoga zamaha, nerijetko viđanom posezanju za literarnom imitacijom kuhinjskih i/ili liječničkih recepata (transtekstualno dijelom iscrpljenih još za stvaralaštva, primjerice, Venedikta Jerofejeva). Monostrofični tekst *Ponavljani susret* osobito je naglašenih stvarnosno-poetičkih sklonosti stilski neprijeporne završnice: *identičan razgovor obavljamo ciklički / zatvarate vrata / ulazite u svoju limuzinu / ispunjeni pričom / vraćate se sebi*; na danome je tragu čitati i invanzivno pričljive tekstove *Dolazim na kavu* te *Gost* – zadnje je navedeni primjer pritom ujedno čitati kroz prizmu sekun-

darno homeopatskoga učinka najavljenoga pozitivističkog obrata: *dan se može ponekad / nenadano razdaniti / i biti nepozvan / iznenadit ćeš se / koliko se samo možeš / smijati*. U tekstu pohvalne stilske pribranosti naslovljenom *Pred vratima* uočljiv je citatno zalihosni gest. Opuštenjački komentar, pak, konzumerističke prakse opisno je precizna sintagma teksta *Dok putujem*.

Onomatopejski naslovljeni tekst *Mijau* iznova prvoplanski ističe spominjanu intersemiotičku intervenciju dvojbene estetske opravdanosti kao i, uostalom, tekst naslovljen *Globalna dostava*. U tekstu *Raširi krila* primamljivi je stilski minimalizam realiziran kontroliranom redukcijom sintaktostilističkoga materijala: *poznata lica / uz salve smijeha / na videoisječcima / vjeruju kameri*. Efektno je anaforičko gomilanje kvalitativno upečatljivim trenutkom teksta *Boje*, ističem: *i mami ljude / i nudi ugodu / i ponavlja*. Tekst *Bez glasa* jakoga je stvarnosno predznakovljenoga redukcionizma na tragu ranije navedenoga primjera pritom kvalitativno progresivne završnice čemu je, sukladno navedenom, dopisati i sugestivno potentan tekst naslovljen *Jeka*. Ciklus završava pjesmom *Autobusi* iz kojega je razvidna subjektova opredijeljenost za izolaciju što je, reklo bi se, požrtvovnošću ogledanom kroz prizmu podvučene ženske solidarnosti: *mile moje / otvorite prozore / gledajte autobuse / koji prolaze pored naše kuće / ja sjedim / tamo unutra*.

Treći ciklus naslovljen *Rez* biva otvoren istoimenom pjesmom strofičnoga ustroja kombinacijom ležerno realiziranih tercina te distiha upečatljivoga sintaktičkog minimalizma: *pogled s periferije / skuplja čašu / iz koje pijem // sjetit ću se već / što*. Tekst *Barbari* promišlja teorijski promptno razmatrani odnos autora i autorstva – u danome je slučaju ići i korak dalje te je govoriti o relacijskome trokutu semantički istovrijednih vrhova: *autor – autorstvo – subjekt*; spomenuti je odnos pritom makrostilistički podvučen. Usprkos nepotrebnoj, pak, distrofičnosti tijela pjesme, tekst *Kuća na vodi* kvalitativno je svrstati u red, u odnosu na rukopisnu cjelinu, osobito uspjelih, a uz konstataciju izvedbeno postignute posve promišljene nepretencioznosti; istaknuti je estetski iznimnu uvodnu sekvencu: *tvoja su se stopala / dugo namakala / u vodi / a*

od tada te godinama srećem / u poplavljenju svratištu / izrovanih pukotina.

Tekst *Tajna* također je opterećen spominjanom intersemiotičkom intervencijom, dok je tekst *Žuti patuljak*, koketirajući sa znanstvenim diskursom, zamjetno (srećom i monoepizodno) iskakanje iz izvedbeno-stilskih rukopisnih tračnica (zbog čega je šteta propuštene selekcijske strogosti te razložnoga izbacivanja istoga iz ukupno dojmljive cjeline). Druga je strofa teksta *Iz nemara* jedan od kvalitativno bravuroznih trenutaka lakoga jezičnog pletenja suptilnih, također, asonantnih naznaka: *u kutovima sobe / paukove mreže / ispreplele zid / zamišljeno gledam / ostavljene niti / što po sobi stoje / iz nemara / moguće*. Poetička policentričnost otežavajuća je recepcijska okolnost teksta *Tupilo*. Naime, veći je dio istoga pisan često isticanom stvarnosno-opuštenjačkom manirom relativno zadovoljenih ritamskih obrazaca čemu je stilski neopravdano suprotstavljeno po sebi solidno pjesmoprozno finale. Usprkos ne odveć sretnomu naslovnom rješenju evolucijski progres teksta *Igrajmo se zime* vrijedan je krupnokadrovskoga isticanja; unutartekstna ravnoteža postignuta je varirajućom prostorno-vremenskom oprekom (*tada/kada – tada*), a uz predzavršnu estetsku eskalaciju: *tada / kada vukovi u čopori- ma / blaguju meso / na trgovima u šumi / a jezici se obližuju*. U tekstu naslovljenomu *Herbarij* osobito je razvidna manipulacija kategorijom egzistencijalnoga: *zanimljivi primjerci / endemične vrste / slijepljeni uz herbarijske arke / preživjet će potop*.

Tekst *Neptun* antologijskoga je potencijala čija je potpuna realizacija zapriječena intenzivnim posezanjem za genitivnim konstrukcijama. Intersemiotički je trag primijetiti i u tekstu *16000 dana*, po sebi kvalitativno potentnoga, ali teške uklopivosti u cjeloruskopisni kontekst. Tekst *1992. – 2017.* izdvajam zbog krupne grafičke intervencije u tijelo pjesme što se također, s obzirom na navedeni kontekst, ne čini logičnim ni stilski opravdanim – s obzirom na to da konstatirano ostaje dojam kako je posrijedi, primjerice, omaška počinjena pri prijelomu ili, pak, računalno-programski uvjetovani propust (kakav je pri korištenju Worda itekako moguć). Pa ipak, reklo bi se kako je u pitanju tek nepotrebno epizodno

koketiranje s grafičkom poezijom. Završni tekst ciklusa naslovljen *A zidovi govore*, prepoznatljive vrijednosno-progresivne pričljivosti, zahvalni je rukopisni rasplet.

U konačnici, možemo potvrditi kako je prvijenac Barbare Baždarić naslovljen *Grizem* sasvim solidno estetsko postignuće mjestimično sjajnih trenutaka te, dakako, povremenih slabosti. Valja pritom naglasiti kako su oscilacije razmjerno nevelike te ne narušavaju ukupni kvalitativni integritet rukopisa. Bilo bi dobro da pri budućim cjelorukopisnim nastojanjima autorica prikrije svaki trag eventualnoga „traženja“ stila. Osim toga, u duhu formalno podvučene konceptualnosti prirode teksta, za nadati se narednim izbjegavanjima radikalnije tematsko-motivske te sadržajno-semantičke heterogenosti. Zamjerka ide i na račun povremenih posezanja za intersemiotičkim gestom koji, pokazalo se, ne nalazi stilski uvjetovano suvislije obrazloženje. Usprkos navedenim možebitnim nedostacima rukopisa, naposljetku, još jednom vrijedi istaknuti posve pristojan dojam koji zbirka ostavlja već pri prvome čitanju, zbog čega je i ovaj časopisno-recepcijski trag, vjerujem, itekako opravdan.

Franjo NAGULOV

Oda prolaznosti i neuhvatljivoj biti riječi

Danijel Dragojević, *Kasno ljeto*,
Fraktura, Zagreb, 2018.

Gotovo da nema pjesnika u domaćoj književnosti čija bi nova zbirka poezije izazvala toliko uzbuđenje, pjesnika o kojemu se tako mnogo nagađa i priča, citira po društvenim mrežama, a opet, o kojemu se toliko malo zna i koliko god se o njemu ili njegovoj poeziji pisalo i pričalo, čini se kako se još uvijek nije niti zagrebalo po površini. Tako je i o ovoj zbirci (barem koliko je meni poznato) objavljeno tek nekoliko prikaza i kritika, ona, kao i njezin autor, još uvijek izmiče preciznomu „stavljanju u okvir“, pogotovo ako je taj okvir kruto znanstveni, s klasičnim kritičarskim

alatima. A budući da je svaka kritika u biti samo subjektivnointerpretacijski tekst koji želi biti objektivnoanalitički, tako ni ovaj tekst nema veću ambiciju nego tek pokušati približiti eteričnost *Kasnoga ljeta*.

Nekoliko je misaono-tematskih žarišta iz kojih se šire Dragojevićevi poetski svjetovi u ovoj zbirci: svakodnevni fenomeni i njihova bit, pokušaj shvaćanja riječi i njihova „bježeća“ priroda, starost i propadanje. Sve to skupljeno je u samome naslovu – sintagmi *kasnoga ljeta* – objašnjenom u posljednjemu tekstu u cijeloj njezinoj eteričnosti i neuhvatljivosti (*Kada ljetni dan želite zadržati, onaj iz sjećanja ili onaj iz događaja, nestajanje je ono čime se morate baviti.*, str. 129, [...] *drugi svijet kao jedan nikada dostignut, nikada obuhvaćen, nikada shvaćen ljetni dan u kojemu nestaju sve noći i sudbine.*, str. 130). Upravo to svojstvo navodi i autor (*Što je eter? Rječnik kaže: čisti gornji zrak, nebo, svjetlo, vedrina, dah*, 129.) s evociranjem još na antičke filozofe za koje je on bio konstitutivan kozmologijski element (Aristotel – eter kao peti element, gradivo samoga neba).

Jedna od odlika Dragojevićeve poezije je sklonost autora prema fenomenologiji, tj. pokušavanje shvaćanja biti pojava, kako onih svakodnevnih tako i apstraktnih. Često se u njegovoj poeziji polazi od običnoga fenomena (npr. kamen, ptica, lonac) koji se u pjesničkome tekstu ispituje ili kao pričin ili kao put prema esenciji same stvari (*Praznik je najprazniji dan. / Praznik je ni došlo ni prošlo.*, str. 91, *Za razliku od pravog oblutka, ovaj novi se kotrlja, poskakuje, zvuči veselo, kao neki nepoznati stranac iz toplijih krajeva. Katulbo.*, str. 100). No to nije filozofijski sustavno traganje za biti, već pjesnički ludističko i intuitivno promatranje i istraživanje svijeta (*kao kod Zenona, nešto se igra sa svojom biti. I ja mislim: pozdravi se sa svojom smetenošću, ostavi je. Ali, neka osobina za koju samo pjesma zna kaže mi: Čekaj, pričekaj malo.*, str. 114) koje u čudesnim stilskim formacijama, većinom figurama misli, a najčešće ironijom, gradi svoj posebni mikrokosmos (*I sve što gledamo, znamo i / čekamo nešto je naprimjer iz velikog naprimjer. / I sâm sam usred ljeta, i drugih godišnjih doba, / radosno i manje radosno naprimjer nekog naprimjer.*, str. 39). Dragojević je pjesnik refleksije, nipošto sentimenta,

iako u njega ima i osjećajnoga i intimnoga (pjesme *Sunce, Lonac, Lipanj* i dr.).

Česti su tekstovi u kojima se pokušava iznova pronaći značenje, tj. pogoditi bit stvari kako bi ju se moglo točno imenovati, označiti pojmom i riječju. Još od Platona *Kratila* filozofija jezika, kao i sâm jezik, pokušavaju isto, obuhvatiti predmet u njegovoj pojavnosti i semantički ga odrediti. Tako *čovjek nije imenica, on je glagol* (str. 31), *sva su ta imena, stotine njih, samo jedno ime* (str. 122), *sve ima broj na čitavom svijetu* (str. 123), *široka riječ kaže sve je svemir* (str. 18), *lijepa rečenica ni istina ni / neistinita, osvaja svoj prostor* (str. 28), ali ponekad subjekt teksta ne pogađa cilj ili je u nemoći (*Od mene odlaze riječi, jedna po jedna*, str. 43, *Što itko može riječima?*, str. 41, *Sova bez leta, bez huka, bez ljubavi [...] ta sova bez sove*, str. 62). Fenomeni su u uskoj vezi s njihovim opažateljem i promišljateljem što govori o njihovoj međuovisnosti, a na dubljoj razini o odnosu mišljenja i bitka, tj. pitanju: postoji li misleći svijet bez mišljenja i onoga koji misli ([...] *i gdje će biti kada / ja više ne budem mislio o njima*, str. 56, *Bože, ne dopusti / da zaboravim / riječ kiša*, str. 69). Isto tako, vidljiva je i posebna veza između njega i riječi, jedno tvori drugo, bez jednoga nema ni drugoga (*Usred rečenice molim rečenicu da u njoj nitko ne umre, ni ja ni itko drugi*, str. 47, *A već dugo nema me u riječi sunce. / Ne znam kako se to dogodilo*, str. 8, *Sada čitavo jutro listam rječnik, za jedno ja sam / tražim riječ, važnu i prevažnu za mene, za bilo što*, str. 99).

Intimistički sloj zbirke vidljiv je u prikazu starosti i propadanja, te odnosa s Bogom. Te tekstove karakterizira većinom ispovjedni, ali depatetizirani ton (*ja sam čudno staro / tumaralo sa šeširom navučenim do očiju, čitav / u jezičnoj sjeni*, str. 8), retorička pitanja (*to malo, / to veliko, to ništa, to nevjerojatno kraljevstvo?*, str. 75) i oštre antiteze (*Bez samoće a sam. S visinom bez pada. / Na vratima bez unutrašnjosti*, str. 16, *Gledaj me, Bože. Bože, ne gledaj me.*, str. 40) kao poetsko-stilski uspio način govora o vječnosti i Tvorcu. Osim toga, vidljivi su i ovdje-i-sada momenti u spominjanju antroponima (Emanuel Vidović, Mate Ganza...) i toponima (Vela Luka, Korčula,

Zvonimirova ulica, Kazališna kavana...), dok su slojevi teksta koji govore o transcendentnom iskazani prikladnom retorikom (*stići negdje s druge strane i / progledati, ugledati ono što je / već vidio, ono što ga gleda, ne / gleda, što govori, ne govori, / što ga zove*, str. 10, *a sada, nekad i nikad su bez zaključka*, str., 48, *Evo je postalo je apsolutna sadašnjost i neprestano uvijek*, str. 104).

Što se tiče formalnoga ustrojstva knjige, nju čini šest cjelina (*Uostalom, Imena, Naprimjer, Vrtinja i uteg, Praznik, Ljetni dan*) s preko stotinu tekstova na točno 130 stranica i vrlo šturom bilješkom o autoru na kraju. Pjesme su većinom u prozi, dok zadnji dio čine prozne crtice ili mikroeseje sa zaključnim *Ljetnim danom* koji se može gledati kao ključ za odgonetanje cijele zbirke. Ona više-manje djeluje zaokruženo i kompaktno, osim teksta *Pomaci (Vrtinja i uteg)* koji djeluje zbunjujuće i sadržajem i oblikom – tekstovi izgledaju kao natuknice ili skice, tematski neprošireni, a vizualno logički neuklopljivi u zbirku. Ostalo sve već spada u Dragojevićeva opća mjesta: kratka biografija, vrlo jednostavna (crno-bijela) naslovnica, tekstovi različitih formi...

Kada govorimo o općim mjestima, primijetiti ćemo kako su ona zapravo ispraznjena od značenja jer su vremenom postala floskule, mehaničke banalnosti. Veliki pjesnik (i mislilac) uzima ta prazna mjesta pokušavajući im promišljanjem istražiti i ponovno upisati smisao, popuniti značenjske rupe na osobnoj i univerzalnoj razini, kao što je to, recimo, Danijel Dragojević jednom ljetu. Prizovemo li u sjećanje kasno ljeto, tada je to kraj kolovoza, ono lijepo vrijeme kada se može lakše disati jer više nema velikih vrućina; uzavrele misli i osjećaji polako se hlade i stvari sjedaju na svoje mjesto, ali još uvijek ne sasvim do kraja; to je neki vremenski međuprostor između totalna nestajanja u bunilu sunca i vraćanja u realni život završetkom godišnjega odmora. To je stvarno-nestvarni svijet, ni tu ni tamo, ni potpuna ljetna obamrlost ni jesenska odmorna radišnost. Kasno ljeto je kao suton bez primisli, ugodno nestajanje, eteričnost s težištem u beskonačnosti svemira.

Livija REŠKOVAC

KRONIKA DHK – veljača, ožujak 2019.

– 6. veljače

Održana je sjednica Povjerenstva za književne veze.

– 8. veljače

Održana je sjednica Povjerenstva za Zagrebačke književne razgovore.

– 11. veljače

U prostorijama DHK održana je Mala Tribina na kojoj se književnica Sonja Smolec družila s učenicima osmih razreda Osnovne škole *Izidor Kršnjavi*.

– 12. veljače

Održana je sjednica Odbora Fonda Miroslava Krleže.

– 13. veljače

Održana je pedeset druga Tribina u gostima, tehnološki najnaprednija do sada. U druženje Željke Horvat Vukelja s mladim pacijentima Klinike za tumore uključili su se videovezom i učenici četvrtih razreda Osnovne škole *Dragutina Tadijanovića* iz Vukovara, a druženje je počelo igrokazom koji su pripremili vukovarska djeca.

– 19. veljače

Održana je sjednica Povjerenstva za primanje i provjeru članstva.

– 20. veljače

Održana je sjednica Povjerenstva za Zagrebačke književne razgovore.

– 25. veljače

Održana je 16. sjednica Upravnoga odbora DHK. Prihvaćen je završni račun. U članstvo su primljeni: Danica Bartulović, Stjepan Blažanović, Dino Milinović, Lajčo Perušić, Ivan Picer, Jerko Rošin, Jovića Škaro i Luka Vukušić.

– 26. veljače

Održana je sjednica Odbora Fonda Miroslava Krleže.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Mikija Bratanića: *Korijeni* (Vlastita naklada, Split, 2018.). Uz autora su sudjelovali Đuro Vidmarović, predsjednik DHK, Tihomir Dujmović, Milena Marijan Peranić i Lada Žigo Španić.

– 27. veljače

U prostorijama DHK održana je tribina posvećena Robertu Rokliceru na kojoj je predstavljena njegova posljednja knjiga *Sve što sam imao reći o ljubavi* (Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2018.). Sudjelovao je Đuro Vidmarović, predsjednik DHK, dr. sc. Tin Lemac i Lada Žigo Španić. Dramski umjetnik Kristijan Ugrina čitao je Roklicerove pjesme.

U Klubu hrvatskih književnika „Dr. Ljubica Ivezić“ u Puli održana je Književna tribina Istarskoga ogranka za veljaču 2019. Tribina „Predstavljamo članove ogranka“ ugostila je novinarku i spisateljicu na talijanskom jeziku Carlu Rotta. Tribinu je vodila Vanesa Begić.

– 6. ožujka

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Dragice Vranjić Golub: *Riječ za riječ* (Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2018.). Uz autoricu su sudjelovali Đuro Vidmarović, predsjednik DHK i Nevenka Nekić.

– 7. ožujka

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Diane Rosandić Živković: *Zidoder* (Studio Moderna, Zagreb, 2018.). Uz autoricu su sudjelovale dr. sc. Željka Lovrenčić i Ljerka Car Matutinović.

– 10. ožujka

U 66. godini života u Dugoj Resi preminula je književnica i prevoditeljica IRENA LUKŠIĆ.

– 13. ožujka

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Alojza Majetića: *Afroditin ključ* (V. B. Z., Zagreb, 2018.). S autorom je razgovarala voditeljica Tribine DHK Lada Žigo Španić, a isječke iz proze čitala je Sara Thamm.

– 15. ožujka

Održana je Mala tribina sa Sanjom Polak koja je održala još jedan književni susret za pamćenje. Ovoga puta u druženju su uživali učenici trećih razreda Osnovne škole Augusta Harambašića.

– 20. ožujka

U prostorijama DHK održano je predstavljanje nove knjige pjesama Nives Puhalo: *Duša harlekina* (Vlastita naklada, Zagreb, 2019.). Uz autoricu su sudjelovali Đuro Vidmarović, predsjednik DHK i Lada Žigo Španić. Dramski umjetnici Kruno Šarić i Domagoj Janković interpretirali su pjesme.

– 21. ožujka

Održana je sjednica Povjerenstva za Tribinu DHK.

– 25. ožujka

U prostorijama DHK održana je tribina „Razgovor s Ratkom Cvetnićem“ u povodu izlaska njegove knjige *Blato u dvorištu* (Mozaik knjiga, Zagreb, 2018.). S autorom je o knjizi i književnosti razgovarala Lada Žigo Španić. Dramska umjetnica Dunja Sepčić čitala je prozne ulomke.

– 27. ožujka

Održana je Mala tribina na kojoj se učenicima četvrtoga razreda Osnovne škole

Dragutina Domjanića predstavio književnik Miro Gavran. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Gorana Gatalice: *Odsečeni od svetla* (Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2018.). Uz autora su sudjelovali: Biserka Goleš Glasnović, Božidar Brezinščak Bagoša i Lada Žigo Španić. Dramski umjetnik Dubravko Šidor interpretirao je odabrane stihove.

U Budimpešti je održana književna manifestacija *Hrvatska književna Panonija II* na 547. obljetnicu smrti Janusa Pannoniusa i pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH. Programi su održani na različitim lokacijama. U HOŠIG-u je održan razgovor s književnikom Hrvojem Hitrecom i učenicima osnovne škole. U Hrvatskoj gimnaziji održano je predavanje književnice Jasne Horvat s učenicima o glagoljici. U CROATICI KFT-u održan je okrugli stol na temu Hrvatska književna Panonija i na kraju dana Književna riječ hrvatsko-panonska, tj. književna čitanja hrvatskih književnika iz Hrvatske, Mađarske, Austrije, Srbije i Bosne i Hercegovine na kojima su sudjelovali: predsjednik DHK Đuro Vidmarović, Mirko Čurić, predsjednik Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskoga, Hrvoje Hitrec, Jasna Horvat, Čaba Horvath, Stjepan Blažetin, Tomislav Žigmanov, Robert Hajszan, Katarina Gubinski Takač, Goran Rem, Josip Cvenić, Josipa Gogić, Mato Nedić, Joso Živković, Darko Baštovanović, Mirko Kopunović i Ivan Tomek. U glazbenome programu sudjelovali su Luka Batarilo i Matej Imrović.

– 29. ožujka

Održana je 17. sjednica Upravnoga odbora DHK.

MAJA KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ